Брой 8 — Българска библиотека — Брой 8

Софрони Врачански

стогодишнината на новата българска печатна книга (1806—1906)

написа

А. Теодоровъ Баланъ

и издаде

Българското книжовно дружество въ София

отъ фонда «Напрѣдъкъ»

София

Държавна печатница

1906.

6/10/69

I.L.L.
6/10/69

Брой 8 — Българска библиотека — Брой 8

Софрони Врачански

За стогодишницата на новата българска печатна книга (1806—1906)

написа

А. Теодоровъ Баланъ

а издаде

Българското книжовно дружество въ София

отъ фондъ «Напрѣдъкъ»

София

Държавна печатница

1906.

всичкия й смисълъ, да бжде изразитель на особната й стойность? Бележититѣ производи на личния умъ се именуватъ съ думи, създадени отъ имената на тѣхнитѣ автори. И българскиятъ четецъ на милата книга за християнска поука е намѣрилъ цѣнната й отлика въ името на оногова, който го е дарилъ съ нея. Това заслужно име е Софрони, епископското име на котленския урожденецъ попъ Стойко Владиславовъ. Тоя авторъ на «софронието» не е вложилъ въ книгата свое собствено вещество; нейното съдържание не е плодъ на негово самостойно дирене и размишление; — «софронието» е прѣводъ отъ готова гръцка книга, позната въ прѣводъ и уруситѣ. Ала българскиятъ виновникъ на «софронието» е обявилъ съ тая книга такава учителска ревность и любовь къмъ своя народъ, отъ каквито българитѣ въ негово врѣме имаха прѣголѣма нужда. Тъй общественият дѣецъ принася съ увремешенъ, ако и не оригиналенъ трудъ велика народна полза и си печели трайна признателность.

Доклѣ е живѣлъ между своитѣ сънародници, виновникътъ на «софронието», епископъ Софрони Врачански, имъ е проповѣдалъ съ живо и достжпно българско слово за християнски, граждански и народни длъжности; а когато сждбата го отлжчила отъ родна паства и страдниятъ животъ му напомнялъ едностайно за човѣшки край, той се загрижилъ да прѣдаде отъ себе и на потомството тая потрѣбна и полезна българска поука. Той събралъ изъ разни чужди извори недѣлни тълкувания на вѣрското прѣдание, нравствено-поетични разкази на източната фантазия, политически разсжждения на срѣдновѣковната философия и ги вселилъ въ просто българско изложение, сглобено въ нѣколко книги. На една отъ тия книги той успѣ да уздрави широко разпространение между петемни четци, като я напечата въ 1806. година съ помощьта на придобити ревнители на българската просвѣта. И както бѣше вече извѣстенъ у народа съ устнитѣ си проповѣди, народътъ взе името му за нарицало и на отпечатаната негова сбирка отъ прѣводни поучения. Така се яви, кръсти и и прѣбиде «софронието» отъ Софрония Врачански, — книгата, отъ която започваме новото българско печатно

слово. Нито гърцитѣ, у които бѣ възникналъ първописътъ на сбирката отъ недѣлни поучения; нито руситѣ, които прѣди насъ бѣха се сдобили съ прѣвода на гръцкия първописъ, не прозваха тая сбирка по името на оногова, който бѣ имъ я далъ. Само българитѣ увѣковѣчиха въ нейното нарицало името на единъ свой дѣецъ; защото само между насъ извършеното отъ Софрония Врачански до нея и съ нея надминуваше по значение онова, щото е било извършено съсъ сжщата сбирка у гърци и у руси. Стойностьта на човѣшкитѣ дѣла се мѣри по сетницитѣ, произведени отъ тѣхъ въ обществото. Съ устното си слово Софрони съгрѣваше нищитѣ българи и ги караше къмъ народна свѣсть; а съ печатаната поука ги сдоби съ умилно родно четиво.

За важното, за великото дѣло, каквото е и Софрониевото, се иска и велика мисъль. Тя състои въ това, че се проумѣе една обществена неволя, дирятъ се и се опитватъ срѣдства, пригодни да я облекчатъ и излѣкуватъ, прѣстрашаватъ се всички спънки и мжки за работа противъ недостатъка и злото. Софрони Врачански показа въ живота си и съ дѣлата си величието на своята мисъль, красотата на своята душа. Задаткитѣ на душевната си красота той е притежавалъ отъ рождение; ала е радѣлъ винаги за тѣхното развитие, ако и при условия твърдѣ неприязнени и крайно осхждни. Безъ правилна домашна отхрана, безъ какво-годѣ уредено школско ржководство, таче и безъ особити примѣри наоколо си той чувствувалъ живо доброто и се държалъ яко о него; трудилъ се упорито за свое образование и за просвѣта на ближния, и съ вѣра и търпение понасялъ всички горчила на човѣшката злоба и всички суровости на тогашното врѣме въ Турско. И достигналъ да бжде обиченъ народенъ учитель, достоенъ Христо́въ пастирь и вѣренъ слуга на отечественъ дългъ.

Нека го чуемъ изъ собствени негови уста, какъ разправя за своето дѣтинство, за грижитѣ, съ които го настига животътъ, за любовьта си къмъ знание, за страдното си свещенство и още по́страдно епископство и за неугасливия жаръ за поука на простата родна паства съ просто българско слово и писмо.

Житіе и страданія грѣшнаго Софронія.

1. Азъ грѣшный въ человѣцѣхъ родихъ ся на село Котель отъ отца Владислава и отъ матери Марія, и положили первое имя мое Стойко. Като сьмъ былъ три лѣта, преставила ся мати моя, и отецъ мой поялъ другу жену, що бѣше люта и завистлива. И родилъ сасъ нея мужеское дѣте. И токмо свое дѣте гледаше, а мене все отрытваше. И като быхъ девять години, подадоха мя на книжное ученіе: понапрѣди не бы возможно да поиду на ученіе, почто повыше боленъ и немощенъ бѣхъ. И като поидохъ на ученіе, голѣмое прилежаніе и остроуміе имахъ, и вскоро изучихъ простое четеніе. Понеже у Болгарія не има философское ученіе на славѣнскія языкъ, наченахъ да учимъ по греческій языкъ. И изучихъ октоихъ [часословъ]. Като наченахъ псалтирь [пѣсникъ], пріиде вѣсть, како ся преставилъ отецъ мой на Цариградъ отъ чумата въ лѣто 1750. Останахъ азъ безъ отца и безъ матери. Тогава бѣхъ единайси години. Тогава мя узе стрый мой на мѣсто сына, почто не имаше чада, и предаде мя на занаятъ. И като быхъ седемнадесять години, престави ся и стрый и стрына моя наскоро единъ сасъ другы. Ала и стрый мой на Цариградъ умрѣ, понеже бѣха и двоицата [стрика и баца] джелепи [браничари]. И понудиха мя должници и ортаци негови да пойда на Цариградъ мѣсто сына его, да доберемъ що имаше да узема онъ пары отъ касапите по джелепское обычай.

2. Ала като са касапите повсьдѣ разнесени, по Цариградъ и по Анатолская страна, у единъ день хочехме сасъ едного ортака неговаго да поидемъ у Анатолская страна. И поидохме на скелята да проминемъ сасъ ладія [каикъ]. И гледахме при царските палати людіе. А ный человѣци просты, като бѣха они близку до Юскюдаръ и като от-

хождахме до нихъ, гледахме на едно мѣсто народъ много и двоица пехливани борятъ ся. И отгорѣ имаше высокы палати; незнайме, ала можеше да буде и самый царь тамо. И като престанаха они [пехливани] отъ борение, повлѣкоха да поидутъ камто царските палати всичкыя оныя народъ. И ный сасъ тѣхъ ведно поидохме и станахме между царска порта и между Яли-кіошкъ, що бѣха тамо вързани царските ладіи. И като стояхме тамо и чудѣхме ся, камо да пойдемъ, яви ся тамо единъ бостанджія [султански пазачъ] и рече: «що ходите вы тука? Скоро да пойдите отъ тука, почто отсѣквамъ вамъ главы вашы!» И ный ся извинявахме, како сме человѣци чужденци и прости. И като ся върнахме назадъ, фатиха ны тамо що вардѣха яничаритѣ и искаха да убиять насъ, почто они не видѣли насъ, като проминахме сасъ оныя народъ. И като ся свободихме отъ тамо, поидохме на общея скеля и преминахме на Юскюдаръ.

3. Ала бѣхъ юноша тогива младъ и красенъ лицемъ. А тамошныи турци, содомити, като мя видѣха, тосъ часъ фатиша да мя испытвать заради харачийска хартія [углава, пѫтно писмо]. Наидоша моя недобра, и затвориша мя далеко у една градина, що имаше тамо турци — свирѣха и играяха, смѣяха ся — у една одая, що бѣше близу при путь. Ала азъ ся смыслихъ, защо мя затвориха мене тамо. И по случаю имаше ключь отъ внутрѣ, и той часъ заключихь азъ. Ами колико содомититѣ оныи прихождаха и молѣха, да имъ отворя: подаваха ми изъ прозореца жълтицы... А азь видѣхъ, каква е работа, наченахъ да викамъ. И имаше насрѣща доми еврейски. Тосъ часъ приидоша нѣкои евреи и пытаха ме: «защо выкашь?» И азъ сказахъ имъ всея причина. И поидоша до другаря моего, и подадоша мало пари на харачіа [бирникъ на данъка за глава], и освободиша мя отъ оныя содомити.

4. И собрахме, колико можихме, и пріидохме на село сасъ здравіе. И като сложиха [смѣтнаха], остана стрый мой долженъ гроша 400. И натовариха ги менѣ, да ги изплащамъ азъ. Но като поидохъ на Цариградъ, роднини мои повече разграбиша домовныя вещи и съкрыша ги. И пріидоша должници стрыйнии сасъ судіа турскый да преписуватъ домовныя вещы, и мало що наидоша. И мнѣша, како сьмъ гы азъ скрылъ. И повелѣ судія да мя біять на фалага [дървенъ уредъ, който стѣга краката нагорѣ съ стжпалата]. А селскіа кнезъ [кметъ] не даде ме: знаеше, како несьмъ азъ повиненъ. Но затвориша мя у веригы желѣзнія и държаша мя у затворка три дни, докле извадиха мало нящо іоще роднините мои, и отпустиша мя. И отъ това извадиша върхь [мене] афоризмо [владишка заповѣдь за проклетие], како несьмъ скрылъ нѣщо. И като поидохъ на Шуменъ при владиката да управямъ себе, мало остана, що хочеша да побіютъ насъ хайдуци на путь.

5. Ала попрѣжде, докле не бѣха собрали оныя должници да си ищать стоката, понудиша ме роднини мои да да мя оженять, почто не имаше кой да ме гледа. И азъ, като бѣхъ осьмнадесять годины, младъ глупавъ, и не знаяхъ како ще хоче да излѣзе стрый мой долженъ и како хочуть да натоварять всыя негови долгъ на мене, — имахъ азъ мало пары, ала купихъ дома стрыйнаго въ животъ его. И като се оженихъ, разнесохъ ги; но имахъ надежда на занаятъ мой. И послѣ, сасъ судъ като натовариха тоя долгъ на мене, и азъ не имахъ една пара готова сирміа [капиталъ]. Ами докле исплатя оныя долгъ, какова сиромашія потеглихъ: нужда, тясное и прискорбное живеніе проминувахъ! Колико укореніе терпѣхъ отъ жену мою, почто бѣше мало горделива! . . . И намыслихъ да оставя и домъ, и жену, да пойда долу по селата [въ равнището

къмъ ю.-и. отъ Котелъ] да работя, да ся кивернисамъ [поминувамъ].

6. И чули нѣкои первѣйшіи чорбаджіи, какъ хочу да пойду, позоваша ме и рѣкоша: «не ходи нигде, седи! У тыя дни хочетъ да приидстъ владыка нашъ [отъ Шуменъ], и да му ся молимъ, да тя стори священникъ». И въ третій день пріиде архиерея и помолиха му ся; и онъ той часъ изволи да мя хиротониса [ржкopoложи] въ недѣлю. И подадоха му седемедесять гроша. Ала бѣше у срѣда то исплатеніе; и азъ си готвѣхъ за въ недѣля потрѣбная. Въ петакъ вече пріиде икономатъ и принесе ми парытѣ [назадъ] и рѣче: «да знашь, како не има да тя учини владыка священникъ, почто другый подаде сто и петьдесять гроша; того хоче да хиротониса». Ами каква ли скорбь и сожаленіе мя обузе, като ся исповѣдахъ на духовнико и узехъ марторіа [свидѣтелство], изготвихъ си вся потрѣбная! Ами кому да скажа тасъ скорбь мою?... Потекохъ до оныя человѣцы, що ся бѣха молили и парыте дали; и они поидоха, и дадоша іоще тридесять гроша, и рукоположи мя въ лѣто 1762 септемв. 1.

7. Ала като знаяхъ мало да чета, другіи [т. е. повечето отъ тѣхъ] священници ненавидѣха ме, почто они вси на то врѣмя бѣха орачи. И отъ безумная младость моя нерачахъ да имъ ся покорявамъ, като бѣха тако прости и неучени. А они ме наваждаха [клеветѣха] на архіерея. И колико мя пути аргосва [врѣменно възбранява служба], и ненавиждаше мя! И имаше архіерей протосингелъ грека, неученнаго, некнижнаго: онъ мя много ненавидѣше. Понеже то есть вещь природна: ученъ человѣкъ ученаго люби, и простъ простаго, и піянъ піянаго. И така неспокойно нѣколко години проминувахъ живеніе мое.

8. Въ лѣто 1768 начена ся войска, баталіа: турчина сасъ московеца. Ами какво да скажемъ: като повлекоха

оныя лютии и сверѣпии агарене, какво ли зло не сториха по христіяны! Що имъ на умъ не пріиде, това не сториха. Колико человѣци избиша! А нашее село [Котелъ] като е на четири пжтя [друма] и домъ мой бѣше весма далечь отъ цьркви, а по обычаю нашему потрѣбно бѣше да се найда у цьркви и на вечерня и на утреня на всѣкій день, колико ли улици обикаляхъ, докле пойда у цьрква и да си пріиду паки у домъ; колико мя крати фатиха и біха мя, и глава ми пробиха, и ищеха да ме убиятъ... Ала Богъ ме сохрани.

9. Послѣ наченаха да минувать паши и ме полагаха да пиша тескери [записки] да подавамъ за конаци [пáдала, квартири]. Като пишахъ бьрзи, а они не аресваха конаците свои и дохождаха назадь: колико крати пищоли изваждаха на мене, да ме убіятъ! Веднажъ единъ сасъ копіе фьрли на мене, ала не ся случи да мя удари. И най-послѣ помина прехвалний джезаерли [алжирский] Хасанъ паша, отхождаше на Русчукъ. И азъ по обычаю раздавахъ тескери за конаци. Единъ мя фати за браду, и мало остана да я отъргне! Като ся намѣстиша вси, позова паша четири старци при себе, и единъ отъ нихъ бѣхъ азъ.

10. Пріиде единъ чаушь [стражарь], що седѣше всѣкоги на село; проводенъ бѣ отъ везиря, зарадъ да защитява селото отъ войската. И като пойдохме сасъ него до пашовая порта, рѣче онъ: «седете ви тукъ, да поида азъ горѣ да разумѣя, защо ви зове пашата». И като излѣзе горѣ, викна на него пашата, и събориха го долу у затворка; а ній наченахме да бѣгаме, кой кудѣ види. А азъ побѣгнахъ камто пашова конакъ близу, а не са смислихъ, како пашата седи горѣ на кіошка, хоче да ме види. И като ме видѣ, викна: «що бѣгашъ бре? Фатете го и принесете го при пашата!» Ала сасъ каковый страхъ!.. И попыта ме:

«защо бѣгашъ бре? Кой те гони?» А азъ му рекохъ: «ефенди [господарю], ніи есми рая: всякогы боязливи есмы като зайци; и като вдигна ти чауша, убояхмы ся и бѣгаме». А онъ рече: «коя вредъ имате вы отъ това? Азъ вы позовахъ да вы пытамъ за пѫть...» Страшенъ паша бѣше! И пойде на Русчукъ, и седѣше тамо.

11. Въ лѣто 1775 побѣди московеца турцитѣ и премина Дунаво. Узе на маасаре [обсада] и Русчукъ, и Силистра, и Варна. Тогива у нашее село седѣше арнаутска паша, вардѣше клисурата, да не бѣга турската войска, какво иматъ обычай. Случи се тамо и кадія [сѫдия], и чауша и субаша [селски главатарь]. Като чуха, како е узелъ московеца везиря на мансаре, побѣгнаха вси на Сливенъ. Колико ли страхъ потеглихме, да ни не поплѣнять, като бѣгать... Вардѣха хрістіяните и денемъ и нощемъ. И дръже мансарето дни 22. И сториха миръ, и отидоха си московците: оставиша и Турскою землю, и Влашкою.

12. И послѣ поидохъ на Свята гора и седѣхъ тамо шесть мѣсеца. И пріидохъ отъ тамо, и учахъ дѣца на книжное ученіе. И добрѣ прѣминувахъ. Ала діаволъ, що е всѣкогы на добро завистливъ, повдигна архіерея и понуди ме да ме учини епитропъ иконому [владишки повѣреникъ за събиране черковнитѣ берии]. И покварихъ азъ благоговѣйное живеніе мое: наченахъ да ходя по неговое угожденіе, по греческое обычай, да глобимъ человѣците зарадъ сродство и зарадъ другія вещи. Станахъ судія, ала повече за пары; али не за мене, ами да угодявамь на архіерея. Ала Богъ святый воздаде ми праведно по дѣломъ. Но това послѣди хочемъ да скажемъ.

13. Не ся помина много врѣме, стана една крамола между агитѣ на Османъ-пазарь, кой да быде аянинъ [заповѣдникъ на край]. И султано Върбишкый положи едного

аянина, а велiято [краятъ, окржгътъ] го неще. И приведоха Бекиръ-паша отъ Силистра, да ги управи. Като прiиде онъ, уби султанскаго аянина. А ний поидохме десять человѣци отъ нашее село [на Османъ-пазарь]. И като се утькмиха, фьрлиха на село наше десять кесии [5 тисящи гроша, глоба за убийството на аянина]. И затвори пашата троица человѣци, що бѣхъ и азъ единъ отъ нихъ; а оныя прати за пары на село. Ала имъ учини пашата срокъ, за три дни да принесать парыте. Седѣхме ный тамо затворени. Минаха три и четири дни, не дохождать! Чухме, како отишли на Вьрбица да ся плачать отъ пашата на султано. Наченаха мои другари да плачять съ сьлзи: «ахъ, посече ны пашата! . . .»

Не ся помина единъ часъ, прiиде пашовъ человѣкъ и рѣче: «прiиди папазъ [попе], зове тя пашата!» Ами сасъ какво ли сьрдце поидохъ до пашата! Молѣхъ се тайно Богу, да ми прости согрѣшенiе мое, почто бѣхъ отчаялъ себе . . . Като прiидохъ при пашата, рече ми: «гдѣ вашите человѣци бре, да принесуть пари? И азъ му рекохъ: «ефенди, три дни есть, како са поишле; когда да соберуть толкова пары и да гы принесуть?» А онъ ми отговори: «гявуръ [безвѣрникъ], иди скоро и пиши да ги не собирать отъ раята, ами да гы узематъ отъ някои торговцы; почто до три дни iоще ако не прiидать, и васъ посѣчамъ, и парытѣ два ката земамъ отъ нихъ! И азъ писахъ това, и пратихме человѣкъ. Като ся минаха три дни, они не дохождатъ, и ныи гледахме като овцы на заколенiе . . . На третия день пакъ мя призова пашата. Тогава като отхождахъ, крайно отчаяхъ себе и отъ страхъ не можахъ на пашата да отговоря, що ми думаше. Като поидохъ до него, видѣ ме, како не мога да отговоря, съ кротость ми рече: не прiидоша ли вашеи человѣци?» И азъ рекохъ: «ефендимъ, вы есте благоутробенъ; потьрпи мало, какво да буде, тие до довечера

прихождать.» А онъ не хочеше да потьрпи, ами прати тоя часъ мубаширинъ [пратеникъ] и узе іоще хиляда гроша.

Ами що потеглихъ у затворката! Имамъ недугъ почечулный, сирѣчь маясалъ: тогава отъ противное ястие бѣше ме хватилъ. Хочемъ да излѣземъ повънъ, а они ме не пущать; псуваха мя.... Та отъ страхъ и отъ недужная тѣснота упадоша вси власи главы моея.

14. Тогава послѣ не седѣхъ миренъ [спокоенъ], ами купихъ двѣ хыжы близу при цьрквата и направихъ гы изнова, и що имахъ пары, все гы разнесохъ. И като ся помина мало, разболѣхъ ся азъ. Ала не болесть, да легна на постеля, ами ме фати една тѣснота сердечная. И не можахъ да седя на едно мѣсто, доклѣ да преброи человѣкъ десять числа, ами ходѣхъ като лудъ покрай водытѣ и плачѣхъ. Мнѣше ми ся [струваше], како хоче да искочи сьрдце мое отъ уста моя! У такавая тѣснота бѣхъ! Подаде ми Богъ наказаніе заради безумная лудость моя, що бѣхъ ся разгордилъ арадъ това епитропство, да глобявамъ неповинніи человѣци! А тамо доктори не има, ами нѣкои баби баяха ми и цѣлѣху ме; ала никоя полза! Ходихъ и на Цариградъ; толкова пары разнесохъ, не мало.

15. По това начена турчина войска, баталія, и сасъ московеца и сасъ нѣмеца. И зимуваше Ісуфъ паша везирь на Русчукъ. А синъ мой поиде на Влашко и узе свиніи, и по нѣкоя причина стори зараръ [изгуби] 1400 гроша. И като видѣ како се удолжихме много, онъ поиде на ордията [военно станице] и стана граматикъ [писарь] на касапъ-баши [началникъ за набавка на месо за войската]. Слѣдъ нѣкои день разболѣ ся и попадія: лежа болна шесть мѣсецы и престави ся. Нападна ны и другая харчь [разноски]: отъ една страна войска минуваше, конацы имахме; отъ другая страна должници ме не оставѣха, искаха си

парытѣ, хочаха да ме затворять. И като уздравяхъ мало, заради оное баяніе, запрѣти мя духовнико три годины да не служа литургія. И като се минаха три годины, подаде ми духовнико дозволение; ала деспоти [владиката] ми не даваше, почто имаше да уэема отъ сына моего заради свои пары файда [лихва], а нѣ главы, гроша 84. «Дай ми, рече, тыя пары, да ти подамъ позволение, да служишь литургія». Да [та] мя държа іоще три годины безъ литургія!

Ами що потеглихъ отъ поповете! Колико мя поношаваха и укоряваха ме, и не даваха ми достойная честь [дѣлъ отъ приноситѣ на енорийцитѣ]; и когы ми ся дѣлѣше, думаха ми: «ето като нѣкой слѣпецъ тя храниме!» — [тия], що бѣха мои ученици! Таковое укореніе и срамъ търпѣхъ шесть годины.

16. Като бѣше везирская ордія на Мачинъ, касапъ-баши прати сына моего сасъ едного своего человѣка да събирать овцы по Филиппійская страна. И събраша. И той ага [господинъ] прати сына моего сасъ двадесять хиляды овцы на ордіята, и остави до седемстотинъ, отъ тамо да гы продаде. И като помина [прѣзъ Котелъ], продаде гы. Узе гы хаджи Власю и Матей; и прѣдадоха гы они на едного человѣка, да поиде на Адріянополи, да гы продава на корбанъ-байрамъ турскій. И като поишле до Фандаклія, свадили ся тамо помежду си овчаритѣ, и убили едного отъ нихъ. Фатилъ гы тамошнія султанъ и положилъ гы у затворка, и оныя овцы оставилъ. По тыя дни изишелъ былъ отъ Адріянополи бостанджи-баши [началникъ на пазачитѣ] да пази клисурытѣ, да не бѣгать турцитѣ отъ войската. И предалъ султано [фандаклийски] оныя затворницы на бостанджи-баши. А ный отъ това никоя вѣсть не имахме. У единъ день пріидоша на село наше двадесять бостанджіи да пытать, кой продалъ тыя овцы; а старци нашеи [ста

реитѣ] рѣкоша: «тыя ся овцы продадоха у поповая хыжа, того пытайте, кой гы е продалъ, кой гы е купилъ; онъ знай, ный не знайме». И позоваша мя тамо и прѣдадоша мя на оныи мучители бостанджіи. И заведоша насъ троица до бостанджи-баши на Сливенъ. И онъ станваше да поиде камто Казанлъкъ, и предаде насъ на орта чаушъ [общественъ пазачъ, стражарь]. Подвигна ся, и наченаха да поидуть по оное поле до Коритенъ. Бѣше мѣсецъ иулія 23. день. Толико бѣше време жарко и жешко, като огьнь; а намъ свързаша руцѣ назадъ и понудиша ны пѣши да ходимъ. Ходихме колко два часа, и отъ пекъ запрѣхме. Почто они на кони, а ный пѣши, како възможно есть равно да ходиме? Хаджи Власія, като бѣше по-старь, падна на земля, та баялдиса [прѣмлѣ]. Прати орта-чаушь да пыта бостанджи-баши, почто бѣше близку слѣдь насъ, да всади ли насъ на конетѣ наши; а онъ рекалъ: не имали топузъ [боздуганъ] да бій, да ходять? Ако ли не могать да ходять, да имъ отсѣче главы и да гы остави! И като чухме това, не остана у насъ сьрдце, чудѣхме ся, какво да сторимъ! Наговорихме ся и обѣщахме на того чауша тридесять гроша, понеже турци на пары лесно приклонявать. И като поотдалечихме малко, всади [ны] на кони наши. И поидохме до Коритенъ село и тамо кондисаша [спрѣха на пáдало].

И помина ся колко единъ часъ, приведоша насъ при бостанджи-баши. И перво попыта мене: «кой продаде тыя овцы?» И азъ рѣкохъ: «Исляимъ-ага; а Хаджи Власія гы узе». — «Ами колко овцы продаде?» И азъ сказахъ: «седемь стотинъ». — «Ами іоще не продаде ли?» И азъ рекохъ: «не знамъ, токмо [само] толкова зная». — «Не знашь ли, пезевенкъ [сводиикъ]!» И той часъ повелѣ, та мя фьрлиха сосъ очи на землята; и сѣднаха троица на мене и наченаха да мя біять по босы нозѣ. Сохрани Боже бостанджійское біеніе немилостиво!... Біяха мя и думаха

ми: «скажи, колко овцы продаде?» И азъ като не можахъ вече да търпя, пресѣче ми ся сърдце отъ болести, рѣкохъ: «отпустите мя да скажа». И оставиша ме. — «Скажи», рече. — «Зная, рѣкохъ, како продаде касапъ-баши на двоица джелепи іоще овцы; ала колко овцы и по колко гы продаде, не знамъ». Тогива викна: «скоро идете, обѣсете того пезевенка!» Повлѣкоха мя бостанджии, да мя обѣсять. Азъ тегля камто бостанджии, а они мя теглять на вънь. Раздраха ми дрѣхитѣ. Заборавихъ и біеніе, и болесть... И тоя часъ нападнаха нѣкои аги, що бѣха при него [при бостанджи-баши], и измолиха мя отъ бѣсеніе. И положиша насъ у желѣзны веригы при другія затворницы, що имаше до двадесять и пять: турци, христіяни, цигани, — ала повече арнаути, що бѣха побѣжали отъ ордіята, като я развали московеца на Мачинъ. И хаджи Власія биха, ала по-мало. И на всякый день набиваша на коли отъ оныя арнауты прѣдъ очи наши. И прихождаха бостанджіи при насъ и устрашаваха насъ, како хочать и насъ на коли да набіять. И послѣ положихме оныя агашары [мали господа] и измолиха насъ. Слѣдъ пять дни отдадохме глоба хиляда и петь стотинъ гроша. Отпусти насъ; ала овчарытѣ не отпусти, и рѣче: «когы поида на Андріянополе, тогыва ги отпущамъ». Ала доклѣ да поиде на Адріянополе онъ, пріиде му манзилія [сваляне отъ чина]. И останаха они овчари, наши селяни, у затворки.

Ами що претеглихме отъ нихныты жены! Премина единъ паша отъ село, и оныи жены потекоха да подадуть жалба отъ насъ. Ами азъ що да сторя? И другое зло. Нъ като чухъ, побѣгнахъ у гору, и седѣхъ тамо два дни, доклѣ си поиде пашата. И седѣха они овчари тамо у затворка три мѣсецы. Послѣ извади касапъ-башиферманъ отъ везира, и извади овчаритѣ, и овцете узе отъ султано; а отъ глоба оная узе половина отъ бостанджи-баши

манзалино [паднали я], сирѣчь 750 гроша. Той бостанджи-баши бѣше отъ Карнобатъ, Сербезоолу на имя Мехмедъ.

17. Като ся свърши все оная работа, тая зима седѣхъ у дома мой. Ала като ми не даваше диспоти позволение да служа литургія; и священицитѣ като мя укоряваха на всякый день; и като мя прѣдадоша старитѣ безъ кабахатъ [вина] на бостанджи-баши; като толкова послужихъ азъ на все селенскія работы: колико крати излезохъ на везирскія диванъ [съвѣтъ] заради селская помощь, двадесять годины учихъ дѣцата имъ книжное ученіе, и всякая недѣля и на всякый праздникъ сказувахъ поученіе, и толкова трудъ що подяхъ, и толкова добро, що имъ сторихъ и тѣлесно, и душевно, — они най-послѣ мя предадоха на бостанджи-баши да мя убій! Спроти това и менѣ дотегна... И едно отъ това, друго отъ попское укореніе, да мя не хранять като слѣпецъ, — отъ тая тегота въстанахъ и поидохъ въ Ахіялска епархія. И онъ [анхиялскиятъ владика] мя пріе сасъ радость и даде ми енорія дванадесять села сасъ Карнобатъ ведно.

18. Знаяхъ, какъ е Сербезъ-олу тамо, що узе глоба отъ насъ и пакъ я узеха отъ него назадъ сасъ ферманъ; нъ държахъ ся на правина, почто оныя овцы азъ нито гы продадохъ, нито гы купихъ, токмо ся продадоха и купиха въ моя хыжа. И като поидохъ тамо да попувамь, радваха ми ся христіяни много. И отъ марта до святая Троица седѣхъ мирно. Тогива на той день пріиде ферманъ, пакъ бостанджи-баши да буде [Мехмедъ Сербезоглу]. И той часъ прати слугы, и фатиха мя; и посади мя у страшная затворка, и държа мя четыри дни. Ничто мя не вреди, почто бѣше тыя дни на Карнобатъ панаирь, и имаше единъ султанъ гостянинъ у домъ его; за това не

бы му возможно да мя узлоби нѣщо. Бѣхме четворица у една верига кратка: не можахме да полегнемъ никакъ, ами ако полежахме отъ насъ двоица, а оныя двоица стояха. Дохождаха бостанджіи при мене и псуваха мя, и думаха: «кой часъ си пойде султано, той часъ хочемъ напрѣкы на колъ да тя набіемъ, да ся научите, како ся узема отъ бостанджи-баши глоба назадъ!» И не пущаха при насъ едного христіянина да приступи. Гледахъ като волъ, кой часъ хочуть да мя умьртвятъ! На пятый день поиде си султано. И като излѣзе изъ порты его, той часъ пріиде бостанджи да мя пыта: како ми е имя, скажи право? И азъ му сказахъ. Хочеше да ми уземе иляма [прѣсждата], да мя убіе! Като чуха това христіянитѣ, стекоха ся на моленія отъ касабата [града] и отъ селата (като бѣше панаирь, та бѣха тамо собрани). Мужіе припаднаха на едного неговаго человѣка, и жены припаднаха на матери его. И помоли ся матерь его, да мя хариже [остави] мене ней, зарадь да не оскорбява христіянитѣ сасъ мое убіеніе. И сасъ голѣмое моленіе свободиша мя отъ оная лютая смьрть. И като ся бѣше заклялъ, да мя убіе, той день наби на колъ едного урука [каракачанинъ] на мѣсто мене, що бѣше онъ убійца. А оная глоба, що я зеха отъ него назадь, узе отъ мене все равно.

19. Ами отъ това вѣче послѣ наскоро не ми ся случи менѣ пакы другая бѣда отъ тая пострашная и нужднѣйшая. Имаше у моя еноріа едно село на имя Шехлари; и тамо седѣше султанъ на имя Ахмедъ Герай. И имаше своя жена ханская дьщеря. Той султанъ възлюбилъ една христіянская дѣвойка (да я уземе за втора жена) отъ това село, на едного Юванъ чорбаджи, що се презоваваше Кованджи-олу. А оная ханская дьщеря не дава му позволеніе, да уземе вторая жена. И тако дьржеше оная бѣдная дѣвойка четыри пять годины, нито я узема, нито й подава

позволеніе да ся ожени. У единъ день мя позоваша на Карнобатъ да вѣнчая една свадба. И попытахъ: «отъ гдѣ есть тая дѣвойка»? И оныя ми сказаха, како е тая дѣвойка, що хочеше султано да я уземе за вторая жена, ала й подаде позволеніе сегы да ся ожени; и така я приведохме тука.» И азъ повѣрвахъ, и вѣнчахъ ихъ.

20. Слѣдъ три дни разбрахъ, како гонилъ султано отца ея, да го убіе, а онъ побѣгналъ; и уфатилъ брата ея, и билъ го много, и углобилъ го. И азъ тогава убояхъ ся, и пріидохъ въ усумненіе голямое. Слѣдъ това поидохъ на едно село, що се нарича Костенъ (тамо токмо [само] има цьрква увъ Карнобатскыи кадилжкъ [окржжие]), да служа литургія въ день святыхъ апостоль Петра и Павла. Пріиде някой человѣкъ на имя Милошь, та мя позова заради една бързая работа. И азъ слѣдь обѣда въстанахъ, и отхождахме сасъ того Милоша въ путь.

Нъ гледахме на едномъ мѣсто, мало отъ путя далечно, мужіе и жены жьнуть нива, и двоица турци сѣдять при нихъ на коніе. И като минувахме у путь, позоваха ны да поидемъ при нихъ; и като приближихме, рече Милошъ: «султано есть.» А онъ [султанътъ] мя попыта: «ты ли си на тыя села попъ?» Отговорихъ: «азъ есмь рабъ вашъ.» А онъ ми рече: «ты ли вѣнча Куванджіювая дьщеря на Карнобатъ?» Отговорихъ: «азъ е смьчеловѣкъ чужденецъ, наскоро пріидохъ и не зная, коя есть Куванджіюва дьщеря». А онъ той часъ вдигна пушка своя и удари мя сасъ тепеджико [тила] два пути по плещытѣ мои, послѣ извади пищоль на мене. А азъ като бѣхъ близу до него, фатихъ му пищоло; а онъ привика на человѣка своего: «скоро дай въже, да обѣся того пезевенка!» И той [човѣкъ] поиде и узе отъ моя конь юларя [оглавника], що бѣше два ката, и фърли го на шія моя. И имаше тамо една

върба дрѣво, той часъ възлѣзе онъ на върбата и теглѣше мя съ юларя нагорѣ. Ала руцѣ мои като не бѣха свързаны, държахъ юларю и теглѣхъ го надолу; и молѣхъ ся на султано, да мя пощади. А онъ седѣше на коня своего; выкна на Милоша сасъ голѣмъ гнѣвъ и рече: «пріиди и вдигни того пезевенка бре!» И Милошъ начена да му ся моли заради мене. Али като го удари сасъ пушечкый тепеджикъ по лицето, разкѫса му челюста. Тогива султано си обьрна камто върбата лице свое и вдигна пушката на человѣка своего, и выкна му: «защо не теглишъ въжето бре? Сега тя свалямъ отъ върбата!» Онъ теглѣше нагорѣ, ала и азъ теглѣхъ надолу, почто руцѣ мои не быша свързаны. И като вдигна султано очи свои нагорѣ, Милошъ, другарь мой, побѣгна, и не имаше кой да мя вдигне. Тогава султано рече на человѣка своего: «слѣзи долу, да пойдемъ на село, и тамо да го обѣсимъ, да го видятъ вси человѣци!» И подадоха ми въ руцѣ мои коня моего, да го водя за юздата. И оныя ме повлѣче сасъ въжето на шіята ми; а султано идѣше слѣдь мене и псуваше мя, и думаше ми: «когы азъ тебе не убія, ами кого да убія? Да вѣнчайшь ты моята жена сасъ гявурина!...» И азъ молчахъ, почто бѣхъ отчаялъ себе отъ живеніе. Ала като мя водѣше презь полето, бѣше трѣва и бурянъ до колѣнѣ, и не можахъ да ходя, колко краты падахъ; а онъ теглѣше въжето, въ малѣ хочеше да мя предави. И султано като идѣще слѣдь мене и псуваше мя, чактиса [цъкна] пищоль узадѣ ми, ала не фати огьнь. Послѣ пакъ чактиса, и фати огьнь, ала или мя не сполучи, или на мене не фьрли, почто бѣше піянъ. И като излѣзохме на путь, рече на человѣка свой: «стой!» И ныи станахме.

Тогыва запрегна пушка своя насрѣщу мене близу и рече ми: «гявуръ, скоро сега пріиди на вѣру нашу, почто ето той часъ хочешъ да поидешь отъ той свѣтъ!»

И азъ какво да сторя отъ смьртный страхъ, испосьхнаха ми устата, и не можахъ да продумамъ; токмо толкова му рѣкохъ: «а ефендимъ, хичь [та] вѣра сасъ пушка быва ли? Ама хочешь да убіешь едного попа: отъ свѣть похвала ли хошечь да пріемнешь?» И онъ на много часъ дьржеше пушката насрѣщу мене и мыслѣше. Послѣ ми рѣче: «раздѣляшь ли оаня невѣста отъ мужа ея?» И азъ отговорихъ: «воистина, кой чясъ ида на Карнобатъ, раздѣлямъ гы.» — «Закьлни ся», рече. И азъ що да сторя отъ страха смьртный, закляхся и рекохъ: «валахи билахи [турско «бога ми, вѣра ми»], раздѣлямъ гы»! Тогыва ми помогна и неговый человѣкъ и рече: «ефенди, що трѣба да гы раздѣля? Онъ токмо да гы афореса, тія [дѣвойката] сама хоче да побѣгне отъ него [отъ младоженеца]». Тогыва рече на человѣка своего: «кога е тако, отпусти го да си пойде у путь свой!» И азъ като въсѣднахъ отъ тамо, за единъ четвъртъ поидохъ на село Сегменъ, що е отъ тамо два часа; и тамо наскоро испихъ три четыри чаши люта ракія. И като седнахъ, тогива мя съвзе страхъ, и начнахъ да трепера като отъ тресавица. И до единъ часъ дофтаса [стигна] тамо и Милошь. И като мя видѣ, подиви ся и вниде въ ужасъ: «охъ, оче мой, чи живъ ли си? Азъ, рече, като побѣгнахъ, много гледахъ отъ далечь на вьрбата, высишъ ли обѣсенъ, и не имаше тя; ала като пукна пушката, рекохъ: ето отиде отъ тоя свѣтъ сиромахъ попъ Стойко!»

21. Ето тако пострадахъ азъ зарадъ чужды причины. И като свършихъ тамо година, поидохъ на Кара-бунаръ. Седѣхъ и тамо една година; ала тамо мирно проминахъ. И като излѣзохъ отъ тамо, плачаха хрістіянитѣ зарадъ мое разлучіе: искаха да седя и другая година. Ала не бы ми возможно да седя; почто ся вдигнаха дѣцата наши отъ Котель и поидоха на Арбанаси да седять, та имахъ нужда да ида при тѣхъ.

22. И въстанахъ и поидохъ на Арбанаси марта 13. И седѣхъ до иулія тако празенъ на единъ монастирь. Седѣхъ колко два мѣсеца. И у тыя дни пріиде Вратчанскій епископъ кирь Серафимъ боленъ, и по мало дни прѣстави ся къ Господу. И помина ся нѣкой день, поидохъ до протосингела Търновскаго киръ Григорія, да го пытамъ зарадъ нѣкоя монастирска потрѣба [служба]. А онъ ми рече: «ты остави монастиря, почто ній хочемъ да тя учинимъ Врачанскый епископъ». А азъ отричахъ, како нѣсьмь достоинъ за таковый чинъ: едно сьмь старый лѣтами (бѣхъ 54 лѣта) друго чуемъ, какво е оная епархія разнессна на много малки села, та трѣбува на много малко служеніе. А онъ говорѣше, како «непрѣменно хочемъ да тя учинимъ». И сасъ тыя хораты минаха ся колко 15 дни. На самы день Воздвиженія честнаго креста пріиде у домъ нашъ архідіяконъ кыръ Теодосія и рече ми: «ето отче, толкова дни има како тя канимъ за архіерея, а ты не хочешь. А сега мя прати господинъ митрополитъ (бѣше на имя Матей) — тамо [на митрополията] есть и четыри епископи его, — сасъ нихный съвѣтъ, како вси тебе видѣха достоинъ за Врачанскаго епископа; ами вижль, та подай единъ отвѣтъ: хочешь ли да будешь, или не хочешь, почто азъ на това пришелъ есмь. Слушай, рече, отче; ные слугуваме по двадесять години, та не можемъ да ся удостоимъ да пріемнемъ архіерейство, а другіи мыто [пари, подкупъ] давать и молебници [ходатаи] полагать; а тебѣ пришло това дарованіе безъ мыто и безъ молебници!» И азъ като мыслѣхъ, какъвъ отвѣтъ да дамъ, почнаха дѣцата да ми говорять: «защо отче не хочешь да ся обѣщашь, като тя молять; да имаме и ніи отца архіереа!» И азъ, по тѣхніи хораты, приклонихъ ся и обѣщахъ ся. И архідіяконъ цѣлуна ми рука и поиде си.

Послѣ мя призоваха на митрополи, що бѣха и епископитѣ, и цѣлувахъ рука. Бѣше день четвьртакъ. И рѣче ми митрополитъ: «да будешь готовъ за въ недѣлю, да тя рукоположимъ на архіерейство.» Ала какъ ся случи: рукоположиха мя на священство въ лѣто 1762. мѣсеца септемврія на 1 день, въ недѣлю; а на архіерейство мя рукоположиха въ лѣто 1794, пакы на мѣсецъ септемврия 13 день, въ недѣлю; и сасъ която одѣжда бѣше облѣченъ тогдашный архіерей кыръ Гедеонъ на Котелъ, като мя хиротониса на священство, у тая одѣжда облѣкоша мене, като мя хиротонисаша на архіерейство. И като станахъ архіерей, у тоя день велика радость стана у митрополи [въ Търново]; и у домъ нашъ трапеза, учрежденіе великое. Послѣ седѣхъ на Арбанаси три мѣсецы, доклѣ ми пріиде ферманъ и повеленіе отъ Цариграда. И повдигнахъ ся да пойда на епархія моя декемвріа на 15 день; ала бѣше лютый студь и снѣгъ. Имахъ намѣреніе да постигна на епископія моя за Рождество Христово. И като поидохъ на Плѣвенъ, почудиха се христіянитѣ какъ сьмь дързналъ да пойда на таковое врѣме на Враца.

23. Ето первая смущеная вѣсть ся зачена. И азъ попытахъ: «какво е това смущеніе камто Враца»? А они [плѣвенци] ми рѣкоша, како има Пазванджи-олу крамола сасъ Генчь-ага и сасъ Хамамджи-оглу, що гы е изгонилъ изъ Видинъ, и они собрали войска, турцы и арнауты, да ся біять сасъ Пазванджія; ала като не могать да поидать на Видинскія кадилакъ [сѫдебенъ окрѫгъ] отъ Пазванова войска, седять по Врачанскіи села. Ами како да поидемъ ный на Враца! Седѣхъ на Плѣвень, и на четвертыа день въстанахъ и потеглихъ камто Враца. Пратихъ напрѣдь человѣцы селяны: ако има войска по селата, да потекуть насрѣща насъ, да ми скажать, да ся възвьрнемъ пакъ на Плѣвень. И тако поидохме до село Коюнлари, що е полъ путь на

Плѣвень. Ала посрѣдѣ нощы пріидоша человѣци и сказаша, како доишле на село Браница до 400 пандури [граничари.] Пазвански, що е единъ часъ близу то село до Коюнлари. Ала то име «пандури» ный като не знаехме, обзе ны единъ страхъ: чюдѣхме ся, камо да поидеме! Пратихъ человѣцы да ми хватять ясакчіа [въоржженъ водачъ]; ала отъ студъ и отъ страхъ не хоче никой да поиде. Стана обѣдь, человѣци не дохождать, а мене страхъ, да не препаднать пандуритѣ, да ны съблѣкать. Ала едвамъ нашли [пратенитѣ човѣци] едного турчина. Повдигнахме ся отъ тое село [Коюнлари], и като приближихме до Враца, гледаме толико войска излази отъ Враца и иде насрѣща насъ! Ала не знаяхме, какова е тая войска. Доклѣ разбрахме, колико страхъ потеглихме! А то были врачани: отхождали да гонять оная войска, почто разсыпали и съблѣкли Врачанскытѣ села.

24. И пріидохъ на епіскопія моя. Ала и тая не е по-долу отъ затворка... Нека буде! И пріеха мя христіянитѣ радостно, и ходѣхъ по цьрквытѣ въ недѣля, въ праздницы и полагахъ поученіе по нашему болгарскому языку. А они христіяни като не чули отъ другы архіерея таковое поученіе, имаха мя като едного философа. Ходихъ по селата, събрахъ миріята [владичнина], ала помощь — милостыня, каквото има обычай, зѣло мало мя подариша, почто у тая година бѣше голѣмъ гладь по всея Болгарія: двадесять пары бѣше една ока брашно. Обѣщаваха ми ся за напрѣдь, ако подари Богъ изобиліе, да мя помогнуть.

25. Като свьршихъ Врачанскія кадилакъ, на мѣсецъ іунія, въстанахъ да отида на Плѣвень, да събирамъ и тамо. Пратихъ человѣци, като приближиме до Плѣвень, да подадуть вѣсть, како хочемъ тамо да поидемъ. Пріидоша насрѣща ны нѣкои попове и рѣкоха: «деспоти! Не е

возможно да пріидешь сега въ Плѣвень, почто ся біять увнутрѣ Топузъ-олу и Налбантъ-олу за аянлакъ, кой да буди аянинъ; и не излази единъ хрістіянинъ отъ дома своего, и ный нощемъ скрытомъ излѣзохме». И като заминахме покрай Плѣвень, чухме пушкытѣ като пукать. Ала доклѣ заминемъ, какъвъ ли страхъ потеглихме! И поидохме на Арбанаси. Ала като излѣзохъ азъ изъ епархіята, божіемъ попущеніемъ тое лѣто удари една чума напрасно, и запали ся вся епархія, и касабитѣ, и селата. Не оста чисто едно село, грѣхъ ради нашихъ! . . . И отъ тоя смъртоносный страхъ седѣхъ на Арбанаси четыри мѣсеци. Що бѣхъ събралъ отъ Врачанскый кадилакъ пары, разнесохъ гы.

26. По мѣсяцъ октомврія пріидоша плѣвняни да мя земать, и рѣкоша: «има чюма іоще, ала повечь по турцитѣ, а по хрістіянытѣ ся мало пресѣче». И азъ поидохъ сасъ нихъ на Плѣвенъ. Пріиде единъ попъ да ми цѣлува рука. Гледамъ го, лицето му като огънь запалено; и като хочеше отъ мене да си пойде, чуямъ другый попъ му дума: «защо цѣлува на деспоти рука? Не видишь ли себе си, како тя фатила чумата?» Ала наистина бѣше тако, почто тая нощь умрѣ. Наутрѣ пріидоша да ищать отъ мене попове, да го погребать. «Ако не пратишь, рече, поповетѣ, а ній отхождаме на агата [управителя] и земаме гы силомъ да го погребать. Они до сега вси чумавы погребоша; ами того попа защо да не погребуть?» И азъ що да сторя, пратихъ гы, и погребоха го. И на утрѣ пріидоша вси при мене, и азъ видѣхъ, како ся смѣсихъ сасъ нихъ. Намыслихъ да служа литургія, да ся причящя Святыхъ тайнъ, ачи какво Богъ подари.

И ходихме после изъ Плѣвень и по селата, святихме повсюду, и Богъ мя сохрани. И така поминахме тыя двѣ

годины. И що собрахъ, едвамъ се отплатихъ миріята, и файда, и покрыхъ си трошакътъ [разноскитѣ]. Не можихъ да сваля отъ борча [дълга] си.

27. А въ лѣто 1796 нападнаха Пазвански хайдути [въоржжена сбирщина] и напьлниха вси села и касабы. Вече не можихъ да излѣза нигдѣ. Проваждахъ поповетѣ да събиратъ міріята, ала нуждно [съ мжка] половината не можаха да уземать. На тая ся година подигна Урумели валеси [румелийскиятъ губернаторъ] Мустафа паша съсъ 40 хіляды войска върхъ Пазвантъ-олу. И държаха Видинъ много врѣмя на мансаре, и не можиха да му сторять нищо. И като си поиде Мустафа паша, пазвански хайдути пакъ изпьлниха епархіята моя все.

28. Въ лѣто 1797 смѣсиха ся кърджаліитѣ сасъ пазванскитѣ человѣци, и пріидоша врьху Враца. И държаха мансаре осьмъ деня, и біяха ся. Ала не можиха да влѣзать вътрѣ.

29. И азъ два дни понапрѣдь нощемъ побѣгнахъ, да поидемъ на Ряхово, та да преминемъ на Влашката земя. Откьса ся товарникъ конь нашъ у тая нощь, и липса ми за двѣста гроша нящо. И доклѣ преминемъ на Дунава, колико ли страхъ потеглихме, — Богъ знай! И поидохъ на Арбанаси. Поседѣхъ мало, доклѣ ся махнаха кърджаліитѣ отъ епархіята ми, и пакъ поидохъ подь есень на Враца.

30. Въ лѣто 1798 пакъ ся подигна войска царская врьхъ Пазвантъ-олу, множество многое, почто бѣше обладалъ до Русчукъ и до Варна. Повдигна ся капетанъ паша [турскиятъ адмиралъ] отъ Цариградъ, сасъ толкова топове; и прѣхвалный Кара-Османъ-олу отъ Анатолія, и другы двадесять и четыри паши и вси аяни отъ Урумели. Сказуваха, до триста хиляды войска ся собрала врьхъ Видинъ.

И държаха гò мансаре шесть мѣсеци. И біяха ся, ала не можиха да му сторять нищо.

Ами азъ тогава гдѣ не бѣгахъ? На една овчарска кошара седѣхъ на іунія мѣсеца двадесять дни, доклѣ премина първая войска. Като ся мало послаби путя, нощемъ поидохъ на Тетевенъ прѣзъ гората: върщинитѣ очитѣ ми хочеха да извадять! И тамо седѣхъ два мѣсеца. И като поиде войската първая камто Видинъ близу, въстанахъ отъ Тетювенъ да поида на Враца за възкрьсеніе [?] Христово. И на путь хочеха някои турци въ малѣ 'да ме убіять, заради една чужда причина. Тогава силихтарь [оржжни началникъ] Хюсейнъ паша, като отхождаше за Видинъ, изгори Габрово. И Арбанаси разграбиша кърджаліитѣ, що ги имаще сасъ себе. И нашія домъ все разграбиша, и не остана ни лажица, ни паница; и мои дрѣхи и книжа, що имахъ, все узеша, и всыя домъ разкопаша. А дѣцата побѣгнали на Котелъ, а отъ тамо на Свищовъ поишле. А азъ като не бы возможно менѣ отъ войска да ходя по епархіята моя, — ами поидохъ сасъ търновскіо протосингелъ, да събираме Търновская епархія. И послѣ поидохъ на Свищовъ, наидохъ дѣцата голи, седятъ на рогозина. И азъ пары не имахъ, да имъ купя дрѣхы . . . Скорбь голѣмъ!

31. На августа мѣсеца поидохъ на епархіята моя. И все войска бѣше на Видинъ; біяха ся, за да го уземать. Ами каковъ ли страхъ потеглихъ, като ходѣхъ по селата да събирамъ мірія! Вращаха ся и бѣгаха турци деліи [волници] отъ ордіята: съблачаха селата, и субашитѣ [селскитѣ управители] обираха. А азъ ходѣхъ по селата. Най-послѣ като развали и разсыпа Пазвантъ-олу по св. Димитрія царската ордія, азъ бѣхъ по селата. Сыпнаха ся турци отъ Видинъ по селата да бѣгать. Ами сасъ какъвъ трудъ и страхъ пострадахъ, доклѣ ся добыя веднашь до Враца! Каковыи ли горы, и колкы долы не обиколихме . . !

32. И тамо [въ Враца] мало нѣкои день поседѣхъ, пріиде вѣсть, како иде на Враца Алю-паша сасъ петнадесять хиляды войска. Нощемъ пріидоша конакчіи, и азъ като чухъ, въстанахъ на осемъ часа да бѣгамъ отъ Враца вънь. Нощь тьмна, врѣмя бѣше дъждевно, а планина стрьмна, высока. Колико ли краты падахъ на пьтю, доклѣ поидохъ на Черепишь-монастиръ. И като поидохме на монастирь, не найдохме никого: калугери побѣгнали, монастиря затворенъ, и не знаемь гдѣ са! Хеле се случи единъ попъ на путь, селянинъ, та гы знаялъ, какво бѣгать у една пещера. И заведе ны при тѣхъ. И седѣхъ тамо при нихъ у оная пещеря двадесять и четыри дни. И узехъ студь, и разболѣхъ ся; и четыри дни боленъ лежахъ тамо! Послѣ ся згрѣяхъ и мало поуздравяхъ.

И въстанахъ да поида у другы монастирь, що е на Софійская епархія. Ала тамо планины высокы, конь не може да ся ѣзди; а мене болѣха нозѣтѣ: не мога да ходя пѣшь. А възходъ и низходъ има два часа. И доклѣ да възлѣза и слѣза, воистина сасъ сьлзи оплаквахъ животъ мой. И тамо седѣхъ 14 дни. И пріиде ми писмо отъ Враца, како убилъ капитанъ-паша Алю-пашу на Рахово и войската му ся разнесла; и на Враца пріишелъ другый, Исуфъ-паша, да зимува тамо; и пыталъ, какво е епископія празднa; и Исуфъ-паша добъръ чьловѣкъ, «ама да си идешь на епископіята». Ала бѣше снѣгъ глубокъ, зима люта. Десять часа есть отъ тамо [отъ манастира до Враца]. Едвамъ за три дни поидохме.

И на Враца колко десять дни мирно. Послѣ пріидоша у Враца десять байраци [дружини] арнаути. И като не имаше праздны хыжи за конаци, напьлниха епископіята: колко петнадесять души да седять тамо, азъ да гы храня, а одая [стая] имаше само една (имаше и друга, ала я бѣха

разсыпали турци). Врѣмя зимное, студъ голѣмъ, почто изпьрвенъ не было епископія, ами былъ метохъ [общи имотъ] чьрковный, за калугеры да падатъ тамо. Ала доклѣ наиду врѣмя да побѣгна отъ нихъ, колико льжи не положихме.

33. Ами у коя хыжя да поида, като са все испьлнени сасъ турци? Побѣгнахъ при татарь-агаси [началникъ на поцаритѣ, които обикновено били татари] азъ, сасъ зеленъ калпакъ. Питаха мя: «що си ты?» Да реку, владыка есмь, не дава ми рука; ами рекохъ: «докторъ есмъ». И оны мя пытаха за лѣкове, и менѣ какво бы возможно, дадохъ имъ отвѣтъ. Послѣ като бы вечерь, поидохъ у едного хрістіянина, и пріе мя при своя челядь, почто не имаше другая хыжа праздна нигдѣ. А слугытѣ мои вънь гледахъ, како хочуть да измрьтъ отъ студь! Искамъ да излѣза отъ Враца на вънь, ала пашовіи арнаути пазятъ капіитѣ [вратитѣ] и пытать, кой отходи и кой доходи. Ами какво да сторя? Пратихъ напрѣдь тварнико [коня съ товара] сасъ двоица турци тамошни, а азъ завихъ главу мою сасъ шалъ [чалма, пошъ] и узехъ въ руку камчикъ [бичъ] и подбрахъ напрѣдь сеизино [конюхъ], и като пашовъ татаринъ [скороходецъ] бьрзо излѣзохъ изъ капіята и непознаха мя, какъвъ человѣкъ есмь. И поидохъ пакъ на Черепишь монастирь. А на епископіята удьржаха оныи арнаути все постелы, и сьдини, и жито и ичицикъ, и вино — все изѣдоша и продадоша.

34. И на тоя монастирь не можахме да седимь. Въстанахъ да поида на другий, що е подалечь отъ Враца. Поидохме вечерь на едно село, а то ся разбѣгало: не има ни единъ человѣкъ, не има хлѣба, не има дрьва. А студъ лютъ, нощь дьлга, по декемврія мѣсеца. Хочехме отъ студъ да измреме! На утрѣ въстанахме рано. Путь не има: снѣгъ глубокъ. Четыри часа едвамъ за два дни поидохме, — на Карлюковскый монастирь. Тамо седѣхъ пять шесть дни,

и учинихме Рождество Христово. И тамо наченаха да прихождать турци отъ войската; почто като ся върнаха отъ Видинъ, по всы касабы наоколо имаше паши. По селата пашалии [пашовски люде] ходѣха повыше да се хранять и да съблачать селата.

35. И не бы возможно да седя и на той монастырь, но поидохъ пакъ на Тетювенъ. И тамо седѣхъ 40 дни. И пріидоша нѣкои человѣци по февруарія мѣсеца и сказаша, како въстанали капитанъ-пашовитѣ делии, що двѣ хиляди зимуваха на Плѣвенъ. Азъ ся зарадвахъ и поидохъ на Плѣвенъ. Ала ми не дойде на умъ, како е на Враца Исуфъ-паша, а на Ломъ силихтарь Хюсеинъ-паша, що са най-лоши зулумджии [мѫчители]. Ами ако поминать на Плѣвенъ, камо азъ да бѣгамъ? Не бѣгахъ азъ, како есмь зло сторилъ нящо, ами име мое голѣмо: владыка. А пашата зулумджій, да ме фати, сасъ десять кесии [5000 гроша] не е возможно да ся освободя; а азъ при мене не имамъ сто гроша! Дофтасахме [достигнахме] на Плѣвенъ на задушная субота. И седѣхъ миренъ до сирный петокъ.

Дофтасаха вечеро късно на Гюрджи-паша делиитѣ, изъразбиха врата; пріидоша и до нашия конакъ [домъ] 12 деліи сасъ коніе, а ные не имахме хлѣбъ, ни ичимикъ, ни плѣва, ни сѣно. Паднахме на молба, и подадохме пары; и поидоша у другый домъ. И сказаша, како заутра иде Гюрджи-паша сасъ четыри хиляды войска. Ами азъ камо да побѣгна? По вънь не може да ся пойде нигдѣ. А да седя у хрістіянская хыжа, не е возможно; но побѣгнахъ и скрыхъ ся у единъ турскый харемъ. Помыслихъ, како онъ [Гюрджи-паша] хоче да седи день или два и хоче да си поиде. Ала не бы тако, почто онъ седѣ десять дни. И като въстана онъ, у той день пріиде Исуфъ-паша сасъ шесть хіляды войска. И не оставиха ни христіянскыи, ни турскыи

домъ праздны. Повдигна ся единъ выкъ, писакъ кадънскій [отъ турски жени], ала кой гы слушаше? Пріидоша и на нашея конакъ, но не имаше тамо мѣсто за конье, та не аресаха [не имъ ся угоди].

36. Ами доклѣ ходиха и обикаляха оныя домъ, азъ отъ страхъ побѣгнахъ при самая кадьна; а она, по нихное обычай, обращаше лице свое отъ мене, да я не гледамъ. А той паша [Юсуфъ] седѣ 12 дни. И тако седѣхъ у оныя турскый харемъ 26 дни. Бѣха великіи пости, а у турчина не имаше за ѣденіе нищо. Чаршія [пазаръ] заключена, й всѣкый христіянинъ имаше у домъ свой турци; и кому дохождахъ азъ на умъ, да ми принесе нѣщо ястіе? И тамошніи человѣци нѣ са толкова праксани [опитни, улюдни], да имать архіерея на почесть. Да оставимъ ястіе, ами много дни и безъ хлѣбъ оставахъ, почто оныя турчинъ бѣше сиромахъ: повыше кукурузный хлѣбъ ядѣха. Но имаше мало зеліе армея [прѣсолъ], а друго нищо. Ами колко страхъ имахъ, да не иде нѣкой да мя скаже, понеже много пары хочеха да ищать отъ мене; а азъ като не имахъ, мни ми ся, како мя убиваха. И като си поидоша они, излѣзохъ азъ изъ оный харемъ и поидохъ у домъ епитропа моего.

37. И не ся поминаха три дни, чу ся изъ градо смущеніе голѣмое. И попытахме, що е то. Рѣкоша: кърджаліитѣ дошле на край градо и искать да влѣзать у градо непремѣнно! И гледахме кадьни и христіяскіи жены: всѣкая носи съсъ себе изрядныя вещы свои, и плачать и бѣгать камто турская крѣпкая махала. Той часъ востана епитропо и жена его, узеха мало вещи съсъ себе си и побѣгнаха отъ дома своего. Ами азъ камо да побѣгна? Совѣтоваша мя някои человѣци, да поиду у единъ ханъ, що е уграденъ крѣпко каменою стѣною; има тамо и турци много, та не могать да уплѣнять того кърджаліитѣ. И азъ

поидохъ на оныя ханъ и седѣхъ тамо 15 дни, доклѣ преминаха кърджалiитѣ камто Търново.

38. Его прифтаса и св. Лазарь [празникътъ]. У тоя день востанахъ отъ хано и поидохъ на Божигробскiя метохъ. И мирно прѣминахъ страстная седмица. И на самая пасха служихъ литургiю, и радовахме ся. И на девять часа поидохме на вечерня. По обычаю като наченахме цѣлованiе сасъ Христосъ възкрьсе, чухме, како ся потрьси градо. И вдигна ся единъ общый гласъ и выкание; и що бѣха у цьрква человѣци, вси потекоха навънъ. Останахъ азъ самъ у цьркви, облѣченъ съсъ архiерейская одѣжда. Чуемъ отъ вънъ выкъ, плачъ; ала не знамъ, що е то за голѣмая мьлва. И не смѣмъ да излѣземъ и да надникнемъ навънъ, почто бѣше чьрковная ограда слаба, гледа ся отъ всьдѣ. И той часъ излiя ся отъ свыше единъ градъ като орѣхи ядьръ. Ала мало дьржe, и премина. Тогива прiиде единъ священникъ у цьрквата и сказа ми, како прiишле пазвански хайдути колко двѣ хiляди, и строшили порты и врата и у нашыя метохъ кондисали, и вся мои вещы удьржали. Ами азъ камо да поида, замаяхъ ся.

39. Тогива имаше тамо бегликчiй киръ Костадинъ сасъ чуфадарь [прислужникъ], сасъ бостанджiи; и до 60 души сасъ него пазаргедени [отиващи на пазарь] овчари: приишле быха да уземать овцы за бегликъ, по обычаю. И пратихъ того священника до него [до Костадина]. И прiидоша негови человѣци и узеха мя отъ цьрквы и приведоша мя на неговый конакъ. И седѣхъ тамо 19 дни. И тамо имаше отъ пазванскытѣ [люди] на конакъ: пiяни бѣха и чинѣха зло. Того ради узе [Костадинъ] двоица человѣцы отъ агата имъ, що бѣше Гошанцала Халилъ, та седѣха тамо; сасъ насъ ведно хлѣбъ ѣдѣха. Дохождаха отъ вънь и кърджалiи. И азъ седѣхъ

между тѣхъ, влашка качула [шапка, калпакъ] имахъ на главу мою; зоваха мя «язаджій» [писарь] Стоянъ. Не можахъ нити да си чета нящо, ни молба да сторя.

У единъ день рѣче ми Костадинъ чорбаджи: «ный хочемъ да поидемъ на Търново, ала прѣзъ Влашко, почто не смѣймъ отъ кърджаліитѣ да поидемъ отъ право». Ами азъ наченахъ да мысля, какво да учиня? Да остана на Плѣвень между кърджаліитѣ самъ, небыва; да поида на Враца, не смѣя; да поида сасъ нихъ на Влашко, — какво да сторя? Ще ми ся да поида на Враца, ала не смѣя да узма турчинъ ясакчія, да не скаже някому по вънь; ами узехъ едного чоловѣка хрістіянина отъ Костадинъ чорбаджи.

40. И въстанахме нощемъ; а нощь мала, по маія мѣсеца. Трьгваме четворица души, прѣзъ горіето, прѣзъ полето — на посока, а нѣ у путь. И поидохме до Искьръ рѣка, а оная рѣка безъ ладія не ся минува никакъ. Има село Коюнлари насрѣща. Выкаме, не ся чува отъ рѣчныя шумежь. Человѣкъ не ся являетъ никакъ, а вечерь настана. Дождь идѣше. Да пустимь пушка, не смѣиме, да не има у село някои пазванскіи хайдути. Какво да сторимъ, замаяхме ся. Хеле видѣхме едного говедаря. И позна ны, и поиде да скаже въ село. И прійдоша человѣци сасъ ладія. Ала и тая ладія смьртное корыто есть: узема три четыри человѣци, а конетѣ преплавать голи. Ами нали — като накарахме конетѣ да преплавать, нали побѣгна назадъ у гору единъ конь! Боже мой, какво да сторимъ? Притьмне ни на очи. Оныя коніе минаха отсрѣща, тоя поиде нагору: оны ли да гледаме, того ли да фатиме. Ами оную смьртную рѣку нощемъ у тьмность како да преминемъ? Хочемъ вси да ся издавимъ. Ала подаде Богъ, та оныя конь не поиде на далеко: развьрна ся и поиде при оныя коніе. И като минахме оная рѣка, свѣтна ни мало на очи, почто камто Враца толкова страхъ не имаше отъ кърджаліитѣ.

И поидохме на Враца. И то лѣто тамо седѣхъ до святаго Димитрія; не смѣихъ да излѣза по вънь никакъ.

41. И по св. Димитрія въстанахъ и поидохъ на Плѣвень. И тамо бѣха пазванскитѣ хайдути. И седѣхъ до святаго Николая, и събраха поповетѣ миріята. Послѣ видѣхъ, како наченаха они [пазванскитѣ войници] много да ся събирать на Плѣвень; убояхся, да ми неучинять някое зло.

42. И въстанахъ отъ Плѣвень въ лѣто 1779 на декемврія мѣсеца и поидохъ на Никополь, да преминамъ Дунаво и да поидамъ пакъ на Влашко; ала Дунаво като бѣше замрьзналъ и отъ двѣ страны, та не можаше да ся премине, за това седѣхме у Никополь шесть дни. Послѣ чухме, како иде у Никополь Гявурь-Имамъ. И убояхъ ся, и много пары подадохъ, и пренесоха мя на Дунаво. Ала сасъ какъвъ страхъ! Проби ся ледь и потьна единъ конь и удави ся. А оныя коніе свьрзаха, и по ледо гы превлекоха. И доклѣ пойдемъ у Зимниче, хочехме отъ студь да помреме. Влашка земя гола, не познава ся ни путь, ни мѣсто, шесть часа (путь) есть, едвамъ за три дни поидохме.

43. Въ лѣто 1800 пакы ся подигна войска царская врьху Пазванджія: Мурузъ-бегъ Букурешкый изъ Влашко, а пашіи отъ Турско. Ала за каковая причина, да ви кажемъ. Имаше единъ султанъ на Вьрбица село [Прѣславско], та бѣше славенъ, почто покори нѣмците на Гюргево. И спроти това ся разгорди, и не хочеше да ся покорява везирю, като бѣше [везирътъ] на Шуменъ сасъ ордіята турская. А везирь повелѣ, да му разсыпять палата. Онъ побѣгна у Москозія, и тамо седѣ шесть години. Послѣ пріиде сасъ московская рука у Цариграду. И повелѣ му царь пакы да си направи палаты свои. А онъ като отхождаше на Вьрбица, събираше войска — турци, христіяны. И поиде на Видинъ. Не знамъ що хоратиха сасъ Пазванджія, ала излѣзе рѣчь, како ся

наговорили сасъ Пазванджія: султано да стане царь, а пазванджія везирь. За това ли, за друго ли, пакъ ся подигна войска врьхъ Видинъ.

И азъ како да сторя: харашлъкъ [разноски] ми не остана, мирія искатъ отъ мене. Да поида, зло; да не поида, пакъ зло. Пьрво потрѣба есть, да ся уземе буюрултия [заповѣдь] отъ видинския паша, и тако да събирамъ мирія; а азъ сьмъ безъ митрополія и безъ епископи, буюрунтія не е возможно да узема. Имаше единъ калугерь, на име Калиникъ, у Влашко, на Маркуца монастирь игуменъ; ала бѣше человѣкъ упорливъ, не поклоняваше главу никому, а най-повече на угровлахійскія митрополитъ. И онъ [митрополитътъ] по нѣкой судъ бѣше го заключилъ у затворка; а той [Калиникъ] по неговая противность, що да учини — пратилъ человѣка у Видинъ и обѣщалъ на Пазванджія четыридесять кесии пары, да го учини архіерея на Видинъ, почто Пазванджія имаше гнѣвъ и ненависть на Видинскаго архіерея по нѣкоя си причина. Оныя Калиникъ, калугерь, като знаеше това все, за това и поиде на Видинъ сасъ някоя льсть. И разпади Пазванджія онаго архіерея и узе му все, що имаше; и прати того Калиника на митрополи, да седи намѣсто архіерея, доклѣ му принесе позволеніе отъ патріарха, да го учини Видинскій владыка. И азъ сасъ того Калиника като имахъ пріятельство отъ вѣтхое врѣмя, пратихъ молебное писмо до него, като има дързость до Пазванджія, да ми извади отъ пашата или отъ кехаята [приставъ]му едно тескере — писмо, да поида да събера міріята. И онъ ми пише, «да пріидешь на Враца и да пратишь человѣкъ, да ти пратя тескеря». И азъ не знаяхъ неговая льсть, нъ въстанахъ и поидохъ на Враца. И помина ся някой день. Доклѣ да пратя азъ человѣкъ мой на Видинъ, онъ прати пазванская тескеря за мене сасъ мубаширь, да мя уземе да пойда на Видинъ.

44. И поидохъ на Видинъ. Два-три мѣсеца служахъ по цьрквытѣ. Тако ми пишаше и тескерята пашовая, како трѣбвамъ на хрістіянытѣ на малое врѣмя, да имъ свьрша слугуваніе и пакъ да си поида на епархіята. И азъ като наченахъ да искамъ позволеніе, пріиде до мене пашовъ человѣкъ и рѣче ми: «докле не буде той Калиникъ владыка, тебе не е возможно нигдѣ да идешъ!» Ами азъ какво да сторя? Азъ сиромахъ злѣ се вързахъ! И седѣхъ на Видинъ три годиниг. Ами що потеглихъ азъ отъ того Калиника калугеря! Седѣхъ при него като нѣкой послѣдный слуга. Не хочеше да мя знай никакъ за человѣка, а остави за архіерея! Бѣше сасъ турцитѣ, сасъ пазванскытѣ хайдуты ведно, и не смѣяхъ да продумамъ нѣщо хораты. Не пущаше мя, нигдѣ да ся проходя, токмо у цьрква, и то сасъ някого священника. Ала и да мя пущаше, болѣха мя нозѣте, не можахъ да ходя; въ цьрква се сасъ каруца [талига] ходѣхъ. И то мансаре държа двѣ години и полъ. Какъвъ ли страхъ потеглихъ и колико скьрбь и грыжа имахъ . . .

45. И почена ся пакъ третое мансаре на Видинъ. Ала отъ далеко седѣха [обсаждачитѣ]: на Плѣвенъ седѣше Пляса-паша сасъ 15 хиляды арнауты, а на Бѣлковца [= Берковица] седѣше Гюрджи-паша сасъ толкова войника; а отъ Влашка земя Мурадъ-бей сасъ Ибрахимъ-назари и Аидинъ-паша сасъ толкова войска. А Пазванджія имаше при себе кърджаліитѣ, що бѣха на три бюлюка [отдѣления]: Манафъ-Ибрахимъ сасъ двѣ хіляды душы кърджаліи. Онъ порази Пляса-паша и узе му все уредъ [военни потрѣби], що имаше, и пренесе все у Видинъ; а Пляса-паша побѣгна, гдѣ очи видѣша. И приведоша отъ войската му на Видинъ до хіляда души; и даде имъ Пазванджія по единъ хлѣбъ и разпади гы. А другый кърджалія Филебели Кара-Мустафа: онъ бастиса [нападна] нощемъ Гюрджи-паша и узе му все

уредъ, и пренесоха го на Видинъ. А другый бюлюкъ-баши бѣше Гушанцала Халилъ. И іоще много такива хайдути пазванджійски стояха крѣпко срѣщу царская войска, и не дадоха имъ да приближать до Видинъ близу. И най-послѣ сасъ Пазванское позволеніе минаха кърджаліите на Влашко и изгориха Кралюво, и села много; человѣци избиша. Тогыва побѣгна Михаль войвода у Брашово и митрополитъ Унгровлахійскый, и вси бояри и епископи влашки отъ страхъ кърджалійскый. И тако учиниша миръ сасъ Пазванджія.

46. Тогива прати Пазаванджія того Калиника на Букурещь сасъ педесять турци на Ипсиланти-бея и хиротонисаха го Видинскый архіерея сасъ бейско позволеніе. И като пріиде на Видинъ, тогива и азъ слѣдъ единъ мѣсецъ поискахъ позволеніе да си поида на епархіята слѣдь три години. Ала кърджаліите бѣха по епархія моя, та не бы ми возможно да поида тамо. И помыслихъ да пойда на Кралюво да посѣдя тамо, почто ми бѣше много дотегнало отъ тоя Видинъ, и гледахъ единъ часъ по-скоро да ся куртолисамъ [отърва] отъ тамо.

47. И седѣхъ на Краіово до двадесять дни. И много ми почтеніе учини каймакано [управительтъ], що бѣше Костаки Караджа. И като седѣхъ на Краіово, у единъ день пріиде вѣсть, како идятъ кърджаліите на Краіово. Тая нощь побѣгна каймакано отъ Краіово, и бояри, и търговци, и калугери, и попове. Останахъ азъ самъ у епископіята. И азъ хочехъ да побѣгна, ала кола не можихъ да найда. Та какъвъ страхъ потеглихъ и тамо!... Ала не пріидоша. Послѣ ся развьрнаха вси [що бѣха избѣгали], и пойдоха си на доми свои.

48. И азъ, като видѣхъ, како кърджаліите не станвать отъ епархіята моя, въстанахъ отъ Краіово и поидохъ на

Букурещь при дѣцата, почто тамъ чьтѣха епистиміа [наука] на бейската академія. И поидохъ и поклонихъ ся святому митрополиту Унгровлахійскому, що бѣше на имя Доситей, — человѣкъ старъ лѣтами, ученъ и въ мждрости наказанъ [вѣщъ]. Онъ мя пріе любезно и заведе мя при бея, що бѣше Костадинъ войвода Ипсиланти, и при някои бояры. И сказа имъ, како есьмь седѣлъ на Видинъ три годины и толико нужда и скърбь що есмь претеглилъ. И призова мя на митрополіята и даде ми келія, да седя тамо при него, и на всѣкый день да буду на трапеза неговая.

И азъ му сказахъ вся моя нужда: како мя изгабосаха [измамиха] изпърво и натовариха мя, епархіята скупа — за пятдесять и пять кесии; и четыри годины нѣсьмъ ходилъ на епархіята си, нито сьмъ узелъ една пара, нито сьмъ далъ мирія, ни файда за тыя пары, та са станали борчь выше отъ осьмдесять кесыи. Епархіята ся разсыпа, села не останаха — изгориха гы кърджаліите и пазванските хайдути, — человѣци ся разбѣгаха по Влашко и по другы страны. А синодъ не вѣрва: ище все равно. И не е возможно да излѣза на глава сасъ тая епархія и сасъ тоя дьлгъ. И онъ [Доситей] мя ущедри, и помоли ся на бея, да ми извади отъ синодъ паретись, сир. оставка, — да буду освободенъ отъ тая епархія. И бея, Богъ да го подари многолѣтствіе, послуша го, и прати на синодъ, и принесе ми писаніе оставителное.

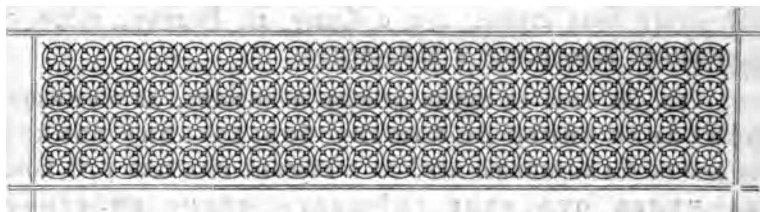
49. И свободихъ ся отъ тыя страхове и отъ тыя временныя нужды. Имамъ обаче една скърбь, и бою ся отъ Бога, да мя не суди Богъ, като узехъ оное паство на рамена своя и оставихъ го. Нъ пакы надѣю ся на Бога всемилостиваго, како го не оставихъ зарадъ почиваніе мое, нъ отъ голямая нужда и отъ тяшкій дьлгъ, що мя натовариха, и що не вѣрвать; како ся разсыпалъ свѣтъ, а

най-много оная страна, що е близу до Видинъ, щото е живилище варварское и хайдутское.

50. За това ся трудя денемъ и нощемъ, да испиша нѣколико книгы по нашему болгарскому языку; та ако не бы возможно менѣ да сказувамъ имъ сасъ уста моя, да чуятъ отъ мене грѣшнаго някое полезное поученіе, а тій да прочьтутъ писаніе мое и да уползуютъ ся. И за мене недостойнаго Бога да молятъ, невѣжество мое исправити, и трудившаго ся прощеніе сподобыти; да бы получити и намъ дѣсныхъ стоянныхъ [стояне отдѣсно] въ день страшнаго воздаянія . . . Аминъ.

Сіе мы усьрдно вамъ желаемъ, и вы трудившему ся благонаклонни будите и здравствуйте.

II.

Животътъ и дѣлата на Софрония.

Разказътъ «Житие и страдание грѣшнаго Софрония», който тъкмо приведохме, рисува най-добрѣ душевния ликъ на оногова, когото сме сърдечно осветили въ думата «софроние». Тоя разказъ е свободна изповѣдь на Софрония Врачански, изповѣдь на чувствата и мислитѣ, що сж сподиряли случкитѣ на личния му животъ. Като е писалъ изповѣдьта си, Софрони все ще е ималъ на умъ и потомството, четещо разказа му и сждещо за дѣлата му; и е могълъ поради това да пробира веществото си и да го прѣдставя отъ страна за себе най-изгодна. Ала такъвъ прѣсѣтъ и угладенъ животописъ той не е ни завѣщалъ; наопаки, въ «житието» си Софрони винаги изтъква слабото, нехвалното въ своитѣ постжпки, и като го бѣлѣжи всрѣдъ описа на случкитѣ, дава ни възможность да го оцѣнимъ и ние, та да схванемъ истински чъртитѣ на душата му. И за радость, нашето схващане излиза все симпатично за «грѣшния» авторъ на това житие.

Софрони Врачански още прѣди да влѣзе въ званието на божи служитель е служилъ на божата воля, а именно: никого да не обижда, всѣкому да помага; за чужда обида да не дири отплата, а своята помощь да не подава за облаги.

Още по̀-опрѣдѣлено се обявила праведната му служба, когато облѣкълъ духовното расо. Затуй е спечелило въ негово лице черковното служителство, а сж му показали такава благодарность обслужванитѣ еднородци. Младиятъ Стойко Владиславовъ се поминува съ честенъ трудъ (занаятъ, може би абаджийски), и съ него смирено посрѣща всѣка неволя. За Стойка е сладъкъ само залакътъ, изкаранъ съсъ собствени ржцѣ и по достоенъ пжть. Неговата любознателность, придружавана отъ честностьта и смирението, подканятъ съгражданитѣ, да му прѣдложатъ охотно пастирско достоинство. Сжщитѣ качества несъмнѣно сж го удостоили и съ епископски жезълъ. Въ което стадо и да отиде попъ Стойко, или дѣдо Софрони, то благоговѣйно се бере около него, за да слуша мждрата му рѣчь; и отъ което стадо и да се лжчи тоя пастирь, то го изпраща съ жаль на сърце и поменъ на уста. И съ тия свои добродѣтели пастирьтъ не се хвали въ житието си, нито се гордѣе, но смѣта, че да върши така е дългъ на всѣкого, който подобно нему е поелъ върху си едно обществено звание.

Ако по младость, или по недостатъченъ опитъ попъ Стойко се отпусне за врѣме въ самомнѣние, или се увлѣче подиръ властнишки изгоди, неговата природна скромность и правота скоро го докарватъ до опомняне и разкаяние. А това става по поводъ на първата слетила го злочестина. Какъ несебично се кори той, «ученията», за «непокорство» на събратията си «неучени и некнижни»; съ какво тънко осѣщане на справедливостьта осжжда епитропската си служба, която щетѣла сиромаха християнинъ зарадъ джеба на користния шуменски архиерей. Горчивото съзнание на сторенитѣ прѣзъ това епитропство неправди му се обажда най-люто подъ вида на нервното разстройство — «тѣснота сердечная», която го разкарва лудъ и съкрушенъ по полето и край рѣкитѣ. Всѣко зло, споредъ него, ще бжде кога и да е наказано отъ единъ върховенъ сждия надъ човѣцитѣ, па било и съ болесть или друго тегло. Тъй строгъ къмъ своитѣ собствени грѣшки, попъ Стойко нѣма тежки думи за грѣшкитѣ на ближния. За тѣхъ той пази само дълбока скръбь въ душата си. За да не го трови подобна скръбь отъ хули, неправди и непризнателность на свои съграждани,

попъ Стойко напусналъ родния си градъ. Може би това напущане тласна изпослѣ попъ Стойка чакъ до Търново, дѣто го награди съ епископството на една западнобългарска епархия. А това умножи неговата заслуга и прорасти славата му. Напущането на Котелъ и скитането по Анхиялската епархия, въ Търновско, по градоветѣ и селата на Врачанската и на Видинската епархия прѣвърна скромния свещеноучитель попъ Стойко въ грижливъ български архиерей и книжовникъ Софрони.

Много прѣмеждия прѣкаралъ Софрони по кривинитѣ си отъ Котелъ до Видинъ. Самото му духовно звание привличало като високо дърво въ гората свѣткавицитѣ на прѣмеждията. Въ едно царство на безцарствие и многоцарствие; въ едно безпрѣдѣлно пъкло отъ груби и жестоки пощѣвки отъ страна на господарски завоеватель спрѣмо робски подданикъ Софрони трѣбало десетина пѫти да излага на пагуба здравето си и душата. Понеже все такъвъ пакостенъ край му се е мѣркалъ при всѣка срѣща съ турски войскари и всѣкакви въорѫжени главатари, понятно е, че страхътъ не го оставялъ никога. Отъ страхъ той губи ума и дума, прибѣгва къмъ хитрости, дори и мами, ако и безъ да щети другиго. А кой праведникъ не би постѫпялъ така, да е билъ изпиталъ напр. само болкитѣ на паметното за Софрония «бостанджийское биение»? И при все това прѣданиятъ на дълга си Софрони пакъ е извънредно смѣлъ, да ходи за служба на паствата си във врѣмена, когато всѣкой затаява дъхъ въ кожата си. Обаче и страхътъ и другитѣ страдания тѣлесни и душевни трѣба да иматъ единъ край. Прѣситенъ и обезсърченъ отъ тѣхъ въ онова «живилище варварское и хайдутское», Софрони се отнася във Влашко. Той напуща своето стадо «отъ голѣмая нужда», а не «зарадъ почивание»; и като чувствува въ себе укора за отклонение отъ прѣкия си дългъ, поема въ чужбина усиленъ трудъ, да върши дълга си поне косвено, съ писменость и застѫпничество. Такава неотмѣнна грижа за полза на народа си е нѣщо възвишено; и велика и красна е душата, що я е кърмила.

Дивно откровенъ е разказътъ на Софрония. Прѣзъ него редомъ се слуша гласътъ на самата истина, гласъ

чисть отъ лъска на умисъла и отъ галбитѣ на приструвката. Той не пробира веществото си и не провѣрява сжжденията си: всичко тамъ е излѣто на хартия тъй, както е станало у людитѣ, както се е мислило на врѣмето, и както е дошло на умъ на разказувача. Освѣнъ податкитѣ за личностьта на автора, за характера му и прилукитѣ, разказътъ съдържа още повече податки за вжтрѣшнитѣ полититески условия, за личната и обществена несигурность и варварство въ Турско прѣзъ цѣлата втора половина отъ XVIII вѣкъ. Разказътъ се простира отъ 1739. до 1803. година. Като автобиография на единъ български дѣецъ, «Житіе и страданіе грѣшнаго Софронія» е първо по вида си, таче и достойно въ тоя видъ творение на българската книжнина; а то е въ сжщото врѣме и бѣлѣжитъ въ тая книжнина исторически паметникъ за живота ни и поминъка подъ турцитѣ прѣзъ една опрѣдѣлена епоха. Отъ подирната, историческата страна то е добило справедлива оцѣнка и у чужди учени мжже, както напр. у професоритѣ К. Иречекъ, Л. Леже. Рускиятъ «Славянскій сборникъ» го прѣведе изцѣло въ томъ II. (С.Петербургъ, 1877. Приложенія: IV. 1—26 стр.)

Автобиографията на Софрония Врачански стана извѣстна на свѣта отъ «Дунавскій лебедъ», година II. бр. 55.—61. (17. октомври — 1. декември 1861). На редактора на тоя вѣстникъ Г. Раковски се пада честьта, да е открилъ за историята на българската книжнина описа на живота на една славна личность; а за очъртание на значението и заслугитѣ на тая личность се потрудиха въ редъ разправки въ «Периодическо списание» на Българското книжовно дружество членоветѣ на дружеството В. Стояновъ и М. Дриновъ. Раковски обнародува Софрониевото «житие» по прѣписъ, доставенъ нему отъ приязника на българската наука и просвѣта, професоръ В. Григоровичъ. Тоя билъ намѣрилъ първописа на житието въ нѣкоя си руска архива. Дѣ е сега тоя първописъ, не е обадилъ никой. Обнародвайки прѣписа, Раковски го изтъкмилъ намѣстѣ по своя правописъ, като обяснява въ скоби нѣкои необичайни думи и разпоставя позиви за подробни забѣлѣжки (коментаръ). Ала доклѣ дойде редъ на забѣлѣжкитѣ, па

и на обѣщанитѣ вѣсти за трудоветѣ на Софрония отъ 1810 година до смъртьта му, вѣстникътъ на Раковски прѣстана. Слѣдъ това В. Д. Стояновъ прѣиздаде «житието» отъ «Дунавский лебедъ» въ Браилското «Периодическо списание» (кн. V—VI. 1872. стр. 52—77), па го сподири съсъ свои пространни забѣлѣжки (стр. 78—103), а отпрѣдъ (стр. 3—52) постави разсѫждение за Софрония и за житието му. По-рано той бѣ писалъ за сѫщия и възъ основа на сѫщото житие въ чешкото списание «Lumír» (I год. 1865. бр. 14, 15, 17, 18 и 19). И Стояновъ е облѣкълъ въ «Периодическо списание» текста на житието въ свой правописъ, различенъ отъ правописа на Раковски. Върху двѣтѣ тия издания почива и нашето тукъ, въ което е дадено прѣдпочитане на вѣроятнитѣ черти отъ Софрониева изравненъ правописъ, а главно е прокарана нова интерпункция и подѣленъ текстътъ на ставки. Въ ѫглести скоби сѫ прѣдадени обясненията на думи отъ Раковски и сѫ направени още други.

Податкитѣ на Софрония за собствения неговъ животъ и дѣла могатъ да се освѣтлятъ още съ нѣкои съображения и съ нови намѣрени вѣсти.

Който е пратилъ Стойка още деветьгодишенъ на училище, трѣба да е съзнавалъ добрѣ потрѣбата отъ учение и да е билъ въ задоволно положение имотно. А това е Стойковътъ баща. Лишенъ подиръ двѣ години отъ неговата образователна грижа и поддръжка, Стойко прѣкѫсналъ учението си, и по чичова воля влѣзълъ въ занаятъ. Ала «прилежанието» и «остроумието», които показвалъ въ училище, не ще сѫ го отклонили и нататъкъ отъ книгата. Само така е било възможно, да се прочуе той между съгражданитѣ си, та да го удостоятъ на 23. година съ прѣдложение за свещенство (вижъ ставка 6. отъ житието му). Ако съ науката си по грецкия «октоихъ» и «псалтирь» (ставка 4.) попъ Стойко е могълъ да възбужда завистьта и неприязнитѣ на другитѣ попове (ст. 7.), лесно е да си прѣдставимъ, каква обща просвѣта ще е владѣла въ Котелъ още прѣзъ първата половина на XVIII. вѣкъ. Тепърва по-късно, когато котленци, подобно на други урожденци отъ побалкански мѣста, ходейки за поминъкъ къмъ Цариградъ,

Морея, Влашко и Седмиградско, се научиха да подражаватъ на чужда ревность за ползуване свои сънародници, — тепърва тогасъ проникнаха и въ тѣхното «село» грижи за създаване разсадници на юношкото образование. До тогава който бѣ съгледалъ чуждо образование, правѣше най-много онова, щото бѣ сторилъ съсъ сина си и Стойковъ баща, браничарьтъ за Цариградъ Владиславъ. Ала у попъ Стойка интересътъ къмъ «книжното учение» трѣба скоро да го е закаралъ отъ гръцката книга и къмъ славѣнската. Като на свещеникъ, и при това любознателенъ, нему завѣрно не сѫ убѣгвали случаи, да се запознае въ мѣстни черковни или други книжни сбирки съ екземпляри, писани по славѣнски. И първо желание ще му е било, да има такива екземпляри за себе си и да усвои езика имъ, тъй близъкъ до негова родни езикъ. И наистина имаме упазени два славѣнски прѣписа отъ рѫката на попъ Стойка, и по красното имъ писмо се види, колко е билъ упражненъ отъ по-напрѣжъ въ писмено изкуство прѣписувачътъ.

Први отъ Стойковитѣ прѣписи е оня, въ който четемъ най-близкия до незнайния първописъ Паисиевъ текстъ на неговата чутна «История славѣноболгарская», списана въ 1762 г. на Света-гора. Самъ Паиси ходилъ съ историята си въ 1765. г. на Котелъ, дѣто тя намѣрила първия си и добъръ прѣписувачъ въ лицето на «Стойко иерея». Понеже авторътъ, сѣячъ на българска национална свѣсть, порѫчва въ книгата си: «преписувайте историіцу сію; платите нека и вамь препишать, кои умеють писати, и имейте ю, да се не погуби», прѣписътъ на попъ Стойка се положилъ за вѣчно пазене въ котленската черква св. Петъръ и Павелъ. На нѣколко мѣста по-нататъкъ историкътъ и народенъ будитель Паиси възглаша къмъ българина: «о неразумне и юроде! Поради что се срамишь да се наречешь болгаринъ и не чатішь по свой іазикъ и не думашь? . . . Ти болгарине непрелыщай се: знай свой родъ и іазикъ, и учи се по своему іазику . . . Азъ видѣхь много болгари, защо идать по чужди іазикъ и обичай, а на свой іазикъ хулять; зато зде написахъ на они отцеругатели, кои не любять свой родъ и іазикъ . . .» Не е чудно, тъкмо тия възгласи Паисиеви да сѫ произвели у Стойка иерея онова съзнание

по което той става учитель на народа си съ простобългарска проповѣдь и учитель на дѣцата му съ родно четиво. Така е Софрони Врачански единъ отъ ученицитѣ на Паисия Хилендарски.

Другиятъ попъ Стойковъ прѣписъ е «часословецъ» отъ 1768. година (16. юни).

Едноврѣменно съ прѣписването книги попъ Стойко умѣелъ — по старо правило — и да ги подвезва. Черквата св. Илия въ с. Тича притежава единъ печатанъ пендикостарь съсъ записъ, че го подвезалъ нашъ Стойко на 1767. г. А на първата кора на едно печатно светче все тамъ стои: «въ лѣто 1770 . . . повезахси сiе часословъ азъ многогрѣшнiй по име Стоiко iерей на село Котелъ . . .»

Вършенето на **български** просвѣтни дългъ, тъй честито внушено на попъ Стойка отъ прѣписа на Паисиевата история, таче и отъ личната срѣща съ Паисия, по-късно ще е родило у скромния и любознателенъ иерей мисъльта, да споходи за обогатение на знанията си и за повече пастирски опитъ Света-гора. Това мѣсто бѣше отъ давни врѣмена огнище на вѣрска дисциплина и книжовна вѣщина. Прѣзъ Света-гора сѫ прѣминували наши именити черковни служители отъ разни епохи. Попъ Стойко е ималъ и другъ поводъ за пѫтуване насамъ — познанството съ «учителя» си Паисия. И отива вѣроятно прѣзъ 1776. или 1777. година (ст. 12.). Житието му не загатва никакъ, що го е карало на тоя пѫть, както и изобщо не се спира при обстоятелства изъ духовния животъ на автора си. Подиръ шесть мѣсеца светогорско гостуване първиятъ негли дѣенъ «ученикъ» Паисиевъ се връща въ Котелъ, снабденъ съ нова смѣлость и похвати за работа. Тогава именно най-добрѣ «учи дѣцата на книжное учение», за което залѣгалъ вече отъ по-рано; отъ него учение сѫ били ония «ученици», които горчиво споменува попъ Стойко по случай на шесть-годишната си възбрана да служи литургия (ст. 15.) Когато се видѣлъ попъ Стойко нравствено принуденъ да напусне Котелъ, около 1790. г., неговото «учителство» и на дѣца и на връстни граждани било изпълнило до двайсетъ години (ст. 17.)

Ако го е смѣтналъ въ житието си точно, началото му ще трѣба да се постави слѣдъ срѣщата съ Паисия.

Между годинитѣ 1790. и 1794. се извръшва прѣселянето на попъ Стойковата челядь отъ Котелъ въ Арбанаси. Попадията му била умрѣла петь-шесть години прѣди това. Единъ синъ билъ търгувалъ съ жива стока прѣзъ войната между Турция и Русия съ Австрия, започната на 1787. г., па служилъ и като писарь у прѣдприимача за месо на турската войска. По това ще е билъ мжжъ въ години и поученъ въ книжатность отъ баща си. Не сж извѣстни други чеда на попъ Стойко; а сжщо не сж ясни отъ житието му и причинитѣ, защо се вдигнали «дѣцата» му отъ Котелъ и защо се настанили именно въ Арбанаси (ст. 21.) За вѣрване е, да сж имали тамъ свои близки роднини. А тия пъкъ роднини ще да сж стояли въ нѣкои приязнени отношения съ властни благородници отъ Влашко и Молдова, които сж владѣели имоти и лѣтовища въ Арбанаси. Къмъ всичко това ни упжтватъ родството на попъ Стойка съ извѣстнитѣ на българитѣ князие Богоридевци, по потекло отъ Котелъ, и дѣлътъ на Богоридевци въ историята на Подунавскитѣ княжества.

Въ историко-археоложкитѣ си бѣлѣжки за «Село Арбанаси» («Периодическо списание», LXIV. 1903., стр. 90.) Йорданъ попъ Георгиевъ пише, че присно паметниятъ епископъ Софрони Врачански живѣлъ нѣколко врѣме «съ домочадието си» въ кжщата на своя «близъкъ родственикъ», бащата на Стефанаки-бей (Богориди), която кжща е запазена и до днесъ. Кой е тоя Стефанакевъ баща? Споредъ критиката, направена отъ Гаврила Кръстьовичъ върху съотвѣтнитѣ мѣста отъ житието на Софрония («Периодическо списание», XLV. 1904. стр. 593—598.), тоя баща е билъ попъ Стойковътъ синъ (Иванъ), жененъ въ Котелъ (за Ана) и сдобилъ тамъ дѣца (Стойко и Атанасъ). Ще рече попъ Стойко се прибралъ въ Арбанаси при синъ и снаха и при дѣцата имъ, свои внуци. По-голѣмиятъ отъ тѣхъ Стойко, роденъ около 1780. г., билъ прѣименуванъ въ грѣцкото висше училище въ Букурещъ на «Стефанъ», па изпослѣ достигналъ да стане каймакамъ (султановъ намѣстникъ) във Влашко; прѣзимето му «Богоровъ» («Бого-

рисовъ») било погърчено на Богориди. А по-малкиятъ внукъ Атанасъ, откакъ415 станалъ медикъ въ Мюнхенъ, прѣподавалъ въ Букурещъ гръцка филология (сравни «Leukothea», издание на D. Carl Iken, Leipzig 1825. I. стр. 251, 252, 259, 285, 288.) И двамата братя радѣли живо за освобождението на Гърция. Тѣхното значение и поприще като на «гръцки благородници» ще е било подготвено безъ друго вече въ Арбанаси отъ връзки съ гърци-фанариоти, чиято дума се слушала отвъдъ Дунава.

При сина си въ Арбанаси попъ Стойко седѣлъ твърдѣ малко. За положението си вдовецъ, свободенъ отъ родителски товаръ, и при това духовникъ вече въ пѫть на старость, той намѣрилъ повече пригодно, да се подслони въ нѣкой манастиръ. И прѣкаралъ два мѣсеца въ манастирска тишина, доклѣ му се яви пратеникъ отъ Търновския митрополитъ, за да поеме овдовѣлата Врачанска епархия. Въ кой манастиръ е било това? Йорданъ попъ Георгиевъ си отбѣлѣзалъ изъ единъ поменикъ на Капиновския манастиръ името «Софроний Врачански» между упокоенитѣ търновски епископи, и «иерономонахъ Софрони котленецъ, 1789.» между игуменитѣ на манастира. Врачанското епископство на Софрония, въ подчинение на Търновския митрополитъ, който по историческо право се разпореждаше въ качество на «екзархъ» съ нѣколко епископии въ Дунавска България, дѣто пращаше свои «замѣстници» епископи, не подлежи на съмнѣние; ала не е вѣроятно, да е билъ Софрони прѣди епископството си закалугеренъ и поставянъ игуменъ на манастира Капиновски. Противятъ се на таково схващане за нашъ «Софрония» както годината 1789., когато той още влачалъ като «попъ Стойко» възбраната отъ литургия, така и ясниятъ текстъ на житието, че бидейки празенъ въ манастира, попъ Стойко ходилъ въ Търново да пита «zарадъ нѣкоя манастирска потрѣба» (ст. 22.), а тамъ протосингелътъ му пошепналъ за епископство. Двата мѣсеца до посвещението си за епископъ попъ Стойко трѣба да е прѣкаралъ въ единъ отъ Арбанаскитѣ манастири, найприемливо въ св. Богородица (срв. И. п. Георгиевъ, 112—115). А като «Врачански епископъ Софрони» той ще е прѣстоялъ прѣзъ врѣме на чумата въ 1795. г. (ст. 25.) по-

скоро въ дома на сина си. Тоя домъ билъ съсипанъ въ 1798. г. отъ кърджалиитѣ. Съсипията погълнала и книжата Софрониеви, между които ще сѫ били зачетнитѣ глави на книжовния му български трудъ.

Годинитѣ на Врачанското епископство прѣминаха за Софрония въ непрѣстайни страхове и бѣгства отъ насилници — войскаритѣ султанови и сбирщинитѣ кърджалийски и на самозванеца видински Османъ Пазвантоглу. Колкото е било възможно да се застои поспокойно тукъ-тамъ въ епархията си, той поучава и утѣшава, и съ това изчерпя своя тежъкъ дългъ; — обикновено не постигалъ ни да се помоли както се пада (ст. 39.). Затó пъкъ прѣзъ тригодишното си заточение (1800—1802) въ Видинъ у игумена Калиника, който закупилъ отъ Пазвантоглу митрополитския прѣстолъ и подъ негово покровителство дълго очаквалъ нужното иерарше разрѣшение, Софрони завръшва два книжовни труда съ повече отъ 400 листа, — единътъ доста голѣмъ, изписанъ съ равно и гиздаво писмо. Чудна пощѣвка на сѫдбата! Сѣкашъ трѣбало да се ограничи и скове личната свобода на ревностния български пастирь, та за кѫсо врѣме да произведе трайни паметници на грижата си за народна поука. За окайване е Софрони, тъй грубо и смѣткарски държанъ отъ ноктитѣ на една калугерска усорлица; ала потомството го величае въ това страдание, че за мѫкитѣ си е издирилъ лѣкъ въ работа, назначена за полза тъкмо на това потомство. На подобенъ подвигъ въ злочестината сѫ способни само отбрани души. Както сѫ бърже завършени въ 1802 г. единъ слѣдъ други двата Софрониеви труда — на 28. май сбирка отъ Поучения и слова на празници, а на 6. юни Повѣсть за Синтипа философъ изглежда, че и прилежанието на писателя е било голѣмо, и почетъкътъ на писането не отъ близки свободни часове.

Изпиталъ въвъ Видинъ разтухата отъ книжовни трудъ, Софрони продължава и въвъ Влашко, въ Букурещъ, да ублажава съ него горестьта си, че е далечъ отъ паства, далечъ отъ отечество, които се нуждаятъ отъ духовния му съвѣтъ и нравствена помощь (ст. 49.) Заради своето доброволно отдалечение отъ нужделивитѣ той е поне оправданъ прѣдъ себе, като не почива ни денемъ, ни но-

щемъ (ст. 40.); работейки писмено за тѣхъ. И съ първото си дѣло отъ чужда земя Софрони туря начало на новата българска печатна книга. То е дѣло на грижата му, да се разпространи найшироко у българитѣ поуката, що е извиквала у поучаванитѣ онова уважение на «философъ», съ което го срѣщали между себе (ст. 24.), и ония «сълзи» отъ умилность, съ които го изпращали изъ срѣдата си (ст. 21.). Видинскитѣ си «поучения и слова» Софрони замѣсти сега съ нова сбирка, изработена върху пòпълна основа и прострѣна върху цѣлия годишенъ кржгъ отъ недѣли и важни празници; и нея издаде печатно въ Римникъ (Rîmnic-Vâlcea, западно Влашко) на 1806. година подъ името «Кириакодромионъ, сирѣчъ недѣлникъ». Тя е именно «софронието», върху което народното признание издълба името на заслужилия учитель. Може би срѣди работата около софронието е пониклала и автобиографията на Софрония понеже тя се завърша съ думи за книжовни грижи въ Букурещъ.

Въ Букурещъ Софрони поминува обиколенъ отъ любезностьта на главата на ромжнската черква, Унгровлахийския митрополитъ Доситей Филитисъ (ст. 48.). Като знаемъ, колко го покрусвала чуждата милостиня, кога не можелъ да се облѣга на собственъ трудъ, можемъ да съгледаме тжжовната сѣнка на днитѣ му отъ 1803. година до края; ала нѣма податки за твърдене, че е прѣкарвалъ животъ клетнишки, както се мисли понѣйдѣ. Страницитѣ на единъ печатанъ въ Москва на 1760. г. «чиновникъ архиерейски» сж изшарени по полята си съ гиздаво писани грънки и влашки прѣводи на възгласитѣ отъ текста; насловниятъ листъ показва долу въ полето отъ сжщата ржка — тъкмо отъ оная, що е писала «на Видинъ» въ 1802. г. сбирката отъ поучения и слова — името «Софроніа». По тоя «чиновникъ» или служебникъ трѣба да се сжди, че притежательтъ му, нашъ Софрони Врачански, е извръшвалъ въ Букурещъ архиерейски служби и трѣби, позволени нему отъ титулара на епархията. Софрониевътъ служебникъ билъ прибранъ изъ единъ букурещки манастиръ отъ нѣкогашния Александрийски патриархъ Константи, управящи сетнѣ Кюстендилската епархия, и послѣ даренъ на ржко-

положения отъ него въ епископство нашъ черковни борецъ Авксенти Велешки. Прѣдъ смъртьта си Авксенти оставилъ служебника на събрата си и съратникъ Илариона Макариополски като скжпъ залогъ, а тоя го повѣрилъ на духовния си синъ Григори Доростолочервенски, кога го ржкоположилъ за епископъ. По сжщия поводъ напоконъ историческиятъ служебникъ става мило наслѣдие на днешния прѣемникъ на Софрониевата нѣкогашна епархия, Константина Врачански. Въ топла записка до тоя личенъ пастирь, записка върху единъ листъ къмъ служебника, покойниятъ Григори е прѣдставилъ бѣлѣжития кржговратъ на паметната книга. Друго свидѣтелство за отвореното на Софрония въ Букурещъ трайно участие въ архиерейски обслуги намираме въ ржкописа на ромжнската Академия, № 1457., наричанъ «Catagrafia bisericelor din eparhia Mitropoliei Ungrovlahiei», а съставенъ прѣзъ 1810. г. Тамъ сж вписани повече отъ 60 ржкоположения, извършени въ разни черкви отъ «прѣосвещения архиерей Врачански Софрони»: първото ржкоположение е датувано съ 14. декември 1802., а послѣдното съ 7. октомври 1809. Годината 1789. въ единъ записъ е очевидна грѣшка. Да бѣше вмѣстялъ ржкописътъ и записи отъ 1810. година напрѣдъ, щѣхме да имаме завѣрно още Софрониеви «хиротонии» въ долни духовни чинове. А той е участвувалъ и въ събрания за избори въ горни чинове и звания. Въ първия томъ на «Condica sântą» отъ архиерея Genadie Craiovénu (Bucuresti, 1886) четемъ на четири мѣста (стр. 336, 356, 358 и 377) изборни актове, подписани и отъ «πρώην Βράτσας Σωφρόνιος». Крайнитѣ деногловия на актоветѣ сж: 3. юли 1806. и 7. мартъ 1813. Актътъ отъ 18. януария 1813. е съставенъ отъ събрание въ митрополитския храмъ св. Константинъ и Елена за теглене жрѣбие, кой да бжде титуларъ на овдовѣлия митрополитски прѣстолъ унгровлахийски.

Тоя животъ на «дневнитѣ грижи» неуклонно се краси у Софрония и съ обичнитѣ му грижи духовни. Дѣлъ отъ тѣхъ е обреченъ на «дѣцата», зарадъ които бѣ оставилъ любовьта на анхиялскитѣ си епархийци, па които го привличатъ и отъ Видинъ въ Букурещъ. Отъ Свищовъ, дѣто ги бѣ спохаждалъ Софрони голи бѣжанци отъ кърджалии

прѣзъ 1798. г. (ст. 30.), тѣ минали напоконъ въ столицата на Влашко, а тукъ вече се настанили да слѣдватъ въ «бейската академия». Могло ли е да бѫде това за чедата на Ивана Стойковъ «Богориди» безъ високо покровителство? И не прозира ли сѫщото покровителство къмъ «Богоридевци» изъ прѣдупрѣдливостьта, показана Софронию отъ Унгровлахийския митрополитъ, който го води при «бея» Константина Ипсиланти и при нѣкои боляри, отрежда му келия въ митрополията си, държи го на своя трапеза и му дава мѣсто въ черковната практика? Таче и особитиятъ почитъ отъ Крайовския каймакамъ Костаки Караджа (ст. 47.) дали не е зара отъ приязнени за Софрония властни отношения въ Букурещъ, щомъ е възможно да е билъ и тоя каймакамъ отъ рода на оня Караджа, който биде отъ 1812. г. влашки князъ? Софрони се занимава съ възпитанието на внуцитѣ си. За това се учимъ отъ една книжовна бѣлѣжка въ «Србска новина» (бр. 4. отъ 12. януария 1838., Пеща), която именува тия внуци Стефанъ, Георги, Атанасъ и Петъръ. Ако е вѣрна тая податка (за внукъ Георги споменува у насъ Иларионъ Макариополски, въ Български книжици, 1859. стр. 516), Георги и Петъръ ще сѫ били родени подиръ 1793. година. Тѣхъ, още малки, е възпитувалъ може би дѣда имъ, понеже къмъ 1803. година, когато се засели той въ Букурещъ, Стефанъ имаше вече около 23 години, а пъкъ Атанасъ ще е билъ въ напрѣднала юношка пóра. Отъ нарочита разправица за рода Богориди — дългъ отколѣшенъ на българска признателность — има да очакваме пóнадежни разяснения за Софрониевитѣ внуци и за тѣхния възпитатель.

Остатъкътъ отъ духовнитѣ грижи на Софрония е произвелъ послѣднитѣ му дѣла за българския народъ. То сѫ: прѣводната книга гражданско зрѣлище (отъ 349 листа), свършена на 23. августъ 1809. година, и усрърдното съдѣйствие за успѣхъ на руското орѫжие въ полза на християнитѣ подъ Турско. Откъмъ тая подирна страна притежаваме достовѣрно свидѣтелство въ слѣдното, излѣзло отъ рѫката на Софрония

[Възвание
къмъ българския народъ]

Милостію божію Серафимъ, архіерей Болгарскій.

Отечески молитствую васъ, любезніи чада моя, родѣ болгарскій! Христіани, що живейте у Болгарскою землю, здраствуйте! Радуйтеся, понеже ето сега приходитъ радость обшая на вся Болгарія: ето сега приближава спасеніе и избавленіе ваши. Ето сега видимъ и гледаме, како прифтаса милость божіа на бѣднаго рода вашего, — що е вліялъ Богъ милость въ сердце благочестивѣйшему и великому государю імператору Александру Павловичь и повдигналъ его да избави васъ отъ таковое турецкое варварское мучителство. И ето сега приближава до васъ крестоносно его воинство, — ваши христіани братія, да избавятъ васъ отъ толикія бѣди; ето пріиде оній свѣтлій день, що го чакате отъ четиристотинъ години!,,

Но о родѣ храбрій, болгари и вѣрніи христіани! Стойте, крѣпите ся и небойте ся; и любезно дочакайте и усердно пріимите тія братія вашя христіани, що идатъ сасъ Божія воля да избавятъ васъ. Небойте ся: войнство христолюбиво. Небѣгайте отъ нихъ и непомѣстяйте ся отъ градове и отъ доми ваши, но гледайте и потрудите ся, да сготвите захеря [храниво]: хлѣбъ, ичимикъ, сѣно, — колико возможни есте, да почетите и да угостите ихъ по должности христіанскіи. И да не имате ихъ каквото чужденци, но да имате ихъ каквото единовѣрни братя ваши. Нелестно [непристорно] да имъ послужите сасъ вѣрность и сасъ любовь; понеже и они проливатъ кровь свою за вѣру христіанскую, за отечество свое и за святую церковь божію, и за братію и сестри свои, зарадъ да упазятъ и завардятъ ихъ, да не упаднатъ и они у робство, каквото сте и ви упадналы отъ

несогласіе и отъ ненависти другъ друга, — и отъ това испаднали сѧ у таковое бѣдное состояніе. Того ради всякій христіанинъ, колико недостаточенъ да буде, паки потребно есть тому отъ уста своя да отдѣли хлѣбъ свой и да угости ихъ, а не да бѣга при душманите турци.

Но о чада христіани наши! Притеците и прилѣпите ся при това христіанское войнство, понѣчто они не біятъ и не убиватъ каквото проклятіи агарени. И не има да буде вамъ нячто пагуба ни на стока, ни на имѣніе, ни безчестіе на лица ваши; и що дадете ячмень или сѣно, или добитакъ, все хоче исплатено да буде отъ государя. Онъ хочетъ покривати и защищати васъ.

Ахъ христіани! Незнайте ли колико гориха васъ они мучители сасъ разгорени желѣза; колико пекоха чада ваши на рожни предъ очи ваши; колико ограбиха и узеха стока и имѣніе ваши; колико узеха синови и дщери ваши и изневѣриха ихъ? Ами това нели и до днесъ учинятъ вамъ, това мучителство? Ами защо да бѣгате при таковія христіанскіа душмани? Ето това страданіе ваше вниде въ уши благочестивейшего государя імператора александра Павловича, и умилосердился на васъ, и возжелалъ да избави васъ отъ таковое лютое мучителство. Іа питайте да узнайте, имали по други царства таковое мучителство? Това ваше страданіе по вся Европа извѣстно бисть, и у всехъ газетахъ помянуто и написано есть мученіе ваше. Ами по тая причина хоче ли паки да се обарне сердце ваше да притечете до онія враги ваши и лютіи мучители? Бѣгайте отъ нихъ любезніи христіани, каквото отъ лютаго и ядовитаго змія, и притеците и сообщите ся сасъ това христолюбивое войнство россійское. И имѣйте ихъ каквото единородніи братія ваша: вѣрно и любезно послужите имъ и пріимите ихъ въ доми ваши, и угостите и почетите ихъ;

и камо хочутъ да поидутъ, праведно на путь наставляйте ихъ нелестно [безъ лъсть]. Ала най-вече, христіани, да са пазите отъ юдиное предателство каквото отъ огня гіенскаго. Да не буде никоему христианину, да упадне у таковій тяшкій грѣхъ, почто казненъ хоче да буде и на тоя свѣтъ, и на оній; понеже вѣру свою христіанскую предалъ есть на врага христіанскаго . . .

Ето така вѣрно ако послужите, надѣимъ ся сасъ божіа воля, како по малое время хочете да имате радость и веселіе, и мирно и тихо да живейте, що мы вси желаемъ вамъ това, еже быти. Аминъ.

Софроній, архіерей Болгарскій.

Това възвание се отнася къмъ военнитѣ движения наруситѣ противъ Турция отъ 1806. до 1812. година. По настояване отъ страна на Франция турското правителство бѣ вдигнало на 1806. отъ Молдова и Влашко султановитѣ тамъ «намѣстници», господаритѣ Мурузи и Ипсиланти, понеже бѣха подозирани въ руски симпатии. Русия протестува противъ тая докачлива постжпка и завзе съ войскитѣ си Подунавскитѣ княжества. Въ тия обстоятелства е адресувано отъ Букурещъ на 10. януария 1808. г. едно повѣрително писмо до врачанеца Иванъ Атанасиевичъ Замбинъ, царевъ адютантъ въ Петербургъ, за да ходатайствува прѣдъ царя за освобождение на България и подвеждане подъ Русия. Писмото е подписано: «изъ българскитѣ области епископъ Софроний Врачанский», и обнародвано съ пояснения въ «Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина» (отъ Й. п. Георгиевъ, кн. XX. София, 1904.) Понеже нито езикътъ, нито субйективнитѣ и исторически понятия на текста не прилѣгатъ къмъ Софрония и къмъ неговото врѣме, вѣроятно е, да имаме въ това писмо нѣкакъвъ подлогъ. Въ 1810. г. Русия си прѣфърли войскитѣ прѣзъ Дунава. Нейната политическа цѣль се покриваше съ копнежа на християнското население за свобода, и българитѣ особито много залитаха да ѝ помагатъ. Популярниятъ български

епископъ въ Букурещъ, охотенъ сѫщо да послужи на едно спасително дѣло, бѣ за руситѣ твърдѣ желанъ посрѣдникъ между тѣхнитѣ военни власти и българското население. Затуй го намираме (по думи на Раковски) съ рускитѣ войски въ България, стигналъ чакъ до Разградъ въ четверена колесница, обиколенъ отъ свита и проповѣдащъ радушие и приятелство къмъ освободителитѣ. Възванието му, пръснато печатно между българитѣ, е безъ денословие. Раковски, който пръвъ го обнародва въ «Дунавскій лебедъ» (год. II. бр. 62., 24. декември 1861 г.), мисли да е печатано въ Букурещъ. Името «Серафимъ» въ началото ще е пропусната порусена форма на «Софрони». Сѫщото възвание заедно съ другъ документъ, свързанъ със Софрониевото име, издаде наново В. Д. Стояновъ съ историческо пояснение въ «Периодическо списание» (кн. VI. 1883. стр. 131—147.) А тоя други документъ е листина («грамота»), издадена отъ петима български първенци отъ Букурещъ — между тѣхъ и «Софроній архіерей Болгарскій» — на името на неизвѣстенъ по-близу Атанаси Николаевичъ Нековичъ, «депутатъ болгарскій», комуто се благодари за услуги, показани въ полза на българитѣ прѣзъ цѣлото прѣстояване на рускитѣ войски въ Подунавскитѣ княжества. Датувана е листината съ 2. августъ 1813. г.

Отъ тая дата губимъ вече диритѣ на прѣосвещени Софрония Врачански. В. Д. Стояновъ полага да се е поминалъ въ Букурещъ около 1815. г. Обаче това «около» ни задължава да настоимъ за «кога». Послѣ пъкъ благоговѣнието, което възбуждатъ въ българската душа личността и заслугитѣ на Софрония, трепти да сложи благодаренъ споменъ въз гроба на славния архиерей. Ала дѣ е тоя гробъ? Въ споменатата по-горѣ «Србска новина» се бѣлѣжи, че Софрони билъ погребенъ въ манастира Шербанъ-вода. По разпитванията на Х. Хесапчиевъ, български дипломатически агентъ въ Букурещъ, манастиръ съ такова име не е имало ни въ Букурещъ, ни въ околноститѣ. Прѣди петдесетина години стояла въ града черква Шербанъ-вода, която по историка на Букурещъ Ionescu Gion, била прѣзъ 1897. г. развалена и новооправена отъ Мъгуряну, по когото се и нарича днесъ. Сѫществуватъ само гробища «Шербанъ-вода»,

ала отъ врѣме късно подиръ Софрония. Архимандритътъ Романъ при българската черква въ Букурещъ билъ ходилъ прѣзъ 1880.—1881. г. съ покойния владика Панаретъ Рашевъ за служба въ манастира Мъркуца (сега лудница), 4 км. извънъ Букурещъ, и слушалъ отъ владиката, че тамъ почива Софрони, «умрѣлъ въ грозна нищета». Х. Хесапчиевъ и о. Романъ споходили тая година Мъркуца, прѣгледали църквата, двора, надгробнитѣ плочи и кръстове, съзрѣли и дири отъ вандализъмъ, ала гробътъ Софрониевъ не се обявилъ. Не е ли тоя сѫщиятъ манастиръ «Мъркуца», дѣто игуменувалъ непокорниятъ на Унгровлахийския митрополитъ калугеръ Калиникъ, Софрониевътъ поробникъ във Видинъ? И отъ кое ли мѣсто е ималъ Софрони съ Калиника «приятелство отъ вѣтхое время» (ст. 43.)? Всѣкакъ смъртьта на такъвъ външенъ архіерей, който десетина години вършилъ служби въ Букурещъ и гласувалъ за кандидати на влашкия митрополитски прѣстолъ, трѣба да се е записала нѣйдѣ; и ако се издири тоя записъ, лесно ще се найде и незнайното днесъ почивало на скѫпи български останки . . .

Единъ масленъ ликъ на

Сωφρόνιε Воогόрίди Врáчевскъıй:

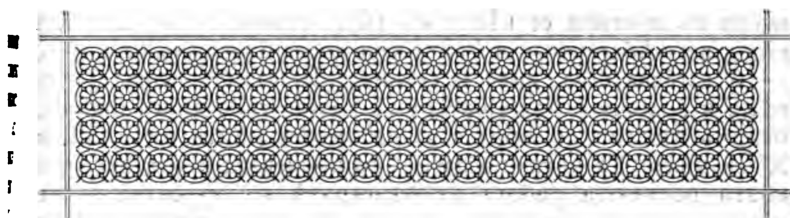
ω Казанъ въ Воhнкал мησία-мησία ηhη Воhгарїа

аωїв

въ помѣщението на Българската екзархия на Ортакьой при Цариградъ възкръсява у българския гостъ споменъ за писателя на софронието. Ликътъ ще да е оня, за който пише Кръстьовичъ (Периодическо списание, LXV. 595), че билъ донесенъ прѣзъ петдесетитѣ години отъ миналия вѣкъ изъ Влашко и даренъ на княза Стефана Богориди. Що показва на тоя ликъ годината 1812? Ако е тя година на изписването, ликътъ е билъ работенъ при живота на Софрония, а прѣзимето «Богориди» свѣдочи за правото му роднинско отношение къмъ Богоридевци. Подобни два лика има още: у архиерейския намѣстникъ въ Плѣвенъ и във Врачанската митрополия. Вториятъ е снимка отъ първия, направена

около 1896. година. И двата не прѣкарятъ Софрония «Богориди», но показватъ рождението му въ 1741 и смъртьта въ 1813. Като е първата податка невѣрна спроти житието Софрониево, бива ли да се вѣрва на втората, за да сключимъ съ нея днитѣ на «Софрония Вогориди Врачански»? Калугерътъ котленецъ, който дарилъ на Стефана Богориди лика, ималъ у себе още единъ екземпларъ. Други вѣсти разправятъ, че въ Пловдивъ, въ чакалнята на бившия Главенъ управитель на Източна Румелия, князъ Алеко Богориди, висѣлъ образъ на «епископа Софрония», голѣмъ около 50×60 см. Занимливо е, да се издири отношението между тия ликове. Изданията на софронието подиръ смъртьта на писателя му комай всички показватъ въ началото си и литографски образъ на Софрония. По нѣкой отъ тѣхъ ще е изработенъ и оня, който бѣ вмѣстилъ въ илустрацията «Свѣтлина» (год. V. 1895. стр. 120) покрай бѣлѣжки за Софрония «изъ запискитѣ на Т. Н. Шишковъ».

III.

Новата българска печатна книга.

Като книжовникъ Софрони Врачански се вѣстява на слога, дѣто минуваме отъ нивата на българската «писменость» въ нивата на българската «книжевность». То е слогътъ, който дѣли начинитѣ за изработка и разпространение на нашата книга. Задъ Софрония се губятъ вѣкове, прѣзъ които книгата у насъ трудно и бавно се писала и още пò-бавно прѣписвала, за да побужда и удоволява човѣшката любознайность. А прѣдъ Софрония се открива безкрайно ширине — бѫдни вѣкове, свободни за продължение и усъвършение на нова лѐснина за дѣлото на книгата: книгата се напише само еднѫжъ, ала се изкарва съ едно печатане въ хилядници екземплари, готови веднага за услуга всѣкиму. Софронию се падна честьта, да пусне оная първа книга, отъ която къмъ насъ се зареждатъ и непрѣстайно умножаватъ бройкитѣ на «книжевностьта», на печатната българска книжнина. Историята на нашата книжнина бѣлѣжи наистина, че прѣзъ XVI. вѣкъ се печатали въ Венеция нѣкои черковнославѣнски книги, работени за български черкви и четци; ала нито езикътъ имъ може да се нарече колко-годѣ български, нито пъкъ е останало отъ тѣхъ потомство. Подобно на

искра въ пустиня се вѣска въ 1651. година чудна печатн книжица «Абагаръ» отъ Римъ, вече доста българска по езикъ — и загасва безъ диря и сетница. И подиръ това прѣзъ вѣкъ и половина българинътъ не вижда своя книга инакв освѣнъ писана, и забравя за печатнитѣ опити отъ XVI. и XVII. вѣкъ. Та когато излиза Софрониевата книга, подир която печатната работа за българитѣ не прѣскача — н вѣкове, но нито десетици години, и езикътъ на тая работ отъ Софрония напрѣдъ стая все посвободенъ българскі българскиятъ четецъ вече сочи въ Софрониевото издани начало на новата си печатна книга. Сжщото тов съзнание за труда си е ималъ и самъ Софрони.

Ето що дума той въ единъ

[Позивъ

за издание на «Недѣлника»]

Благороднѣйшіи и честнѣйшіи търговци духовныя нашея чада хаджи киръ Петко, киръ Іовко, кир Савва, киръ Няголъ, киръ Димитре карловчи, киръ Искрі Събовичъ, киръ Павелъ Теодоровичь, киръ Алекси и кир Радолъ, и прочіи вси христіани, що са нахождате п Влахобогданіа любезная чада нашему смиренію: благодат буди вамъ и миръ оть господа Бога, оть насъ же молитв и благословеніе!

Ваше милостивое нравіе и великодушное достойнство що е славно имя ваше по далечная мѣста, то повдигнал естъ мене да пиша до вашеи честности, любезная чада моя и ако несмъ ималъ щастіе да видя честная лица вашя и да узная благородіе ваше, но долженъ есмъ да почитам всякоги вашее достоинство и похвалное имя, що го имате у васъ довольно. И того ради дерзаю да пишу до вашее благородіе, како азъ смиренный сосъ божія святая воля подканихся и исписахъ по всѣхъ недѣляхъ четомая евангеліа съ толкованіе и с нравоученіе ихъ,

и на всѣхъ святыхъ господнихъ праздницѣхъ и великихъ святыхъ житіе и чудеса на всего лѣта отъ словенскій и греческій глубокій языкъ на болгарскій простый языкъ, да са прочита на всѣкъ недѣляхъ по црквите, като да разумяватъ и прости и неученнии человѣцы, и жены, и дѣца законъ божій; понеже нашся книга по славенскій стары языкъ написана есть, а неразумяватъ простии человѣци законъ божій, много и священницы неразумяватъ. Того ради потрудихсе азъ грѣшній и преписахъ тая книга душеполезная на простый болгарскій языкъ, каквото хоратиме ныи. Ето проваждамъ вамъ и предисловіе на тая книга, да го видите.

По това сега дадухме тая книга на стамба, сиречь на печатъ, да са напечататъ хіляда книги, и всяка книга по триста листа ще буде; но сосъ много харчъ быва тоя печатъ, ще идатъ до десятъ хіляди гроша, а азъ неимамъ толико халъ. Того ради молю васъ, зная понеже имате вы милостивую душу и добротворное сердце и любите да учините добро; почто е това добро общое за всего болгарскаго народа, да помогните на това. Молю васъ, почто това е подобро и отъ святая гора, понеже на хіляда церкви ще са помянуватъ имена вашея, докле свѣтъ стои, и отъ това поученіе колико человѣци ще наставятъ себя на путъ правий. И спроти това колико полза ще има туй человѣкъ на душу свою, кои помогне за тая книга да са типоса, що досега такавая книга по болгарскій простый языкъ на свѣто не е била! Такива книги по простый языкъ иматъ греците, и сербыте, и власыте, и руситe, и другіи вѣры; токмо нашыте бѣднии болгари ніиматъ таковый даръ. За това ся потемнени сосъ незнаяніе. Но да са потрудимъ, да извадимъ тая сега

на свѣто, веднашъ да стане начало; послѣ слѣдъ насъ надѣяса много таковыи простыи книги да испишатъ, — но работа есть веднашъ да буде начало.

Но молимъ ви, послушайте сега мене смиреннаго архіерея, що смь отъ вашего болгарскаго рода, и помогнете на тая душеполезна работа всякій спроти силата своя; и по това господь Богъ хоче да заплати вамъ за едното хіляда и на тоя свѣтъ, и на оныя, еже желаю вамъ получити. Аминь.

1805. априлъ 29.

Смиренный Софроніа епископъ Вратчанскій.

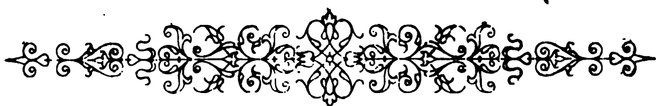
Позивътъ на Софрония е обнародуванъ въ «Периодическо списание» (кн. III. 1881. стр. 157—158) по прѣписъ въ Българското книжовно дружество. За вѣрване е — поради цѣльта, зарадъ която билъ списанъ и поради денословието си — да е билъ издаденъ печатно въ Римникъ, дѣто петь деня по̀-рано бидъ започнатъ въ епископската печатница «Недѣлникътъ». Софрони се чувствува нѣкакъ въ тържествено настроение, когато пише, че книга, както неговата, писана по простъ български езикъ, какъвто си говоримъ, таче и печатно издавана — още не е имало на свѣта, и че той пръвъ повежда за това кракъ, а слѣдъ него вече мнозина ще да тръгнатъ по пъртината. Щомъ е тъй увѣренъ — той, който знае за печатни простонародни книги гръцки, сръбски, влашки, руски, та нещe да не знае и за състоянието на българската книжнина — можемъ и ние да повѣрваме, че напечатаната въ Пеща все въ 1806. г. простобългарска книга «Молитвеный крінъ» (съ 80 страници малка осмина) не ще е излѣзла прѣди деня на Софрониева позивъ. Ала и да прѣдположимъ, че е напуснала печатницата си прѣди позива, а само не била още стигнала до знаниего на Софрония, това пакъ не може да измѣсти «Недѣлника» отъ пологата му на първа печатна нова българска книга, понеже съ нея е свързана и първата радость на българитѣ за угодно

простонародно четиво. И тая радость не е завѣхнала у народа нито днесъ: тя и въ наши дни освѣжава и разтушава българина дѣто и да бѫде той; защото отъ всички пòдобри народни книги найобикната, и затуй найразпространена е — софронието!

Не е задача на нашето тукъ изложение, да прѣдставимъ книжовния трудъ Софрониевъ, ситно разгледанъ откъмъ извори, наслонки, извършане. Това ще е работа на бѫдния издатель на книжовното наслѣдие отъ Софрония. И други негови събратия, книжовници отъ българското възраждане, очакватъ подобно внимание отъ насъ и достатъчна оцѣнка. За изданието на Софрониевитѣ трудове изказа оправданото си желание вече професоръ Иречекъ въ «Пѫтувания по България» (Пловдивъ, 1902. стр. 728. заб. 25 = «Cesty po Bulharsku», стр. 535.) Въ тая споменска книга, подиръ разправеното и вмѣстено въ прѣднитѣ двѣ глави, ние ще подадемъ на четцитѣ си за трудоветѣ на Софрония и за характера имъ само толкова, колкото е потрѣбно за опрѣдѣлено понятие за тѣхния изгледъ, съдържание и изработка.

Прѣди да се настани Софрони въ Букурещъ, дѣто изработи «Недѣлника» си, той бѣ списалъ вече нѣщо подобно на него, — въ много еднакво, ала и въ доста различно. То би могло да се вземе за първа редакция на «Недѣлника», останала въ рѫкописъ. Като го списвалъ във Видинъ, Софрони не мислилъ още, че ще се разлѫчи съ българската си паства, та да я снабди въ тая книга съсъ всичко, нужно за поука по празницитѣ на цѣлъ годишенъ крѫгъ, както направилъ вовъ втората редакция — въ «Недѣлника»; а нѣмалъ сѫщо на умъ и печатно издание, та да урече на книгата пòедностройна цѣль. Той прибралъ и прѣписалъ ведно онова, щото му се било приготвило вече и уцѣлѣло въ книжата отъ врѣмето на пастирството му до видинското заточение. И чакъ кога се намѣрилъ при условия не за непосрѣдна проповѣдь, но пъкъ за възможно умножение на една книга, далъ на видинската си книга римнишкия образъ.

Ето ги едната и другата въ наслови, съдържание, обращения къмъ четцитѣ и образци, за да имъ схванемъ каквината, приликата и разликата.

Во сла́вꙋ ст҃ыѧ̀ є̂ди́носꙋ́щныѧ и̂ неразде́ли́мыѧ тр҃цѣ,
ѻ҃ца и̂ сн҃а и̂ ст҃гѡ дх҃а.

Любострꙋ́дꙑнымь тща́нїемь собра́хь и̂ и̂спи́са́хь и̂ оу̂чини́хь
сїю̀ дꙋшеполе́знꙋю кни́гꙋ

„поꙋче́нїє и̂ словосказа́нїѧ на пра́здниковъ г҃спднихъ,
и̂ на бг҃оро̀дичнꙑхь, и̂ на бг҃оꙋго́днꙑхь ст҃ы́хь“.

И дрꙋ́гоє ѿ мно́гихь ст҃ы́хь и̂ бг҃одꙋхнове́нныхь мꙋже́й собра́но,
и̂́же вь проло́зѣхь ѡ̂брѣта́ющихсѧ.

И приведо́хь и̂́хь ѿ слове́нскаго ꙗ̂зы́ка на бо́лгарскїй про́стый ꙗ̂зы́кь, кь разꙋме́нїю и̂ кь оу̂вѣ́дѣнїю про́стомꙋ и̂ невѣ́жомꙋ бо́лгарскомꙋ наро́дꙋ на по́лзꙋ дꙋше́вномꙋ.

И вь соверше́нїє доспѣ̀ вь лѣ́то ҂а҃ѡ҃в. маїа к҃и.

[Грѣцки по̀дписъ Софрониевъ:
Βράτζας Σωφρόνιος]
на видѝ

2

ВОСЛАВѸ СТЫѦ ЕДИНОСѸЩНЫѦ

и нераздѣлимыѧ трцѧ · оца и сна · и
стго дха ·

Любовтрѫдныимь испытанїемь собрахь · и ис-
писахь · наѹчинихь сїи дѹшеполезныи ини-
ги поѹченїе · и слово · и сказанїа · на праздни-
гнихь · и на богородичныхь · и на богоѹгод-
ныхь стыхь : и дрѹгое ѿ многихь стыхь
и бгодѹхновенныхь мѫжїи собрано · иже
въ пролазѣхь ѡбрѣтающихсѧ ·
И преведохь ихь ѿ словенскаго ѩзыка · на
болгарскыи и простыи ѩзыкь · к разѹменїю
и къ ѹвѣденїю простомѹ и невѣжомѹ болга-
скомѹ народѹ на ползѹ дѹшевномѹ ·
и въ совершенїе доспѣ :
въ лѣто · ҂з ѿ е ·
маїа · ки ·

Посвещение.

Блаженъ градъ, [отъ] благочестивыхъ цареи царствуемъ, и монастырь, отъ воздержнихъ и искуснихъ строимъ, и корабль, отъ искуснихъ управляемъ!

Горе же градо, отъ нечестивыхъ царей царствуемъ, и монастырю, отъ сластолюбивыхъ и тщеславныхъ строиму, и кораблю, отъ неискуснихъ управляему!

Градъ убо и страны плѣнены будутъ, и монастырь запустѣетъ, и корабль разбыется и потонетъ . . .

Горѣ всѣмъ, еже о заповѣдѣхъ господнихъ не радящимъ и о своемъ спасеніе небрѣгущимъ. Писано бо есть: проклятъ да буде всякъ, иже дѣло господне творяй съ небреженіемъ! О таковыхъ же речено бысть: лучше бы имъ неродитися . . .

Того ради отцы и братіе, да воспренемъ и потщимся сохранити заповѣди господни. И да прочитайте сію душеполезную книгу во церкви къ христіаномъ всегда въ недѣляхъ и во праздницѣхъ; яко да не осуждены будете въ оный послѣдный день и дане сбудется на васъ господне слово, еже рече: «горе вамъ книжницы, яко взясте ключъ разумѣнія и заключихте царство небесное! Ни вы сами входите, и входящихъ возбраняйте внити . . .» Темже внимайте себѣ, и пасите стадо божіе, проповѣдите слово. Настойте и блюдитеся, о пастиріе, да не погибнетъ едина овца отъ стадо ваше. Се́ вѣдуще, аще погибнетъ овца звѣремъ взята вашего ради небреженіа, крови ея изъ рукъ вашихъ взыщетъ страшныи судіа. Аще бо о сихъ и сія добрѣ вѣдущи, и нерадиво во слабости поживете и слово господне несказуйте, непоучайте простаго народа, то во тмѣ невѣдѣніе

заблюдивше ходите и самоволнѣ свѣта лишайтеся; злыхь нравовь вашыхь неостависте и ученіа божественнаго писанія не прилежавше, и святыхь апостоль преданій и святыхь отець наказаніа невнимавше! Еже рече се оть таковыхь: горе, горе, увы! Лютѣ, лютѣ, свѣть вь тму прилагающимь!...

Ѵ́исть а̑зь
ѿ кро́ке
сеѧ́

* * *

Оглавленіе

сословіе повѣстей и поученія различныя обрѣтающихсе въ книзѣ сей.

[illegible] умалися въ [illegible]

[illegible] да умаинть человѣка [illegible]

[illegible] Листъ 179.

[illegible] Листъ 182.

[illegible] добродѣтелное житіе [illegible] Листъ 193

Конецъ оглавленія.

* * *

Послѣсловие отъ Софрония.

Слава, держава, честь и поклоненіе святѣй живоначалнѣй и единосущнѣй троицѣ, отцу и сыну и святому духу вь безконечнѣй вѣки!

А оть мене грѣшнаго и непотребнаго и смиреннаго раба — Софронія, архіереа врачанскаго, благодареніе и похвала, юже поспѣшествова мнѣ худому и собрахь отъ многій книгь, и исписахь, и учиних сію книгу различныхь поученія и сказанія

отъ словенскаго ꙗзыка на простый болгарскихъ нарѣчей. Почто много священницы и монасы и простый четцы нашыи четуть, а не разумѣютъ типографная словенская слова, что глаголеть; того ради и азъ грѣшный потщахся и трудъ положихъ по силѣ моей, и произвѣдохъ сію книгу отъ словенскаго пространнаго ꙗзыка на болгарскій простый и краткій ꙗзыкъ, воеже разумѣти всякому болгарскому простому и невѣжому народу, и узнати законъ и вѣру нашу.

Но люботруднѣйшіи четателыи! Молимъ вы со умиленіемъ, ащели обрѣщеши кая не благоискусная слова и неблагостройна и неисправлена, или поползовена нячто погрѣшенія: непосуждати, ниже поносити люботрудившимся; понеже азъ небыхъ исперва ученъ и искусенъ въ граматыкахъ и въ правописаніи, но просто написахъ. И можно негдѣ да будѣ погрешено, едино слабостію и невѣжество скудоумія моего, второе же краткости ради ꙗзыка болгарскаго; понеже неможеть бо исполнити болгарскій ꙗзыкъ вся слова и нарѣчей словенскаго ꙗзыка. Того ради положихъ и смѣсихъ няколико нарѣчей и отъ турецската ꙗзыка, почто болгарскій народъ въ та времена въ турецкій земли навикли еста выше турецскаго ꙗзыка бесѣдовати, а своего ꙗзыка погубили отъ иновѣрныхъ насилія.

Того ради пріимите усердно сію книгу душеполезную, и всегда со прилѣжаніемъ прочитайте въ церквахъ, да исполните должность вашу. Воистину дѣло сіе драго свыше поспѣшествомъ, а не окаянствомъ въ совершеніе доспѣ. Но прилѣжно молимъ вы: аще кая погрѣшенія обрѣщется, вся покрити, скудоуміе и невѣжество мое исправити, и прощеніе насъ труждащихся сподобити; да вы самы тожде прощеніе отъ Христа Бога получити въ день послѣднаго воздаянія. Аминь.

Кѵріакѡдроміѡ

сиречь:

Недѣлникъ

Поѹченіе

на всѣхъ недѣлахъ въ православныⷯ цр҃квахъ
проуитаемая єѵⷢ҇ліахъ въ всегѡ лѣта съ
толкѹваніемъ и сиряѹченіе, и на великихъ гд҇нихъ
праздницѣхъ, и на ст҃ыхъ
праздиуемыхъ Сказаніе душеполезная.
Преписанный ѿ словескаго и ѿ греческаго
глѹбоуайшаго ѧзыка на болгарскій простый
ѧзыкъ ѿ смиреннаго Кратуанскаго еп҇кпа
Софроніѧ, к разумѣнію простомѹ народѹ.
Позволеніемъ Досіѳеѧ мт҇рополита
Оѹгровлахійскаго, помощїюже еп҇кповъ,
и бл҃гоуестивыхъ Хр҇тіанъ нынѣ издадеся
въ тѵпографіи оу Рымниуеской еп҇кпіи
при еп҇кпѣ Нектаріи
въ лѣто ҂аѡѕ.

Напеуатася и правоѡписася ѿ Дімитріа
Міхаилѡ Поповиⷱ и ѿ Георгіа сн҃ъ єгѡ Тѵ҇: ры.

Уводъ въ «Недѣлника».

(«Предисловіе».)

На ветхое время, предъ закона — тогива оны божественныи мужіе не просвѣщали себѣ отъ божественнаго писанія, ни с книги, понеже имѣяли чистый мыслъ и просвѣщалися отъ духа святаго; и тако знаяли божественное хотѣніе. И самъ Богъ думалъ с нихъ уста къ устомъ. Таковый былъ Ное, Аврамъ, Ісаакъ, Іаковъ, Моисей, и другіи пророцы. Ала послѣ, понеже изнемогли человѣци и станали недостойны да просвѣщаватъ себѣ отъ духа святаго, того ради благоизволилъ человѣколюбивый Богъ, и подалъ писаніе человѣкомъ, и с него дася просвѣщаватъ и да помнятъ и да помянуватъ божіе хотѣніе. Тако послѣ Христосъ сынъ божій, кога пріишелъ на свѣто, думалъ со апостоли свои лицемъ къ лицу, и сказувалъ имъ; и пратилъ имъ учителя святаго духа. Ала напоконъ, понеже хочело отъ злыи человѣцы да произрастутъ ересей, и да разсыпятъ законъ и обычай нашей, того ради благоизволилъ Богъ святый да ся напише священное евангеліе, и отъ него да ся научимъ истинѣ; понеже да не прелестимъ насъ с лъжный ересей, ни докрай да ся разсыпи законъ и намъ преданная.

Четыри евангелія подалъ намъ Богъ, понеже отъ нихъ ся научаваме мы четыри соборніи и верховніи добродѣтели, сиречъ: мужество, мудрость, правда и чистота. Мужество есть каквотъ дума намъ: не убойтися отъ убивающихъ тѣло ваше, понеже душу немогутъ убити. Мудрость есть що поучава насъ: будите рече мудры іако змій и цѣлы іако голубы. Правда есть, що учи насъ: каквотъ хочете да учинятъ вамъ человѣци, тако и вы да учиняте имъ. А чистота есть, каквотъ заповѣдано есть: кой погледни

на жену като да вожделѣй ю, той ето скурвилъ есть въ сердцѣ свое.

Евангеліе «благовѣстие» наричася, понеже сказува намъ вещи истинныи, що иматъ оны благо и добро, сиречъ: грѣховъ оставленіе, правда, на небо восхожденіе, сыноположеніе божіе, наслѣдіе вѣчныхъ благъ, свобожденіе отъ муки вѣчныя. Това священное евангеліе всѐ сказва намъ. Того ради и наричася благовѣстіе, понеже добры и полезныи вещи возвѣщаетъ намъ. Това добро, що сказува то и учитъ насъ, ный лесничко узехми его, що ся никакъ нетрудихмя; но благодатію и человѣколюбіемъ божіемъ сподобихмеся на толикое добро.

Четыри сутъ евангелісты: Матей и Іоаннъ отъ дванадесятаго числа апостолскаго сутъ; а Лука и Марко отъ седемьдесятъ числа апостолскаго сутъ. Матей отъ други евангелісты напредъ написалъ евангеліе свое на еврейскіа языкъ, понеже някои евреи повѣрували были Іисуса Христа. Осмъ годинъ по вознесеніе господне написано было; а напоконъ отъ Іоанна евангеліста на еллінскій языкъ приведено было. А Марко слѣдъ десятъ години по вознесеніе господне евангеліе свое написалъ; отъ Петра апостола наученъ былъ. А Лука слѣдъ пятнадесеть години написалъ былъ евангеліе свое. А Іоаннъ слѣдъ тридесятъ и двѣ годины по вознесеніе господне написалъ евангеліе свое; оны евангелисты преставилися были. Той Іоаннъ поискалъ да види евангелія ихъ, далися по праву и истинну написаны; да не иматъ нячто лишено. Ала кога видѣлъ, похвалилъ ихъ. Но что были оны оставили, той наполнилъ ихъ; а что рекли оны сокращено, а той мало поразширилъ.

Но да речемъ: не беше ли доволно, дабы единъ написалъ былъ това евангеліе; — що е было потребно четворица да пишатъ его? Доволно было бы; ала да ся покажи, како есть болше истина, того ради попустилъ Богъ да ся

напиши отъ четворица человѣцы. Понеже като гледаме тіе четыри евангелісты, како небыли сѣдели на единомъ мѣстѣ, но были единъ на единая страна, а другій на другая, — ами това нели есть за голямое удивленіе истинное благовѣстіе ихъ? И все писаніе и сказанныя ихъ нели есть отъ духа святого? Того ради христіани, чада и любезніи братіа мои, да неразносяме умъ нашъ у различное смущеніе, но несумнѣнно да вѣруемъ това, що сказуватъ и учи насъ священное евангеліе, и ученіе его здраво да держимъ. Перво со уста нашы да проповѣдамя спроти вѣрованія нашы. И що ся размыслятъ, и тѣхъ да научимъ и да наставимъ на истинну. Второе да ся потрудимъ и съ работа да покажимъ крѣпостъ на христіанскую вѣру нашу, како есть вѣра нашя истинна, добра, права и православная; понеже вѣра безъ работа мертва есть, каквото Павелъ святый сказува. Тако и другіи учители учатъ и сказуватъ намъ, како со едина вѣра безъ работа спасеніе не быва; ни работа безъ вѣра свобожденіе быва.

Обаче на това врѣмя, ала най-много у нашей болгарскій народъ, много человѣцы има неучены, и отъ святое писаніе неразумѣватъ, макаръ и книжное прочитаніе мало да знаютъ, ала най вече на священное евангеліе, що е то завѣтъ Христовъ. А кога мы не знаймъ и неразумѣймъ его, тогива неможимъ да будемъ наслѣдницы на царство небѣсное. Того ради возжелахъ азъ, аще и неискусенъ бѣхъ въ ученіе грамматічное, но по просту потрудихся и преписахъ сіе во всѣхъ недѣляхъ прочитаемая евангелія со толкованіе и съ нравоученія ихъ, и на великихъ господскихъ и святыхъ праздниковъ на всего лѣта, отъ словенскаго и греческаго пространнаго языка на болгарскій краткій и простый языкъ, ради христіанскія душевныя ползы. Понеже по нашей болгарскій

земли много и священницы и простыи человѣцы нахождатся, що четутъ и неразумѣватъ отъ священнаго писанія словенскаго ради глубокаго языка. Того ради азъ потрудихся и преписахъ сію священную книгу на болгарскій простый языкъ, понеже вси простый болгарскій народъ да разумѣютъ сказуемая, и всякій да наставитъ себѣ на путъ правый и истинный.

Того ради молю васъ, любезная въ Христѣ духовная чада моя, усердно пріимите сію книгу, — това правое приношеніе мое, шо отдавна желаяхъ азъ да препишу и да принесу ю на вашее благочестіе, но отъ недостатечества моего умедлихъ ю. Но сега божіемъ изволеніемъ и помощію преосвященнаго митрополита Унгровлахійскаго киръ Досітеа и боголюбивый епископовь и другіихъ благолюбивыхъ христіанъ на свѣтѣ приведохъ ю. Вы же вси церковнослужителіи восприимите любовъ къ ближнымъ вашымъ и на всякую недѣлю, и на всѣхъ праздницѣхъ да не облѣнитеся, но прочитайте ю въ церковное собраніе непремѣнно, понеже и простыи человѣцы да разумеютъ православную вѣру нашу. Кой священникъ, или четецъ облѣнится и не прочитаетъ ю въ недѣляхъ и въ праздницѣхъ, грѣхъ да будетъ на душу его, и онъ отвѣтъ да воздастъ на Бога правосуднаго за вси простый человѣцы; понеже азъ долгъ мой исполнихъ.

Во истину священницы, братія мои, много должностъ имами, всякоги да поучавамя хиристіанскія простыя народъ, що ся они духовныи чада нашы, замъ да не останемъ подъ клятва, да не скривамя въ землю талантъ божій, да ся не сбудѣ на насъ оная Христовая рѣчъ, що е думалъ на еврейскія книжницы: взестя ключъ разумѣніе, и заключихте царство небесное; ни сами входите, ни другій оставяете внити...» Братіе мои! Іа помыслите онаго слуга, що

скрылъ былъ талантъ господень: каковый грозенъ отвѣтъ восприялъ отъ господа! Того ради потребно есть, всякій причетникъ да има това на умѣ своемъ, и да ся потрудя непремѣнно да прочита на христіанскія родъ слово божіе въ собраніе церковное.

Вы же христіани, любезная чада моя! Молю васъ, съ ревностію душевною послушайте сказуемая вамъ, іакоже отъ устъ Христовыхъ. Понеже съ таковый образъ това словопоученіе не токмо во ушы вашы хоче да впадне, но и въ сердце вашы вкоренится будетъ; и напусто не исходитъ оттамо, докле не учинитъ плодъ добродѣтелный. Ахъ нашей нерадѣніе, христіани мои! Защо нестоимъ у церквахъ да слушамя святыя заповѣди божіи? Нели есть доволно намъ шесть дни да работимъ за свѣтовныя вещи? Ами защо да работимъ у тоя недѣлный день, що е той за Бога оставенъ и великій святый день есть? Защо да укоряваме тоя святый день? Горе тому человѣку, кой не почита того свѣтаго дне! Но да знай, колико работа уработимъ у той день, проклята есть; не имами прокопсіа отъ нея, понеже огнь приносимъ въ домы нашы; и най послѣ неможим да избавимъ насъ от вѣчныя муки, понеже божіа заповедъ нерадили и преступили есмы . . . Великъ грѣхъ есть!

Но потрѣбно есть и должность имами вси христіани, колико нужда да имами, да оставимъ у тоя день работа своя и да поидемъ у церква на всякая недѣля и на всѣхъ великихь праздницѣхъ, и маліи и великіи, и мадыи и старіи, и мужіи и жены. Понеже що е на Бога обѣщано, паки на Бога да подадемъ его; а що е за свѣто потребно, паки на свѣто да отдадем его. Пенеже недѣлный день въ седмицу первый день есть, того ради всякиму христіанину подобно есть да поиде у святая церква на благодареніе и на славословіе божіе, да ся поклони и да ся помоли богу, за богатыя дарованіе его, и за прощеніе грѣхов своих, и за долготер-

пѣніе милости его, и за наслѣдіе царство небесное. Ето таковыя работи подобни сут у тоя благословеный ден.

Того ради должни есмы, о любезніи христіани мои, шестъ дни да работимъ за тѣло наши, а единъ день за душу нашу. Ами и того ли деня да не пріемнемъ? Ахъ, колико ли ся трудимъ и мучимъ за това гнилое тѣло наше, а за душа наша, що е безсмертна, — никакъ не радимъ за нея. Колико ли скорбъ и тѣснота и трудъ подъемами, да предобыемъ свѣтовныя вещи; и кога предобыемъ нѣчто, все заборавямя, — и скорбъ, и трудъ . . . Ами ный на оныя свѣтъ като хочемъ да наслѣдимъ вѣчный животъ, защо не поменемъ и не помыслимъ его на умѣ нашемъ, и мало да ся потрудимъ за душы нашы? І още подобно есть намъ, кога поидемъ у церква, со страхъ да стоимъ тамо, каквотъ прѣдъ някоего страшнаго царя. Понеже кога имами страхъ и вѣра, тогива діаволъ неможи злое сѣме да посѣй на на мысль нашу. Ако ли ся молимъ со языкъ нашъ, а умъ нашъ да мысли на подобная [пригодни нѣща], тогива не можимъ да пріемнимъ от бога никоя заплата. Понеже человѣкъ много краты у нужда приходитъ с таковое размышленіе. Первое съ хуленіе, второе съ гордость, третое съ курварство, і още съ многое, ала тія три много са лютіи; — у таковое размышленіе не токмо нерадивыи упадатъ, но и великіи мужіе. Понеже доброненавистный діаволъ кога не можи съ работа да ували насъ у грѣхъ, а онъ тогива таковое злое размышленіе приноси на умъ нашъ. Ала най-много, кога стоимъ у церква, смущеніе учиня намъ, понеже да не пріемнимъ отъ Бога нячто заплата! Но потрѣбно есть намъ таковая мыслъ да не влагаме на умъ нашъ, но да отгоняме ихъ съ душеполезныи помысли. Размыслишъ ли ся за курварство, — ала ако останишъ на тая мыслъ, тогива пріема сердце твое сластная сладостъ, и согрѣшавашъ, понеже отъ самоволіе твое есть; но потрѣбно есть у тоя

часъ да принесешъ на умъ твой райскія сладости, и адскія муки, и да разгонишъ отъ себе тая злая мыслъ. Тако и за хуленіе да учинишъ: со страхъ и съ вѣра да хвалишъ Бога, и тогива отбѣгва отъ тебе тая мыслъ. Тако и гордостъ: со смиреніе, и съ покореніе можишъ да побѣдишъ его. Да не мыслимъ нашеи добрыи работи, що сме нячто учинили, но да мыслимъ грѣхи нашы, що сме согрѣшили прѣдъ Бога! И всѣкоги грѣшни да броимъ себе, — тогива прогонямя діавола и злую мыслъ нашу. И всякоги да имами любовъ, милость и смиреніе и съ чистое сердце да ся молимъ Богу за вси христіани, и да просимъ, да подари намъ помощь и сила да ходимъ, по святыя заповѣди его. И со всякиго человѣка любезни да будемъ.

Вы же, о священницы божіы, добрѣ и опасно [важно] да пазите себе, да не начене някой отъ васъ да служи святая литургіа перво доклѣ не са прости съ того человѣка, що е ималъ съ него нячто по рѣчъ, или вражда. Понеже отъ божественнаго огня изгорява и погубява себе, ако ся не пази отъ това съ незнаяніе. Но съ чистое сердце да принесемъ Богу святую жертву, братіе мои, съ надѣяніе; и за вси христіани да молимъ Бога, та дано ся избавимъ мы вси отъ оныя вѣчныя муки, и да ся сподобимъ на оныя нескончаемыя радости, на свѣтлаго и веселаго рая, со Христа Бога ведно.

Сія азъ усердно вамъ желаю, и мене трудившагося прощеніе сподобите. Здравствуйтя.

Азъ грѣшній Софроній єпкпъ Врачанскій.

Явленіе словесъ твоихъ просвѣщаетъ
и вразумляетъ младенцы.
Ψаломъ, рі҃ї
Стіхъ, рл҃.

Оглавленіе

толковані на евангеліе, находящимся въ сей книгѣ, и въ господскихъ великихъ святыхъ праздницѣхъ на всего лѣта празднуемыхъ.

[Вжтрѣ: Слово на память иже въ святыхъ отца нашего Атанасіа патріарха Александрійскаго]

83. Слово въ день срѣтенія господа нашего Іеуса Христа. Листъ 229.

84. Слово въ субботу мясопустную и за усопшихъ и да не плачемъ много на умершыхъ человѣковъ. Листъ 232 на оборотъ.

[Вжтрѣ: Слово святаго Іоанна Златоустаго о терпѣніе благохваленіе и да не плачимъ много о умершихъ.]

85. Слово въ день благовѣщеніе прѣсвятыи Богородицы. Листъ 136.

86. Слово на память святаго великомученика Георгіа. Листъ 238 на оборотъ.

87. Слово на память святыхъ апостолъ Петра и Павла. Листъ 242.

88. Слово въ день прѣображеніе господне. Листъ 245 на оборотъ.

89. Слово въ день успѣніе прѣсвятыи Богородицы. Листъ 249.

90. Слово въ день усѣкновеніе главы Іоанна Крестителя. Листъ 250 на оборотъ.

91. Слово въ понделникъ первый святаго великаго поста. Листъ 256 на оборотъ.

92. Слово въ вторникъ первый святаго великаго поста. Листъ 258 на оборотъ.

93. Слово въ срѣду первыя святаго великаго поста. Листъ 260 на оборотъ.

94. Слово въ четвертокъ первыя святаго великаго поста. Листъ 262 на оборотъ.

[Не сѫ вмѣстени въ «оглавлениe», но стоятъ: на листъ 264 б: Наставленіе, глаголемое отъ священника по святомъ крещеніи младенца; на листъ 265 а: Наставленіе новобрачнымъ глаголемое отъ священника абіе по совершеніе вѣнчаніе.]

Послѣсловие.

[отъ списувача.]

Во славу святыя единосущныя и нераздѣлимыя троицѣ,
отца и сына и святаго духа,
иже изначала помогнулъ есть намъ, та достигохме и конца.

Люботруднымъ тщаніемъ и со испытнымъ прилѣжаніемъ исписахъ сію книгу Недѣлное евангелское толкованіе и святыхъ великыхъ господскихъ и богородичныхъ праздниковъ и святыхъ угодниковъ божіихъ на всего лѣта празднуемыхъ. И приведохъ ихъ отъ словенскаго и отъ греческаго глубокаго и пространнаго языка на болгарскій простый и краткій языкъ, къ разумѣнію и увѣдѣнію болгарскому простому народу, душевныя ихъ ради ползи. И въ совершеніе доспѣ.

Нача ся печатати априлліа 24, и соверши ся ноемврій 25. Въ лѣто отъ рождества по плоти Бога слова 1806. ноемврій 25.

А иже будите читати на сію святую и божественную книгу, радуйтеся въ господѣ и молитеся о насъ грѣшныхъ. И що погрѣшеніе будете наисти въ словѣ, или въ думи, съ духъ кротости оправити. Не борзайте зло думати насъ ради, понеже и мы человѣцы патостни есмы, и естество слабо не оставя никоего остати безъ погрѣшеніе.

[отъ печатаря.]

Понеже каквотъ невозможно есть небо остати безъ облацы, такожде типографу невозможно есть остати безъ погрешеніе. Каквотъ що пливатъ по море и биютсят отъ талаза морскія и желаютъ достигнути на лиманъ тихованій, такожде и ми желаяхмо достигнути до конца книгу сію.

+ +++ +   + +++ +   + +++ +

Ѳеѡ́доръ Стоа́новичъ ѡ Ви́динъ, оучени́къ Сѡфро́ніа є҆пископа Вратча́нский.

Слово вь день святаго Іоанна Златоустаго.

«Азъ есмь пастырь добрый».
Отъ Іоанна зачало 36.

[Изъ видинскитѣ «Поученія».]

Днесъ на тоя свѣтлый день возлязохъ азъ на священныи амвонь, слышатели благочестивыи, да вы скажимь и да похвалимь того великаго во іерарсѣхь, святаго Іоанна Златоустаго. Почто другій никой не е возможенъ, да похвали того святаго Златоустаго, ако не бы быль паки другій таковый златоусть, и не возлязохь азь на това мѣсто, заради да исплета достойный и похвалный вѣнець великому тому пастырю и учителю, що е това крайно выше мѣры на силата моя; но хочу да разбудя и другіи таковыи пастыри и учителіи, почто и оны да подражать неговото живеніе. Каквото и святый апостоль дума: гледайте каковое живеніе оны свершили, и подражайте вѣрата нихная. І още возбуждава насъ на това и самь Златоусть святый. У някой слово дума: кои хоче да похвали мученицытѣ, и онь требва на мученическія путь да ходи; а кой хоче да прослави благочестныте поборницы и желай да ги почете, а онь да поревнуи нихныя труд.

Ала пастырите не имать погриженіе токмо зарад душите человѣческія, що са тямъ вручены; но имать грижа и зарад свѣтовните властители, почто и оны имать нужда да промышляват зарад подданныцыте свои. Чоти [че оти, понеже] азь гледамь днесь у церквата, како са помного отъ свѣтските чинове собраны; и хочу дане быха си отишле и оны, но да пріемнать и тіе отъ моята хората някоя полза. Затова сказувамь азъ вамь днес това слово не токмо зарад духовническіи должности, но и зарад стѣтскія. Но молю и двоите чинове, благосклонно да послушате мене днес.

Ами мысля и азь: кой да мя настави й да мя научи да подумамь азь днес и да скажа за того великаго святаго пастыря кокрото е потребно и каквото е достойно, токмо освень тебѣ, ты божій святителю блаженне Іоанне Златоусте? Почто си ты быль пастырь добрый, на словесното твое стадо; ты си быль златокованная труба на евангеліето Христово на свѣто: ты и сеги мене буди помощникь на това сказуваніе, замь да буде думата моя на вси разумѣна.

Не знамь, дали са бы было исполнило апостолското слово на другиго някого святеца, каквото на днешнаго святаго Іоанна Златоустаго, що го ніи сеги празднуваме, слишатели мои! Празднуваме ніи днес память того святаго Златоустаго; ала да вы скажиме, каквото было неговото живеніе.

Онь е быль на свѣто златый свѣтилникь, и чудный ріторь церковный; — ами избѣжаль лі й онь зарад правината своя отъ человѣческите хулный уста? Онь быль на Христовото стадо бодрь собуден пастырь; — ами колко лі й различная укоренія претерпялъ отъ неразумныте человѣцы? Онь быль крайно мужь свять и сас духа святаго исполнень; — ами живеяль лі й на свѣто рахать, без гоненіе? Воистину да речем: неима другій человѣкь на свѣто, да бы быль толко у ненависть и у злохуліе отъ неблагодарныя оныя человѣци, каквото той святыи Златоустый, каквото казува на историята му.

Хочу азь сеги да скажа вамь вся неговое страданіе, що е потеглиль онь на свое живеніе; й най послѣ да поменем, како е онь на изгнаніе и умряль. Таковый свѣтовный свѣтилникь, що е быль онь, ала пакь не са е сподобиль, да сверши рахать ни послѣдныя дни свой... Онь быль достойный гражданинь на небесното отечество; ала не са удостоиль, да почини на землята. Ами кой возможень да

измѣры на това зло лютината? Или кой возможенъ да испиши на того святаго мужа теглините му? Ала и онъ тако великодушно [мжжествено] терпялъ все то слученіе, како чи не бы никак нищо не теглилъ: утѣшалъ са онъ самъ сас хулыте человѣческія, като с някои превознесенныи похвалы; и все укореніе было тому намѣсто благословеніе. И изгнаніето му не токмо що го неоскорбляло, но іоще го на духовный радость възбуждало! И тако са совсямъ показувалъ онъ като другій Павелъ, щоималъ онъ обычай зарадъ себѣ си да дума: радуюся во страданій моих и благоволю повече въ немощех, въ досажденіях, въ бѣдах, во изгнаніих и во теснотахъ зарад Христа. Кой хоче да знай, що е потеглилъ той великодушныи и чудныи мужъ, да му прочете житіето и да види, почто го азъ оставих и неписахъ го тука.

Но камто вас азъ сеги обращам думата моя, слышатели мои. Коги таковыи святыи и праведніи человѣцы до старость проминали живеніето свое и дните свои повече у зло, у изгнаніе, и о укореніи, ами токмо ніи лы едній да са надѣйме, да проминемъ живѣніето наши у рахатъ, безъ никой зло на свѣто, като сме и грѣшніи человѣцы? Ами свѣто, що сеги ній на него живеймъ, промѣнилъ ли сы й первото свое обычай и скопость [начинъ]? Не; пакъ е той свѣтъ, що е билъ и на Златоустовото врѣме, і още много и напрѣдъ него. Ами що да учиним ніи сеги сас тоя свѣтъ? Да воздадемъ ли зло за зло? Или да са отчаемъ ли, коги са прилучи нам отъ него някоя скорбь или тѣснота? Да не буде то! Но потребно е да терпимъ вся сас радость, по примѣру того святаго угодника божія, що го днес почитаме; почто е то терпеніе самый печать на истиннытѣ слуги божіи, а на человѣцыте знакъ любовь и милость божіа. Тако прѣмудрый сынъ Сіраховъ дума: чадо, ако приступишъ да работишъ господу Богу твоему, а ты перво наготви душата твоя на искушеніе и на терпѣніе! И Павелъ святыи пиши

на Тимотея: чадо Тімотей, кой хоче благочестно да живей по Христѣ Іисусѣ, ще буде онь гонимь, почто лукавыте человѣцы и чародѣицыте превышавать на зло и прелестявать прелестиныте! Ето това нелі й право?

Да покажите намь сеги някого благочестиваго и праведнаго человѣка и отъ ветхій, и отъ новій законь, та отъ нихь кой си промина живеянито свое без скорбь или без бѣда.

На ветхій завѣть благочестивый мужь былъ Давидъ. А не фарли ли копіе Сауль царь сас гнѣв на него, да го убій? Зная ли онь домь себѣ толкова време, — не ли са кріяше и скиташе са по лѣсыте и по пещерыте? Не ли са тія неговый рѣчи: «бдѣхь, и быхь като птица, кога са уединени на зыдь; и на всякія день укоряваха мя душманыте мои и хваляха са на мене и кленяха мя»? А още другій былъ благочестивь мужь Даніиль пророкь. Ами не ли фарлиха и него на асланыте, да го изядать? Не ли зарадь него викаха оныя беззаконицы на царя того: дай намь того, що строши Вила, бога нашего! дай намь того, що не дава да са покланяме на идола, бога нашего; дай намь того, що разваля ветхите наши обычаи, та и ній тому тако да учинимь, каквото и онь учини любезному богу нашему! І още и Іереміа пророкь биль благочестивь мужь, подобенъ тому; ами нели фарлиха и него у захода, и доволно сѣдяль тамо? І още быль таковый благочестивъ Исаіа пророкь; ами и него нели претрелы съ дрѣвена пила? Быль и Захаріа пророкь таковь благочестивь; ами и него нели убили между церквата и между олтаря?

И вь новомь завѣте. Благочестиво е быль живѣяль Іоаннь святыи Креститель; ами и тому нели му отсѣче Іродь царь главата? Ами и самое и избранное и первое благочестіе было у Христа, господа Іисуса; ами нели и

него на крьсть распяли тоя неблагодарный свѣть? І още были святыи апостоли подражатели стопам Христовыхь; ами и оны колико безчеть бѣды и муки претерпѣли на свѣто отъ человеците? Каквото Павель святый апостоль пиши: бѣды вь градѣхь, бѣды вь пустыни, бѣды вь морѣхь. І още претерпѣвали бѣды отъ сродниците свои; претерпѣвали отъ евреите; претерпѣвали отъ елините . . . Ала неимами време сеги да поменемь все, що са оны потеглили, почто быль тямь недостойнь всия свѣть. Ако наченемь да поменемь и мученическите муки, и исповедническите скорби и на другите святыи и истинныи слуги божіи, то не е возможно да са искажать, що са е на нихь исполнило живое слово божіе, що имь рече: коги мене испадиха, и вас ща испадять. Каквото и Давидь пророкь дума: много скорбы на тоя свѣть на праведните.

Ала и грѣшните неживѣять всякоги на свѣто все у доброе благополучіе; тако и праведните — и тіе не всякоги докрай у бѣда. Но и грѣшните много пути и на тойзи свѣть зарад своя злая работа пріемать отъ Бога казень и наказаніе, каквото пророкь Давидь дума: многы раны грѣшному! И тако и праведните на тоя свѣть — много пути и тіе живеять отъ всия скорбь свободны, каквото и пиши: благословеніе господне на главѣ праведнаго. Како са повдига ненависть на тоя свѣть на добрите человецы, та са мни мене, почто и елинските філософы знаяли това; чоти кой быль отъ ныхь разумень, не са оскорбяль отъ това, но коги быль отъ някого укорень, това себѣ за похвала го вменяль. Някои человѣцы весма укоряли едного філософа; и като му казали, а онь утешальсе бѣ и рекьль: добро е то мене, почто злите человецы зло за мене думать. А другій філософь като чуяль някои человѣцы, чи го хвалять и любять, а онь сас усернало лице рекьль: ахь, що смь азъ зло учиниль? Но що требва

намь елинските філософы. Самь Христось на евангеліето дума: горко вамь, коги думать зарадь вась добро вси человѣцы!

За това неможать другіи человѣцы толко да обичать зло, освѣнь злыте человѣцы. Испитва Богь святый праведните человѣцы сас скорбь каквото испиталь нѣкоги праведнаго Іова; замь явно да имъ са покажи доброто, заради да не има оныя клеветникь діаволь ни мѣсто, ни дума. Каквото учиня и орель. Онь приноси птенцыте свой насрѣща сльнцето и испитва ги: ако са отъ неговыте іайца породены, а тіе могать да гледать зарата на сльнцето. Тако и Богь святый повсргва на праведните человѣцы различныя злины и испитва ги, дали са наистина неговыи слуги. Каквото и Соломонь дума: испита ги, и найдѣ ги достойни себѣ; испита ги като злато у горнило. И Павель святый дума: кого любы Господь, того наказува.

Знаяла това една жена, що я пиши у церковная історіа. Като не было на тая жена отъ Бога някои наказаніе до три годині, ни на добытоко й падежь, ни на самая нея някоя болесть, ни на дома й някой другое зло, — като и са неслучило нищо отъ Бога, а тия весма плакала и горко рыдала и думала: заборавиль ма си Господи и отфарлилъ си твоята милость отъ мене! Разсудите вы това, слышатели мои, и скажете: достойно ли плакала тая жена, или не? Но азъ са держа сас Павловыте разумныя рѣчи, и думамь: како е извѣстно, то я белякь, коги не наказува Господь нась грѣшныхь на тоя свѣть; почто е наказаніето на праведните человѣцы белякь за любовь и милость божіа, като имь попуща богь различныя искушенія. И сас таковый образь очистя ги и преумножава имь дарбата на небето. Каквото и Соломонь дума: вмалѣ бо наказаны быша, великими благодѣтелствовани будуть. Тако Іаковь святый

дума: блаженъ мужъ, що претерпи искушеніе; почто искушенъ былъ, замь да пріемни вѣнецъ животный.

За това и Моисей оставилъ красныи царскіи палаты и изволилъ подоброе да потегли захметъ [трудъ] сас людіето божіи, а не да има временая сладость грѣховная. За това и Стефану святому первомученику были каменіето сладкіи като медъ; за това и на апостолите были верзаніето и темницыте добра свобода, а бѣды и гоненіе было имъ миръ и почиваніе, а мечъ и смерть было имъ поприятно отъ живеяніе.

За това и сеги, що празднуваме великаго святаго златоустаго, не е возможно было да промени неговый добрыи и праведный обычай ни царскій Евдоксіинъ страхъ, ни господарскій гнѣвъ и ненависть, ни возмущеніе всего глупаваго народа. Онъ все терпѣливно носилъ то приключеніе, като някой твердый камень, и думалъ: многи талазы, и лютое смущеніе, ала са не боимъ да потьнемъ, почто е моята вѣра на камень основанна; да са пѣны морето, и да са возмущава, ала Іисусова корабль неможи да потопи! Ето сас таковое терпѣніе текль оный адамантъ (кахриманинъ); за това и пріялъ себѣ отъ бога побѣдителенъ вѣнецъ и царува сас Христа бога во вѣки.

Ами хочемъ ли и ній, слышатели мой, да будем на това царство наслѣдницы, требва да будем и ній готови на всякое искушеніе; и какво попусти на насъ Богъ, да терпиме благодарно като истинныи слуги божіи, и совершенно да знаиме: ако потерпимъ тука совершено сас Христа, и тамо сас Христа непремѣнно ще царуваме; почто на това царство другій путь не има, освѣнъ терпѣніе. Тесенъ е и прескорбенъ оныя путь, що заводи на животъ вѣчный, каквото на евангеліето сказува; за това сас многи скорбми подобава

намь да влезимь у животь вѣчный. Ала и кой гони и ненавиди нась, и онь много да са не радва; почто пчела, коги ожилы някого, неповредва толко онаго человѣка, колкото себѣ си. Тако и оны сас своята ненависть поболе себѣ си повредвать, а не нась: намь рана учинять, а на себѣ грѣхь пріемать; нашата са рана исцѣлява сась животь вѣчный, а нихнія са грѣхь наградява сас вѣчный погибель, почто и тука имь Богь воздава по тѣхната работа. Каквото е и писано: праведникь, рече, отъ лова убѣгнеть, а вмѣсто того предаеть ся нечестивый. Ала намь не е потребно да просимь отъ Бога, да имъ воздаде Богь по тѣхното зло; но должни сме всякоги сас Христа ведно на речемь: отче, отпусти имь, почто незнаять, що струвать.

Но да востанемь и ній сеги сась нашея мысль, слышатели мои, и да поидемь сас пророка Езекіила на рѣка Ховарь, и да видимь, що видѣ онь тамо неизреченныя тайны божіи! Видѣль онь една коляска [кочия, файтонъ], и тая коляска была полна сась очи. И имало у нея духь животный. А на колята сѣдяль нѣкой, що умаль образь человѣческій. И колята возили четыри животныи: едно аслань [левъ], и друго телець, трето орель, а четвертое человѣкь. Ами да питамь азь сеги цьрковните учителіи: кои са оны, що возять тая коляска, и каква е тая коляска? Зная азь, како ща вси ведно да отговорять, почто е коляска церквата, а ще седи на нея, той сынь божій, що е пріял плоть зарад нась; а колыте — священное писаніе, а що я возять, оны са пастырите и учителите церковніи Ами хочете ли да знаете що изобразувать тіе четыри животныи? Оны изобразувать четыри свойства пастырскіи, сиречь: подобаеть пастырю да буде крѣпокь и великодушень като аслань; и да будѣ трудоносень като юнець іаремоносный и да са прилетява сас мысль свои камто небето като орель, що высоко фьрка. Перво подобаеть на пасты-

рите, да будуть великодушныи като асланы, и сасъ свой громскій глась да устрашавать еретицыте и расколницыте, що оны сасъ свои іадовитыя и неправыя ученія уранять Христовото стадо и вьводять го на путь погибелный. Почто са пастирыте пріемницы на апостолское званіе; тако апостолите небоязненно проповѣдали Христа господа прѣдъ цари и прѣдъ владыки. І още са пастирыте като намѣстницы Христови, и неговое лицѣ на себѣ някакво носять. Каквото имь самь Христось рече: слушаяй вась, мене слушаеть, а отмѣтаяй ся васъ, мене отмѣтаится. Ала Христосъ на лицѣ не гледаль, каквото и Моисей дума: Богъ вашь, богъ боговъ, и господь господей, Богъ великій и крѣпкій, и страшній, що не пріема ни лицѣ, ни дарь.

Ами коги носять пастирыте Христовото лице, а то е потребно тямь да са несрамять и да са не боять, ами да наказувать человѣците грѣшни; и да са не боять и оть самыя высокія господарей. Таковыи были някоги еврейските пророцы. Каквото пророкь Иліа наказувалъ Ахааба царя. Рекль Ахабь царь на Иліа пророка: ты ли си, що развращавашь ісраилите? А Иліа святый отговориль насрѣща самаго царя и рекль му: неразвращамь азь ісраилите, но ты и домь отца твоего, почто оставихте господа Бога, и идосте вь слѣдь Ваала. Ала що пріишло после пакь на пророка Иліа? Пратила за него Іезавель царица и привела Иліа при себѣ и рекла му: азь утре да положа душата твоя като едного отъ оныя мои пророци, що ги ты изкла на потоцѣ Кісовѣ. Ами Иліа убояль ли са е отъ тая дума нейная? Никако; но като учинила Іезавель другое новое беззаконство, и убила праведнаго Навутеа, тогива пакь потекль пророкь Иліа скоро при Ахааба царя и страшный глась испустиль на него, и рекль му: тако дума Господь, коги ты сась твоята жена ведно убыхте безь кабахать праведнаго Навутеа и узехти му лозіето; затова като полизаха

свиній и псета Навутеювата кровь, тако намѣсто това и твоята кровь ща полижать и курвыте ще са измыять сас твоята кровь, и Іезавела царица ща я изядать псетата отъ вонь градо! Оле дерзость неустрашимая, оле мужество неприборимое! Таковаго духа ималь и другій пророкь, що быль проводинь на Амасіа царя, като быль упадналь во ідолопоклоничество. Отишель той пророкъ при него и не са сакандисаль [посвѣнилъ] никакь отъ него, ами викналь на него предь риджалите му [съвѣтници] и рекль му: о царю, защо си ты пріель чуждыте богове, що не са возможни [моцни, стижни] да избавять людіето отъ твоята рука? Ала царь макарь да го грозяше сас смерть и думаше му, недумайме таковыи укорены рѣчы, чи та убывамь, — азь ли тя поставихь тебѣ да будешь мой зговорникь [съвѣтникъ], но онь не са убоя никакь отъ царя, но іоще му думаше: да знаешь, окаянный царю, Богь ще тя потреби [погуби], почто си учиниль това зло, и не си послушаль моя зговорь [съвѣтъ] И тако на ветхое време пророцыте наказовали беззаконните цари, и были като асланы неустрашимый.

Ала и вь новой благодати гледаме Амвросіа святаго, Медіоланскаго пастыря, таковаго аслана у церквата святая, що са не засрами, нито са убоя отъ Теодосія царя великаго. Той царь Теодосія поишель на Солунь градь и много убійство учиниль тамо зарадь тѣхный някой кабахать. И отъ тамо отишель на Медіолань [Миланъ]. А той пастырь святый засталь са на вратата церковніи и непустналь царя того да влезе у церквата, но дерзновено му рекль: о царю, сас кои очи ще погледнишь церквата божіа, и сас кои нозѣ ще стоишь на това мѣсто святое? Или кои руцѣ ще воздигнешь да са помолишь Богу, що отъ нихь іоще кровь тече? Отиди оть тука, отиди! И не пустиль го да влезе в церквата, докле не падналь на покаяніе. И много іоще были таковыи великодушныи пастыріе. А сегишните

пастыри такови ли са, не знамь; оны сами себѣ да гледать . . .

Таковый пастырь быль и Златоусть святый. Като узела Евдоксіа царица лозыто на оная бѣдная вдовица, много е думаль Златоусть святый, да го даде пакь то лозіе на вдовицата; а като го не послушала и не дала го, тогива е небоязнено рекль онь: дай лозыто на тая бѣдна вдовица, да тя неназова новая Іезавель. Коги тая жестокосердная жена неговый сладкый сговорь не послуша, а онь тогива сас свое пастырское грозное прещеніе не пусти я да влезе у церквата. Тогива единь оть войните, зарад да угоди на царицата, извадиль мечь и удариль церковните врата; и той часъ ржката му усьхнала. И като видѣ това окаяный онь, прибѣгналь кь святому Іоанну. А святый му повеле да си умый руката во омывалницата; и като са умы, той часъ исцѣле руката му. О незлобіе и человѣколюбіе рѣдкое! Тако кротокь быль той пастырь и сас работа, и сас дума, и на вси грѣшныи, коги са покаять, прощеніе обѣщаваль.

За това и вы пастыріи, пріимите юрнекь [образецъ] себѣ отъ того святаго пастыря и учителя и нагледвйте вашето стадо, що вы постави духь святый да го пасете. Настойте благовременно, наказувайте, запрѣщавайте и умолявайте непрестанно, каквото вы апостоль научиль. А вы словесныи овцы, да бѣгате весма [много] отъ Евдоксіиное неправедное обычай, и на вашите пастыри да слушате гласо, каквото вы Павель святый учи и дума: братіе, повинуйте ся наставникомь вашимь и покоряйте ся тямь, почто тіе са молять зарад душите ваши и зарад вас отвѣть ща воздавать на Бога.

Ами и ній грѣшныи! Като чухме днесь церквата како назовава святаго Златоустаго покаяніе проповѣдника, за това да са собиремь сеги у церквата неговая и вси ній

сас единъ гласъ да выкнемь и да речемь: радуй ся пастырю добрый словеснаго стада бывый; радуй ся грѣшныхь утѣшеніе, и кающихсе поручниче! Но молимь тя святый Златоусте, сас твойте топлыи молитвы да са сподобиме и ніи грѣшныи отъ преблагаго Бога прощеніе грѣховь нашихь, и като предстоишь ты сась ангелските соборы при престола божіа, назырай отъ тамо и надь стадо твое непрестанно... Аминь.

* * *

Поученіе

въ недѣлно тридесят вторую.

Евангеліе отъ Луки. Слово 54.
Благослови отче.

[Изъ римнишкия «Недѣлникъ»].

Всякоя неправда и всякое грабленіе неправедное зло и мерзостно есть Богу, и на премудрыи праведныи человѣцы ненавистно есть, слышатели мои; ала най выше, що са вамышы [митари, лихвари]: оны много грабятъ съ неправда чужды вещи! Каквотъ по горіето асланы и медведи от другіи звѣры повыше люты и свирѣпи сутъ; тако и въ градѣх и странахъ вамишете от другіи человѣцы повыше оболгатели [измамници] неправедни и лукавнѣйшіи сутъ. Человѣконенавистный грѣхъ есть грабленіе неправедное, и на доброе пріятелство сопротивенъ свѣтъ на темнота, и бѣло на черное есть; тако и вамишъ на заповѣди божіи противенъ есть, понеже утѣснява сіромасы. Вамиш с другіи вещи не може да убогати себѣ, токмо со сиромашескія слезы. Тако і още такива много има, що ся убогатяватъ съ неправедное предобытіе, а найпослѣ погубяватъ и

своя стока наскоро неразумныи, и начинат да плачат. Многое желание ветхій квас ест: где падне той квас, все мресота воскислява. Макаръ някой и мало да принесе неправедная вещь у стока своя, все имѣніе свое подквася и осмердява его. И макаръ да има много человѣцы на свѣто, та ограбват чуждое имѣніе и удержават его и ничто наскоро пагуба не быва имъ; ала найпослѣ, думам вам, како не е возможно имъ да избѣгнут от тоя судъ! Ако ли са някой избави на тоя свѣт от таковаго суда, тогива повыше потребно е есть тому человѣку да ся устрашава и да трепери; понеже тамо на страшное мученіе преданъ хоче да будѣ. И наслѣдницы его послѣ хочутъ зло да теглятъ. Макаръ да не имат оны смѣса на тая неправда, ала извѣстно знаятъ, како това имѣніе уграбленно ест с неправда, и потрѣбно ест да воздадут его с приложеніе, каквото Закхеа учинилъ. Ако ли избіятъ ихъ и да раздѣлят имѣніе ихъ по сіромасы, тогива оны избавятъ себѣ отъ вѣчныя муки. Но Закхей четыри ката воздаде назадъ, от кого узелъ былъ с неправда, и тако умилостивилъ Бога. А ніи с хиляды грабиме и уземами с неправда, а не хочемъ и мало назадъ да воздадемъ . . .

Ами како можемъ да умилостивымъ Бога, ако нѣкой от свои праведное имѣніе не подаде милостыня на сіромасы, — та хоче осужденъ да буде, понеже не сторилъ милость на ближняго брата своего! Ами кои узема и граби чуждое имѣніе с неправда, колико повыше хоче сосужденъ да будѣ... Чи кой не нахрани гладнаго, сіромаха, и кои не обляче голаго, — та хочутъ с діавола да будутъ осуждены на огнь не угасимый, по думата Господня. Ами кой узема от сиромасы ядеціе от уста ихъ, и одежды ихъ соблячи, и чуждинцы не пріема у домъ свой, но повече отгоня ихъ, и болный непосѣщава, но повече сокрушава ихъ, и що са у темница затворени не токмо да посѣти ихъ, но и що са

отъ тамо отпущены паки тамо мята ихъ; — ами таковый безчеловѣчни что хочут да будут тамо? Господь правда и милость любитъ, того ради отъ неправда милостыня и приношеніе не пріема; тако думатъ святыя книги. Кой узема чуждая вещь с неправда, и отъ нея приноси Богу въ церкви даръ, то приношеніе Богу не е пріятно. Жертвы, рече, нечестивы мерзскы сутъ Богу. Почети Господа от своихъ праведныхъ трудовъ. По добро есть, да не уземами чуждое съ неправда. А да не учиняме ни литургія, ни жертва, ни приношеніе Богу, ни милостыня да подаваме от таковое неправедное грабленіе; понеже съ това имѣніе нашы оскверняваме, і на Бога нашего досаждаваме, понеже нечистыя дары тому принели есмы. Кой не узема да яде чуждая стока, онъ человѣкъ благочестивъ естъ; почто Богъ не е разбойникомъ и грабителемъ причастникъ. Не чи не може Богъ да прихрани сіромасыте, та порачалъ намъ да подаваме имъ милостыня, но праведное человѣколюбное плодоприношеніе ищи от насъ за добропріятіе нашы. Того ради милостыня от неправда не бива, ни отъ клятва благословеніе, ни от слезы благодѣяніе. Кой узема чуждое имѣніе да подаде от него милостыня, той милость не учиня, но неправда. Кой от неправда стори літургіа, той свѣтая краде. Това дума Господь: що е най мерзско мене, това учиняте; и гдѣ жертва ставамъ азъ, вы то мѣсто со сіромашески слезы покрыхте.

Но спроти това да испитваме ній себѣ, слышатели мои, и да смотрымъ и да видимъ: от каковое имѣніе приносимъ Богу даръ? Дали от своихъ праведныхъ трудовъ, или от неправда? Того ради да не утеснявамя сіромасыте и немощныя братіа нашя, ни заплата да изядаме от слуги нашыхъ; но праведни да будемъ, и тако да будѣ жертва наша благопріятна на Бога. Ако ли будемъ оскорбили някоего брата со земаніе или с хорати, потребно естъ перво

да ся примиримъ с него и тогива да принесемъ літургіа и приношеніе на Бога нашего. Каквото самъ Господь дума: ако принесешъ даръ твой въ църкви и тамо воспомянешъ, како има братъ твой нячто кимъ [ядъ] на тебе, а ты остави тамо даръ твой прѣдъ олтаремъ и иди ся смири перво с брата твоего и тогива пріиди и принеси даръ твой.

И да поидемъ и ніи на Закхеювое состояніе. Онъ колико имѣніе былъ узелъ с неправда, четыри ката повыше отдалъ; що а остало неговое имѣніе, половината раздалъ по сиромасы. Тако и ніи, ако хочемъ да пріемнимъ у дома нашы Христа господа, потребно естъ намъ милостивы да будемъ. Почто ако не разрѣшимъ оная обида, и ако не возварнимъ назадъ, що сме чуждо узели, праведній Богъ не пріема милостыня нашя, ни приношеніе нашы. Ето тако пріялъ Господь Закхеювое исправленіе и рече: днесъ спасеніе дому сему бысть.

Но слушайте сега священное евангеліе, та да разумейте добрѣ реченная.

Евангеліе от Луки, зачало 94: «Во время оно пріиде Іисусъ на Іеріхонъ. И ето нѣкій мужъ, нарицаемый Закхей, и той беше старѣй вамишемъ, и много богатъ беше».

Толкованіе.

Като отворилъ Господь слѣпому очи, влязлъ у Еріхонъ града и искалъ да просвѣти и другіи человѣци. И безчетно народъ ишелъ слѣдъ него. С тоя народъ и той Закхей былъ. И той Закхей като былъ чуялъ Христовыи преславныи чудеса, та желаялъ да види Іисуса, ала от множество народа неможилъ да види его, понеже возрастом мал былъ. Ами како да исполни желаніе свое? Намыслилъ да тражи високое мѣсто и тамо да возлезе и да види Іисуса. Той человѣкъ Закхей былъ славенъ, и много искусенъ былъ да граби и да узема силом чуждеи вещи. Понеже не был доволенъ на имѣніе свое, но искалъ повыше богат

да стане, того ради станал началникъ вамишем, да собире помного имѣніе; почто каквот ся адъ ненасытя, тако и сребролюбецъ насыщеніе не има, но колико много предобый, толико ся повече на жадностъ распаля. Ето на тая патостъ [страсть] былъ и Закхей ослѣпленъ и душею и разумом. Обаче всеблагій Богъ милост сторил е него, понеже познал его, како хоче да пріиде на покаяніе. По то ся наскоро покаял отъ все сердце свое, и первое сребролюбство и беззаконство свое омерзил [намразилъ] и като едина гнилая одежда отфарлилъ от себѣ. И като былъ вамишъ грабителъ, праведен станалъ: разбойникъ былъ, милостивъ станал, насилникъ былъ, человѣколюбивъ станалъ. Много богатъ былъ, рече. Почто имѣніе на человѣка много возбраненіе учиня на спасеніе его (каквотъ самъ Христосъ рече: нуждно нахожда богатъ спасеніе!), — ала с божіе повеленіе това богатство на Закхеа препона [прѣчка] не учинило; понеже що е от человѣка невозможно, от Бога возможна сутъ. Таковый крѣпчайшіи садины грабнал и отнелъ Богъ отъ діавола, и грады его разсыпалъ; понеже не токмо вамишы ученици себѣ привелъ, но и Закхеа, началникъ вамышемъ, и много другіи таковыи на спасеніе привлеклъ.

Евангеліе: «И искаше да види Іисусъ, кто есть, ала не можаше от народо, понеже на возрастъ малъ былъ, и предъ теклъ ся и возлязал на ягодичницу, почто от тамо хочеше да помине Іисусъ. И като пріиде на то мѣсто, погледна Іисус и видѣ его, и рече ему: Закхея, потруди ся и слѣзи; понеже подобно [нужно] есть мене днесъ у домъ твой да буду».

Толкованіе.

Погледналъ Господь на Закхея с тѣлесныя очи свои, ала перво с божественная сила видѣлъ и позналъ Закхея, какъ ималъ вѣру топлу и готовъ есть на послушаніе, и наскоро хоче да ся обарне от зло на добро. Того ради и позовалъ его отнапреди да улови, замъ да не погуби его.

Тако навсаде готовъ есть Господь да предвари и да позове насъ, токмо ніи со усердіе и с теплота да погледаме и да прибѣгнимъ до него. Потрудил ся той Закхей и слѣзалъ, и с радостъ пріялъ его [Исуса]. Виждате благополучіе Закхеювое: онъ хочеше токмо [само] да види Іисуса, а той ся сподобилъ, та пріялъ его у домъ свой! И поклонился ему и израдовался. Тако да сторимъ и ній днесъ, с радост да пріемнимъ в домы нашей Господа нашего, да не чакаме до заутра, понеже до заутра незнаим что хочем да будем. Какво премудрый Соломон дума: у тоя ден стори някоему сіромаху добро, и варнися и пріиди при Бога, и буди тому причастникъ; ето такива у домъ свой пріял еси того!

Евангеліе. «И като видѣли другіи вси, наченали да мъмратъ и думали, како у грѣшнаго мужа поишелъ [Исусъ] да ся почини и да посѣди у домъ его».

Толкованіе.

Вси человѣци за грѣшныи имали вамишыте, понеже неправда учиняли; того ради мъмрали за Христоса архіереите и досаждавали [негодували]. Каквотъ и за Матеа вамиша думали неразумныи князы еврейскіи. Като сѣдялъ Христос с тѣх на трапеза, оны ся гнусили были от вамишыте, како ся грабители и неправедни; ала Христос досажденіе ихъ не призиралъ, понеже неправедно укорявали его, почто незнаяли скопост [цѣль] его що е было. Но подобно ест на малое соблажненіе да ся не призирямя, зам да не погубим спроти малое и голямое.

Евангеліе: «Тогива востаналъ Закхей и рече ко Господу: ето полъ имѣніе мое, Господи, давамъ по сіромасыте. И ако буду някому учинил неправда, четыри ката да возварна ему».

Толкованіе.

Оле скораго приложеніе, оле самоученнаго спасенія! Іоще отъ Христа не был чулъ никаковое поученіе, и у единъ час сребролюбецъ милосердъ станалъ, и неправедный праведенъ станалъ. И от чистая своя мыслъ пол имѣніе

свое на милостыня обѣщалъ, а полъ удержал, — ала не за себѣ, но четыри ката да воздаде отъ него, кого онеправдовавалъ естъ. Каквот вѣтхій законъ повелява: кой открадне чуждая овца, четыри да воздаде за тую. Ето тако от себѣ намислылъ тои блаженыи мужъ, самъ судъ отсѣкал, четыри ката да заплати оная неправда! Слушайте неправедніи и чуждыя вещи грабителіи, та и вы на таковое праведное состояніе да ходите, и чуждыя вещи назадь отдайте: ако не четыри ката, а то баримъ що узели есте, ако ищите спасеніе вашы. Ако ли не возварните тіе чуждыя вещи, по смерти вашей никаковое почиваніе не хочете да имате.

Евангеліе: «Рече же ему Іисусъ: ето днесъ спасеніе дому сему быст».

Тодкованіе.

Домъ всы человѣцы нарича, що ся наишле тогива у Закхеювый домъ. «Ето днес вси человѣцы спасеніе наишле», понеже изгоненну было погубленіе, що было живѣяло тамо от сребролюбіе и от неправда.

Евангеліе: «Понеже и той сынъ Авраамлъ есть, того ради пріишелъ есть сынъ человѣческій, да взыщи и да спаси погибшый».

Толкованіе.

Това рече Христосъ за оныя, що мъмрали и досаждавали на Іисуса, како с грѣшный человѣцы яде и піи. Того ради, рече, како подобно ест и Закхей да ся спаси, понеже и той сынъ Авраамлъ есть. Почто кой ходи по Авраамовый путь и да има у него Авраамова вѣра, той есть Авраамову чаду. Понеже каквото Авраамъ имѣялъ послушаніе на Бога, -- като позовал его Богъ и онъ той час оставил отечество свое, — тако и Закхей за един часъ и имѣніе, и вамишыя своя. Неплодна жена имал Авраам; и Закхей имал душа неплодна от добрыи работи. Авраамовая жена со едина вѣрная рѣч родила сына Ісака; тако и

Закхей со едина рѣч наишел спасеніе душы своей. Обаче тука може някой да ся почуди и да рече: кога е былъ Закхей толико богатъ и славенъ, ами защо му не сторилъ оный народъ мѣсто, да иди близу до Іисуса, ами да возлязи на дрѣво? Слушайте да разумѣйте тая причина. Белкимъ [може би] що были близу при Христа не са познавали Закхеа, или таковое было божіе повеленіе, или грѣхи его возбраняли были ему.

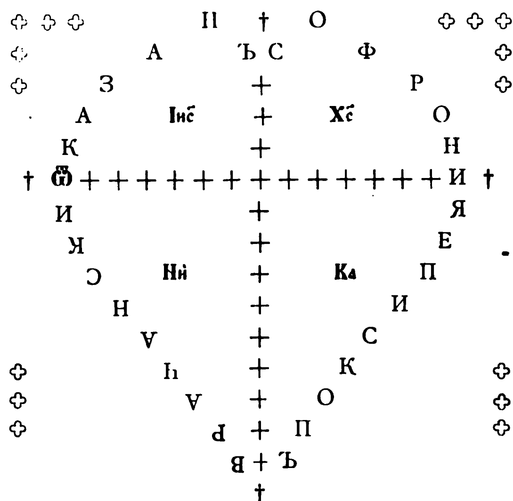
Поученіе.

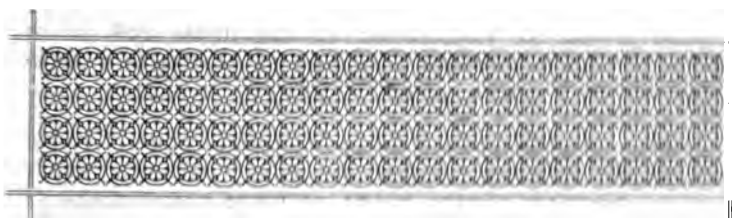
Тако и мы слышатели мой, ищимъ ли да видимъ Господа, да отфарлимъ ній перво злый нашей обычай, тако и неправда нашя, и да възлязимъ на високое мѣсто, сиречъ на добродѣтель. И тогива лесно можемъ да видимъ Христа. Тако и онъ истину хоче да позове насъ, и да живей у насъ, и да будемъ домъ божій. Ако ли хочемъ да пріемнемъ Христа да пріиди у домы нашы, а ній да позовемъ чужденци, бѣдныя, сироты и сіромасы въ домы нашы, да угостимъ и да нахранимъ ихъ. Ето тогива самаго Христа пріяли есмы, и що сторим тѣмъ добро, самому Богу учинваме его. И тогива онъ хоче да будѣ намъ долженъ, и хіляда ката ке воздаде намъ и наслѣдницы хоче да учини насъ на царство свое, каквотъ и самъ обещался есть. Да сторимъ милость ній на оскудныя братія и сестры нашей, та дано рече и намъ Христос: днесъ спасеніе дому сему бысть!

Того ради кой уземе отъ сіромасы нячто съ неправда, потребно ест тому да ся побои и да потрепери. Почто той ако е богатъ и силенъ, има слуги много, и силомъ отнема отъ нихъ; ала оны паки иматъ силное и крепкое оружие — воздиханіе и слези, що горко проливатъ ихъ на всякій часъ на сухой земли за неправда ихъ и насиліе, що учинятъ имъ оны, и той плачъ и слези сіромашескія небето проминуватъ и отъ Бога отмщеніе просятъ. «Азъ месть воздамъ», глаголетъ Господь. Това оружіе, богатыи чада мои, много языци

погубило естъ. Толико естъ промышленіе отъ Бога за неправда человѣческая! Понеже сиромашескія чистыя мыслъ пріема Богъ, ако терпятъ оны с благоухотность и злая рѣчъ ако не продуматъ. Понеже кой тегли неправда и насиліе съ благодареніе, Богъ помощникъ и милостивъ ему быва, и грѣхи его прощава; а кой учиня неправда и насиліе, Богъ хоче да суди его, и безъ милость да мучи его.

Того ради всякая неправда да омерзимъ, любезніи христіани мои, и съ правда и съ милостиня Богу да угодимъ! Тако и Богъ намъ да будѣ милостивъ. И що сме узели отъ неразуміе нашы съ неправда, милосердно да раздадемъ его като Закхеа. И Христос Богъ хоче да заплати намъ на оныя страшныя день, почто хочемъ да возпріемнимъ вѣчнихъ благъ благодатію господа нашего Іисуса Христа, ему же слава, честь и поклоненіемъ со отцемъ и святымъ духомъ во вѣки вѣковъ. Амин.

IV.

Книжовната работа на Софрония.

Свещенството на попъ Стойка даде тласъкъ на любовьта му къмъ книгитѣ, къмъ знанието, да залегне и самъ да си пише нужното за служба и за поука своя и на паствата. Отъ това сѫ излѣзли първитѣ му писмени работи, — споменатитѣ Паисиева история и часословъ и незнайни листове съ налично изложение на проповѣди. Не е край да не е вадилъ той и прѣваждалъ писмено изъ грьцки книги, таче и изъ славѣнски, градиво за «поученията», що е «сказувалъ» на богомолцитѣ си «всякая недѣля и на всякий праздникъ» още прѣди да се завладичи. Отъ думитѣ въ послѣсловието на видинскитѣ «Поучения», че не билъ «исперва ученъ и искусенъ въ граматикахъ и въ правописании», ние не бива да заключаваме друго, освѣнъ че му липсувала наука въ книжовно писане, а не че до 1800. година не е писалъ нищо. Като познавалъ отъ училище и отъ прочитъ грьцкия книжовенъ езикъ, отличенъ отъ говорния, нему изглеждало като недостатъкъ това, дѣто освѣнъ говорната българска рѣчь непознава друга, необходима за българска книга. Обаче жалбата отъ тоя недостатъкъ му се възнаграждала съ усладата, че ползува осѣтливо паствата си па ако и съ проста

българска рѣчь. За умножение на тая полза той не се възпрѣлъ никога отъ своята книжовна «слабость и невѣжество», но за «прости люди» «просто» и писалъ.

Паисиевата история, чийто прѣписъ попъ Стойко нагоди малко по своя говоръ, завѣрно е повлияла върху него и въ смисълъ, какъвъ трѣба да бжде «книжовниятъ» български езикъ. И на тоя славѣнобългарски езикъ той е доста послушенъ. Обаче и тогава пакъ не се подава на неразбранитѣ за народа форми и думи отъ «славѣнския езикъ», но въ нужда отъ изрази достжпни помага си дори съ турски елементи.

Съ такъвъ опитъ въ писането и съ такъвъ нагледъ за своето писано Софрони работи във Видинъ и послѣ въ Букурещъ. Неговата книжовна работа е била по-отблизко разглеждана досега отъ покойния професоръ М. Дриновъ («Нѣколко забравени списания на Софрония Врачанскаго» въ «Периодическо списание», кн. XII. 1884. стр. 1—12) и отъ доцента въ Одеса М. Попруженко («Очерки по исторіи возрожденія болгарскаго народа: IV. Софроній Врачанскій» въ «Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія», 1906. aпрѣль, стр. 337—352]. У Дринова сж приведени съображения, че работата на Софрония е възбудена и дори вапсана въ Видинъ и въ Букурещъ отъ онова духовно движение, което е ставало къмъ края на XVIII. и въ началото на XIX. вѣкъ у съсѣднитѣ сърби и гърци. Сърбитѣ възхитено четѣха творенията на своя основатель на книжнината по народенъ езикъ, Доситея Обрадовичъ, отъ когото бѣха добили печатани: автобиография (1783), «Езопови басни» (1788), «Съвѣти на здравия разумъ» (1794) и др. А във Влашко кипѣше бѣлѣжитъ умственъ животъ на гърцитѣ, които се радваха на едно цъвтещо високо училище («бейската академия») въ Букурещъ. Отъ едната и отъ другата страна е лъхала върху Софрония нова мисъль, въ нови форми за просвѣта, и това личи въ избора на веществото и на изложението на неговитѣ списове. Попруженко не възразява на съображенията на Дринова; ала съ изучването на нѣкои отъ списоветѣ Софрониеви дохажда да ограничи досѣгътъ на ония съображения.

Когато написа Дриновъ разправката си за Софрония, още не бѣха открити видинскитѣ Поучения, а «Гражданское позорище»[зрѣлище] токо що се бѣ налучило. За двата тия ржкописа — сега притежание на софийската Народна библиотека (№ 98. и № 92.) разгласи В. Д. Стояновъ и ги описа въ «Периодическо списание» (кн. XXVIII.—XXX. 1889. стр. 787—795). «Поученията» като «първа редакция» на римнишкия «Недѣлникъ» заслужватъ това си означение само дотолкова, доколкото изобщо съдържанието и цѣльта на поученията се посрѣща съсъ съдържанието и цѣльта на Недѣлника и текстътъ на нѣкои кжсове отъ първитѣ е билъ у Софрония готовъ, за да си намѣри мѣстото въвъ втория. Инакъ обаче двѣтѣ книги се различатъ по броя, реда и прѣдмета на кжсоветѣ си.

Вземемъ ли за достовѣрно, че въ състава на «Поученията» е влѣзло вещество «изъ книжата» на Софрония, изъ набранитѣ негови сказвани поучения, бихме могли да допуснемъ, че тоя съставъ се е стекълъ отъ пóвече отдѣлни извора, ала може и отъ единъ, който услужвалъ Софронию за всѣко поучение. По начина на тая сбирка сж съставяни и много отъ старитѣ дамаскини. По «Описа на ржкописитѣ» въ Синодалната библиотека (отъ Е. Спростановъ, София, 1900.) намираме за отдѣлни бройове отъ видинскитѣ Поучения (напр. 50, 69 и др.) сътвѣтни кжсове въ стари сборници и дамаскини (стр. 180, 181, 211). «Слово о монасѣхь...» (бр. 40.) си влачи потеклото чакъ отъ X. вѣкъ, отъ пресвитера Козма. Така Софрониевата сбирка отъ 1802. година се свързува дори съ най-старата наша писменость.

«Недѣлникътъ» носи прѣведения насловъ на книгата „Κυριακοδρόμιον ἤτοι ἑρμενεία καὶ ὁμιλία εἰς τὸ κατὰ κυριακὴν ἐν ταῖς ἁγίαις ὀρθοδόξων ἐκκλεσίαις ἀναγιγνωσκωμένον εὐαγγελίων, списана отъ гръцкия именитъ проповѣдникъ Никифоръ Теотоки и издадена въ 2 тома на 1796. г. въ Москва (2. издание въ Букурещъ, 1803.) отъ братия Зосима, които я пръскали даромъ по всички гръцки черкви. Ала Софрони, който се водилъ негли по второто издание на Теотоки, не е

прѣваждалъ отъ тука всичко, нито пъкъ буквално еднакво. У него има и кѫсове, които не извиратъ отъ Теотоки. Понеже «прѣписвалъ» каже «отъ словѣнски и отъ гръцки», особнитѣ му кѫсове въ сравнение съ гръцката сбирка на Теотоки трѣба да се отдадатъ или на нѣкоя рускославѣнска сбирка, или пъкъ на повече други стари извори. «Описаніе рукописей румянцевскаго музея» отъ Востокова показва напр. (на стр. 441 а.) единъ рѫкописъ «Поученія воскресныя и праздничныя на языкѣ польско-русскомъ». Нашата Синодална библиотека пази рѫкописъ № 131. (39), писанъ въ Пирдопъ на 1840 г. дамаскинъ «Толкованіе изрядное съ праздничныхъ господскихъ и повеликихъ праздниковъ» (у Спространова стр. 198 слд.), който яко се изравня съ Недѣлника. А словото за Иоана Златоуста, вмѣстено пó-горѣ тукъ изъ видинската сбирка, е сѫщото съ 69. кѫсъ въ римнишкото издание. Тъй че и Недѣлникътъ поддържа връзки съсъ старата писменость. И ако все пакъ Поученията и Недѣлникътъ се редятъ въ новата българска книжнина, то е заради новото възбуждане, произведено съ тѣхъ у народа ни.

Двѣтѣ тия работи на Софрония сѫ по изработката си обилно съкровище отъ възпитателни размишления въ духа на християнството. Върху примѣри изъ библийскитѣ и християнски прѣдания, дори изъ историята се разяснаватъ човѣшкитѣ дѣла, прѣцѣняватъ се задачитѣ и формитѣ на живота и се стружи характерътъ на члена отъ челядьта, отъ обществото и отъ черквата. Словото за Иоана Златоуста напр. калй мисъльта въ издръжливость въ животнитѣ борби; словото на Никулдень учи да се прѣдпочитатъ духовни блага прѣдъ вещни; а словото на въведение Богородично убѣждава, да се приучваме съ възпитание отъ млади на добъръ нъравъ и на чистота душевна и тѣлесна. «Поученията» сѫ откъмъ слогъ повече разлати, повече популарни, отколкото «Недѣлникътъ»; тѣмъ спомага за това и повече простонародната граматика и рѣчникъ.

Недѣлникътъ или софронието сѣкашъ е подѣленъ на двѣ съ това, че прѣдъ всички отдѣлни кѫсове поставя пó-голѣмъ насловъ «Поучениіа избраное от святаго

евангеліа и от другихъ многихъ божественныхъ писанія», а на листъ 171 а. пакъ голѣмъ насловъ «Поученія на праздникомъ господнымъ и богородичнымъ и избраннымъ святымъ на всего лѣта». Първото поучение слѣлъ тоя насловъ е онова, съ което се започватъ кѫсоветѣ във видинската сбирка: слово за първи септември — цочетъкъ на нова година. Тъкмо прѣдъ това слово, като слѣдъ свършенъ първи дѣлъ на книгата, е изплетенъ наподобениятъ пôгорѣ вѣнецъ отъ буквитѣ «Софроніе епіскопъ Вратчански ѡт Казанъ» около кръстъ отъ кръстове. Да ли не е искалъ Софрони съ тоя фигуренъ свой подписъ да покаже, че въ поучението на 32. недѣля е вложенъ неговъ авторски трудъ? Ето още два такива подписа, които сѫщо не биха се обяснили просто съ печатни съображения:

слѣдъ «Слово на велики петъкъ, на шести часъ» (брой 18.)

+
+ +
+ + + Ъ + + +
+ + + + + Ъ П Ъ + + + + + +
+ + + + Ъ П О П Ъ + + + +
+ + + Ъ П О К О П Ъ + + +
+ + + Ъ П О К С К О П Ъ + + +
+ + Ъ П О К С І С К О П Ъ + +
+ Ъ П О К С І П І С К О П Ъ +
+ Ъ П О К С І П Е П І С К О П Ъ +
В Ъ П О К С І П І С К О П Ъ В
Р Ъ П О К С І С К О П Ъ Р
А Ъ П О К С К О П Ъ А
Т Ъ П О К О П Ъ Т
+ Ч * Ъ П О П Ъ * Ч +
+ + + А Ъ П Ъ А + + +
+ Н СКІЙ Ъ СКІЙ Н +

слѣдъ «Слово на свети велики петъкъ» (бр. 16.) и слѣдъ съвѣтъ за прочитане словото, що слѣдва напрѣдъ

Я
ЯІЯ
ЯІНІЯ
ЯІНОНІЯ
ЯІНОРОНІЯ
ЯІНОРФРОНІЯ
ЯІНОРФОФРОНІЯ
ЯІНОРФОСОФРОНІЯ
ЯІНОРФОФРОНІЯ
ЯІНОРФРОНІЯ
ЯІНОРОНІЯ
ЯІНОНІЯ
ЯІНІЯ
ЯІЯ
Я

Чудно е, какъ се е промъкналъ въ Недѣлника такъвъ «книжовенъ» езикъ, който е прѣпрѣчвалъ твърдото правило на Софрония, да пише просто по български, понеже «славѣнското» не се разбирало. Тая гатанка сме длъжни да разрѣшимъ едничко съ помощьта на податката въ наслова на Недѣлника, че когато се печаталъ, «право го описалъ» нѣкой си Димитъръ Михаило Поповичъ съ сина си Георги. Тъкмо това «право описване» ще да е измѣнило Софрониева езикъ отъ Поученията, и вмѣсто неговитѣ форми, напр. «ща имат», «никой нещe», натъкмило «кя имат», «никой некя»; вмѣсто изразитѣ: «вльхви го окрадвать» — «татіе крадуть его», «свѣтовный возилъ» [вѫзелъ] — «свѣтовное верзаніе»; вм. думитѣ «направа» — «зданіе», «избава» — «избавленіе» и под. Вѣроятно бащата «правописецъ» Димитъръ, при синъ вече връстенъ за книгописане, е прѣправялъ текста на Софрония по своя «книжовна наука» отъ втората половина на XVIII. вѣкъ и по нѣкой отъ западнобългарскитѣ говори, а синътъ Георги прѣписвалъ оправеното и давалъ го на набирачитѣ, единъ отъ които билъ Софрониевъ ученикъ. Обаче и слѣдъ тая

ЄВАНГЕЛІЕ

ПОУЧИТЕЛНО.

За сичките недѣли презъ годинатѫ, за господскитѣ и богородичны праздницы, и за по големите свѧтии. Собрал отъ славянски и отъ греческы Софроніа Епископа Врачанскій, родомъ Котленица: и сочинилъ на Болгарскій языкъ, на 1806. обаче много неразумително. А сега преписано и поправено на чисто Болгарскій языкъ, отъ Свищовского учителѧ ТЕОДОРА ТЕОДОРОВА Хрулева. И прегледано добре отъ най искусни учители.

И напечатано отъ

ІОАННА СТОЯНОВА

Свищовченина, който е родомъ отъ село Михалцы от Търновско. За душевна и телесна полза на православните христiяни.

Въ книгопечятницата [illegible]

стърга Недѣлникътъ все още запазилъ простия български кроежъ на словото.

Слѣдъ смъртьта на списувача си софронието не остана безъ грижливи настойници, които му умножиха изданията. Новото (второ) издание отъ 1856. г. прокарва въ него тия промѣни, че го нарича »Евангелие поучително«, а езика му «неразумителенъ» поправя «чисто български» подъ надзора на «най-изкусни учители». Промѣненото име се задържа и прѣзъ другитѣ издания нататъкъ; само езикътъ търпи постоянно бричоветѣ на разни редактори. Хубавиятъ образъ на насловния листъ отъ второто издание, който е възпроизведенъ тука, е повторенъ и въ слѣдното (трето) издание отъ 1865. г. въ Букурещъ. То е «прегледано и поправено» отъ А. Гранитски. Двѣтѣ тия издания сѫ придружени отъ образа на Софрония, който съвмѣстно съ Плѣвенския ликъ е взетъ въ основата и на нашия тукъ образъ. До края на 1905. г. слѣдватъ още 5 издания, едно отъ които въ Одеса на 1884 г.

Съ тоя брой издания стогодишното вече софроние е вършило и върши повсѫдѣ между българитѣ полезна, възпитателна служба и християнска, и гражданска, и народна. Въ частнитѣ библиотеки на добри български граждани «отъ старото врѣме» държи почетно мѣсто софронието; и между коренитѣ българи отъ новото врѣме нашитѣ книжари харчатъ успѣшно софронието; — софронието дирятъ и българитѣ въ Америка, за да си крѣпятъ народностьта!...

*

* *

Народната библиотека въ София пази подъ № 211. единъ рѫкописъ отъ 269 нумерувани листа, който е описанъ въ споменатата разправица на Дринова; и когато го разглеждалъ (въ 1871. г.) Дриновъ, рѫкописътъ билъ собственость на покойния първи български екзархъ Антимъ. Писанъ е отъ една и сѫща рѫка съ писмо полууставно, бързо и негиздаво. Той нѣма единъ общи насловъ, понеже и съдържанието му не е отъ кѫсове еднородни. Той е смѣсенъ сборникъ, както показва слѣдното му

Оглавленіе

сословіе повѣстіе

и различна поученія, обрѣтающих ся в' книзѣ сеи.

25. Господарь кога варди гражданската правост и божій законь, и да са покорява на нихь, благословен ест'. Листъ 132.

26. На господаря слава ест', коги стои на думата си и държи вѣрностъ. Листъ 140.

27. Господаръ коги има у себе книзное поученіе, тогива естъ славно име его. Листъ 150.

28. Господаръ коги прочита често священно писаніе, тогива мирно управя державата си. Листъ 156.

29. Господаръ у благополучное врѣме высоко да са невоздига, ако хоче твердо да буде господарство его. Листъ 163.

30. Господарь кoі й милостивъ камто сіротините, тогива са повыше умножава имѣніето му. Листъ 180.

31. На господаря потребно е всякоги да мысли, почто на скоро хоче да са расыпи живот его. Листъ 190.

32. Благочестивост и страх божій коги има господар на сьрдце свое, тогива е сѣме его благословено. Листъ 201.

33. Господарь да са приклонява под державная рука божіа, да са не превозноси на высоко. Листъ 213.

34. У злополучное да не отпадва господарь, и тогива са убояватъ от него вси іазыцы. Листъ 229.

35. На отегченнаго и народнаго шепотника и клеветника да не слуша господарь думите; тогива быва господарствот его мирно и тихо. Листъ 227.

36. Ласкатели и лестницы да ги ненавижда господар, и тогива быва името му славно. Листъ 231.

37. Господарь сас благоговеніемъ да почита священныя чинь и служителите божіи; тогива като кринъ процветва господарство его. Листъ 237.

38. Господары, що любили благочестіе христіанское, оныи сас голямое благополучіе царували; а що са воставали

противно врехь него, бѣдно свершили живенiето свое. Листъ 246.

39. Слово на постановленнаго новаго архiереа. Листъ 250.

* * *

Броятъ 8. отъ сборника е надписанъ съ пбедъръ и пóугледенъ червенъ насловъ така:

Мѵѳологiа Сvнтïпа фiлософа

попремнóго разсмотрéна и҆ преведéна ѿ персïйскаго ꙗ҆зыка на грéческагѡ прóстагѡ ꙗзыка

а ѿ насъ препи́сана и приведéна ѿ грéческагѡ простра́ннаго ꙗ҆зы́ка на бóлгарскïй кра́ткïй и҆ прóстый ꙗ҆зыкъ, къ разумéнïю бóлгарскому прóстому нарóду.

Къ внѣ́шному пóлзу проучитаю́щимъ ю҆

Перво превéдена на 1802-ро лѣто ıунïа на 6 ден҃

на вид́н҃,

а сегѝ второ́ са преписа ѿ **попа Краста попъ Ѳолиа**

Къ лѣто 1850

. мц҃ъ деке

врïа̀

ден҆

25

къ ра- зг ра т ъ

* * *

Възъ основа на тоя насловъ и на съображенията — 1) че прѣзъ 1802. година живѣелъ във Видинъ Софрони; 2) че на 1870. г. увѣрявалъ Дринова Недѣлко Жековъ, какъ е видѣлъ ръкописно «философско съчинение» отъ Софрония; 3) че въ житието си Софрони самъ казва, какъ се труди да спише по български нѣкои книги; и 4) че езикътъ въ смѣсения сборникъ попъ-Кръстьовъ е сѫщиятъ, какъвто въ софронието, — Дриновъ заключи, че въ тоя сборникъ имаме отъ листъ 10. до края въ късенъ, па негли

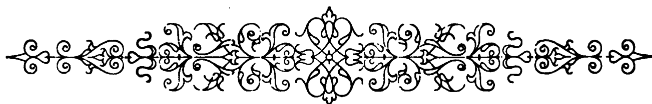
и не първиченъ прѣписъ три новонайдени книжовни работи Софрониеви, а именно: «Митология на Синтипа философъ», «Басни Езопови и други баснословия» и «Философскія мудрости». Баснитѣ, рече, може да сѫ списани по наслонка възъ издание отъ Доситея Обрадовичъ. Обаче като веземемъ прѣдъ видъ — 1) че въ сборника на попъ-Кръстя не личи, дѣ прѣстаятъ Езоповитѣ «басни» и започватъ «иная баснословия» и дѣ е началото на «Философския мудрости», както биятъ на очи почетъкътъ и краятъ на «Митология»; 2) че само «Митологията» попъ-Кръстьо надписалъ, какъ е прѣведена на 1802. г. въвъ Видинъ (завѣрно умълчалъ името на прѣводача), а той само я прѣписалъ; 3) че подиръ свършъка на рѫкописа си съ «Поученията» на 28. май до 6. юни Софрони е могълъ още да прѣведе 37 листа, колкото държи у попъ-Кръстя «Митологията», но не и 236, колкото сѫ завзети отъ «Баснитѣ» и отъ «Философски мудрости»; и 4) че увѣрението на Жекова може да се отнася къмъ «Гражданское позорище», съ чието съдържание се посрѣщатъ смаль не всички бройове отъ «Философския мудрости»; — мѫчно ще бѫде да сподѣлимъ радостьта на Дринова за три нови труда Софрониеви. Доклѣ се проучи пó-дълбоко въпросътъ, ние приимаме за Софрониеви работи само «Митология Синтипи философа», дори и прѣко това, че езикътъ на осталото вещество въ сборника на попъ-Кръстя се посрѣща много съ езика на Софрония.

Вѫтрѣшенъ насловъ на «Митологията» опрѣдѣля, че тя е «Слово Синтіпа філософа, сказаніе заради Кира царя перска и зарадъ сына неговаго, и зарадъ учителя его Синтіпа философа, и зарадъ седемь філософы царевыи и дѣянія ихъ, и зарадъ оная безсрамная царевая жена, която хочеше да погубы царскіа сынъ. Сіе сказаніе исписа Мусо персіанин на ползу внѣшною прочитающимъ ю». Персийската редакция на това създание на източната приказлива фантазия се казва «Синдибадъ-наме», а арабската го нарича «Седемъ везиря». То се срѣща и въ нѣкои редакции отъ 1001 нощь. У гърцитѣ минало въ края на XI. в. подъ име «Синтипа философъ». «Ниедна книга слѣдъ библията, каже М. Мурко (въ «Rad jugoslavenske akademije znanosti i umijetnosti»,

кн. С. 1890. стр. 169) не е била толкова прѣваждана, колкото тая». Прѣвела се и на български отъ Софрония Врачански. Слѣдъ него е излазила отъ 1844. г. насамъ въ много издания, ала надали и по Софрониева прѣводъ. Поне за изданието отъ 1844. г. на Христаки Павловичъ Попруженко отказа подобна наслонка.

* * *

Ето и послѣдната работа на Софрония, извадена отъ дълбокитѣ пластове на грьцкитѣ книжници въ Букурещъ.

Къ сла́ву с҃ты́а є́диносꙋ́щныа и҆ нераздѣли́мыа т҃рцѣ, ѻ҃ца и҆ с҃на и с҃тго д҃ха. Ами́нь.

Любоэтрꙋ́днымъ тща́нїемъ привед́охъ и҆ препи́сахъ сї́и книгꙋ, нарица́емый „ѳеа̀тронъ полїтїко́нъ“, сире́чъ гражда̀нское позо́рище, ѿ гре́ческаго простра́ннагѡ язы́ка на бо́лгарскїй нашї́й простї́й язы́къ, къ разꙋмѣнїю и оувѣдѣнїю про̀стомꙋ бо́лгарскомꙋ наро́дꙋ, на внѣ́шнюю и҆ дꙋшевнꙋю ползꙋ. И на совершѐнїе доспѣ́ въ лѣ́то а҃.ѡ.ѳ. августа к҃є.

* * *

[Прѣдговоръ]

Къ любезнѣйшему четателю.

Много може четателъ любомудрѣйщій да ся оуслади, и голѣмое благоразуміе да пріемне, кога прочита історіи на

ветхіи и храбрыи мужіе и на мудрыи философіе. Ами колико ли по выше хоче да пріемне благоразуміе и полза, кога прочите тая книга «Гражданское позорище»; понеже колико добродѣтели, що са учинили были первѣшныи ветхіи и храбрыи человѣци, и сасъ писаніе свое оставили намъ примѣры, що са вси уписани у тая книга? Ала не токмо философскіи златыи історіи, но и отъ святыи мужіе, и отъ ветхій и отъ новый завѣтъ преданіе. Тіе вси историі перво были собрани и преписаны на латінскій языкъ, а потомъ отъ благочестивѣйшаго угровлахійскаго господаря Николая Маврокодрата преписаны были отъ латинскій на греческій языкъ, и оставилъ знамя на добродѣтелы свои. А азъ смиренный во ревности роду моему потрудихся и преписахъ отъ греческаго языка на болгарскій простый языкъ, почто не са нахожда тая ни на словенскій, ни на рускій языкъ; понеже тая книга много полезна и потребна естъ на человѣцыте. Ала не токмо на господарите, що са нахождатъ на властъ, — що ги поучава, кротко, праведно и сасъ благочестіе да управятъ господарство и подданицы свои; но и на всякаго человѣка потребна и полезна естъ. Почто кога прочете нѣкой това гражданско позорищное ученіе, що е написано на него історіи и примѣри на ветхіи святіи и храбрыи человѣцы, що имѣяли оны благочестіе и почетъ на Бога, що е това долженъ всякій человѣкъ да почита создателя Бога своего; почто всякій человѣкъ на домъ и на жену и на чада и на слуги свои господаръ естъ, и сасъ умъ на чувство и на тѣло свое властителъ и царъ естъ. Того ради да има правда, и сасъ нея перво подобно естъ да са хвали и да я има другаръ. И кога взыде някой на высокое достоинство, тогива наи вече да са учи кротость, що тая учинва всякиго человѣка да има умилостивленіе. Понеже и отецъ нашъ небесный сасъ имя вика и дума: будите милостиви, іако отецъ вашъ небесный милостивъ естъ. И

тогива показува себѣ человѣкъ, како по образу божію и по подобію созданъ есть; и научава ся да будѣ джумертліа [великодушенъ], да харизва и да почита церковныи служителіе и сіромасы, що са оны братія на богочеловѣка спаса нашего. И така са уприличава человѣкъ на милостиваго и благоутробнаго Бога, и на добродѣтелъ совершенъ быва. I още са поучава да будѣ мужественъ у неблагополучіе свѣтовное; почто тіе свѣтовнія вещи непостоянны суть и не стоятъ на единъ караръ [положение]. Того ради человѣкъ на все благодаренъ да будѣ; да припада да са моли токмо единому истинному живому Богу. Каквото Павелъ апостолъ дума: вся като сметъ смянихмя, замъ да получимъ небесное отечество и тамо да гледамя нескончаемая благая.

Ето това всякой человѣкъ може да придобій, — вся отъ тая книга «гражданское позорище». По това потребно естъ, всякій человѣкъ и господаръ и простый да я иматъ при себѣ.

Пріими вече, о четателю, тая книга благодарно, и со вниманіе и со прилежаніе прочетай за многое добро твое, що хочешъ да придобіешъ отъ нея, каквото и отнапреди рекохме. По това и азъ негледахъ и не броихъ тоя трудъ, но сасъ тщаніе многое преписахъ ю; и кой я прочете, да ся уползи, и за менс грѣшнаго да моли всемилостиваго Бога въ день судный. Аминъ.

Софронія,
епископъ Вратчанскій.

* * *

Оглавленіе обрѣтающихся въ книгы сея.

Глава I.

Глава 11.

Господаръ каквото отецъ умѣреное бремя да полага на людіето; тогива мирно быва мѣсто его. Листъ 118.

Глава 12.

Господаръ кога подаде някой законъ, подобно [нужно] естъ перво онъ самъ да го держи; тогива нахожда благодатъ. Листъ 160.

Глава 13.

На гражданская правость и на божіа заповѣдъ кога ся покорява господаръ, благословеніе пріема отъ господа. Листъ 168.

Глава 14.

Слава естъ на господаря да пази вѣру; аколи неради, великое безуміе естъ ему. Листъ наоборотѣ 177.

Глава 15.

Господаръ кога има съ книжное ученіе содружена державная власть свою, тогива быва имя его славно. Листъ 189.

Глава 16.

Со властыня и съ прѣмудрость и сасъ добротворение украшеный господаръ, — тогива имя его благословенно быва. Листъ 198.

Глава 17.

Священная писанія прилѣжно кога прочита господаръ, тогива мирно управя господарство свое. Листъ на об. 212.

Глава 18.

Често да помышлява господаръ, како человѣкъ естъ, и зарадъ небо рожденъ естъ; и тогива нехоче да има на свѣто ни единая вещъ непочитена. Листъ 225.

Глава 19.

Лесное и свободное до господаря приходность славно естъ; и тогива на вси іазыцы похваленъ быва. Листъ 237.

Глава 20.

Клеветника, досадителя и шепотника да не слуша господарь, замъ да буде господарство его мирно. Листъ на об. 240.

Глава 21.

Ласкателіи като огница да ненавидя господаръ; тогива славно быва имя его. Листъ 245.

Глава 22.

Вѣренъ приятель и въ нужда испитанъ, да не отлучава его отъ себѣ господаръ; тогива крѣпко быва господарство его. Листъ 254.

Глава 23.

У благополучіи да ся не воздыга господаръ; тогива не са поклатя господарство его. Листъ наобор. 259.

Глава 24.

У неблагополучіе да не отпадва господаръ; и тогива ся боятъ отъ него вси іазыцы. Листъ 273.

Глава 25.

Въ нуждахъ на сіромасы милостивъ да буде господаръ; и тогива повече са умножава имѣніе его. Листъ на об. 278.

Глава 26.

Всякоги да мысли господаръ, како хоче наскоро да са разсыпи животъ его; и все гордость его хоче да погине. Листъ на об. 287.

Глава 27.

Благочестіе и страхъ божіи кога има господаръ на сердце свое, тогива быва сѣмя его отъ господа благословенно. Листъ на об. 305.

Глава 28.

Господарь да приклонява себѣ подъ крѣпкая рука божіа; тогива ся превозноси господарство его. Листъ 323.

Глава 29.

Священници служители божіи сасъ благоговѣніе кога почита господаръ, тогива хоче като кринъ да процвѣтне господарство его. Листъ 330.

Глава 30.

Господары що любили христіанское благочестіе, оны сасъ големое благополучіе царували; а що востанали противо его, бѣдно скончали животъ свой. Листъ на об. 345.

* * *

Клеветника, досадителя и шепотника — им думите лесно не слушай, о господарю, замъ да буде царство твое мирно.

«Ония, що иматъ обычай да шепнатъ и да приносят хорати единъ на другій, да не подава тям лесное и скорое послушаніе господаръ, но ни позволено да входятъ до него, кога хочутъ.» Така повелява божественный Платон. И воистину разумное, и сас разсмотреніе [основателно]. Понеже той мудрый мужъ позналъ, како с многая лесност шепотници пріемат сила величайшая и клеветятъ; и сас клевета изгоня ся неповиность, и всыя градъ смущава ся и развраща ся.

Попитан былъ някоги Аполлон філософъ отъ царя вавилонскаго: сас каковая скопость [начинъ], рече, могу да живѣя азъ мирно и тихо на царство мое? А онъ отговорилъ: ако подавашъ вѣру на мало человѣцы; понеже величайшая пагуба не можи толико да произыде от другое на царство, като [освѣнъ] кога приближават шепотницы до господаря, кога нахождатъ оны сас лесностъ слышаніе.

Обаче не е полезно толико, кога ся крайно отфарля приношеніе, како вси ложны сутъ, но да са испитватъ. Почто каквото дума Сенека философъ: може грѣшка да будѣ, всыте да вѣруваш, или да не вѣруваш ни едного. Того ради голямое разсмотреніе [прѣдпазливость] подобно [нужно] естъ да има господаръ, почто да се не случи някакъ да прелестят уши его; понеже това естъ жила и сила на царствіе, да не вѣрува господаръ вси без доброе испитаніе. Почто безумностъ естъ, кому са мни, като да управя господарство свое по праву, по това да вѣрува всякиго. И ако не вѣрува паки никого, и то дерзостъ естъ. Но кои советува его по право, на того разумно и смотрително да отвори и две уши свои. Но понеже чело, очи, лицѣ льжовни часто и думи много краты прелестяватъ господаря, и сproти первое обсѣденіе [впечатление] не е лесно да разсуди нѣкоя скритая ихъ лестъ, того ради с многое опасность [внимание] потребно естъ на господарыте да изпитват и собудени да будатъ, замъ да не будатъ ловъ на прелести. Понеже колико са гледат, како да имат медъ во уста своя, и сас такива сладкія хорати бѣдно [пакостно] прелестяватъ простѣйшіи господары. Ала ако прочетем Такітовая [Тацитова] історіа, хочем да найдемъ Сеіановое злонравіе человѣческое. Да го почете Тіверіа царъ като угодный и вѣрнѣйшій совѣтникъ! За него тако пиши історик, како много врѣдно и пагубно совѣтовалъ; но като не имѣялъ никакой на него золъ омыселъ, вѣрно послушали его.

Дума една ветхая притча: человѣкъ человѣковъ богъ; а послѣ станва человѣкъ человѣковъ волкъ. Ала сега, на врѣмя нашеи человѣкъ человѣковъ рыбная удица естъ! Истина, волкъ естъ дивій звѣръ и много кровоядецъ; обаче кога види человѣка, бѣга далечъ: ако ли пріиди близу, можешъ сас копіе или сас сабія да го убиешъ. Ала удица кога е сас лестъ покрита, кой естъ толико острокій, да може да познай ю и да побѣгни? Кой той разумный, що да знай да са пази от человѣческія покритіе прелести, като имъ са хоратите сас красота приплетены?. Ахъ, дано буде тако лесно доброе управленіе, каквото е лесно нихное учиненіе. По това потребно естъ на господарыте да знаятъ и да пазят себѣ, да не слушатъ тако просто и несмотрително шепотницы, и уши на вси да не подаватъ, и да не вѣруватъ ни единаго [ни едно нѣщо], или много малое. Да имат всякоги предъ очи свои оныя стіхъ, що дума: скрива ся волкъ въ агнчая кожа.

Почто много или зарад нячто надежда, или зарад завистъ льжа приносятъ, или сас хорати преудобрены, и толико исполняват господарскіи уши да клеветятъ неповинныи, що послѣ нужно [мѫчно] може някои да ги извади отъ сърдце ихъ, колико лестъ и льжа насадятъ оныи клеветницы. Того ради царъ и пророкъ Давидъ таковыи злочестивыи шепотницы зміи нарича ихъ, и дума: изостриша языкъ свои яко зміинъ. Тая някои на три основаніе уприличават ю: на іаденіе, и на хапаніе, и на языкь. Почто на зміа що естъ іаденіе ея? Перстъ; каквото пиши: и землю яси вся дни живота твоего. Ами на злодумливаго человѣка що е іаденіе его? На ближнаго грѣшката; понеже тако нарича Давидъ грѣшнаго: земля и перстъ, и дума: не тако нечестивый, не тако но яко прахъ, егоже возмѣтаетъ вѣтръ от лица земли. Зміа кого ухапи, фарма-

косва [отравя] го и умира; а най вече аспида, каквото Давидъ сказува: ядъ аспиден неисцѣлен. Тако и отъ клевета кой са ураны, вече лесно не са изцѣлява; понеже хорати его като стрѣла проминуват, по реченіе пророческое: зубы ихъ оружіе и стрѣлы. Лесно проминува стрѣла, ала докле я извадят, колико трудъ трѣбува! Легко естъ дума, понеже легко фърка; ала легко не ураня человѣка. Легко въ уши проходи, ала лесно от сърдце не изходи!

Того ради дума Соломонъ на парамията [притчитѣ]: дума двоязычная като острое оружіе, що проходи внутре сърдце человѣку. По това Давидъ уприличава клеветницытѣ на угліе (въглища), понеже изгоряватъ и почерняватъ: стрѣлы силнаго, рече, изощрены съ угльми пустынними. А божественный Іеронимъ дума: сас углъ липовый, понеже липовыи угліе толико учернятъ на человѣка руцѣте, що нужно са умыва чернота ихъ. По това дума стіхотворецъ:

почесть, що са учерни отъ хорати клеветническіи,
докле са умыи добре, много вода требува.

Зміиныи языкь има пять составы, каквото сказува. Плініа філософъ: има тенкость, и черникавъ, дългъ и правомѣрен и трижиленъ. И на клеветника языка таковый есть сас самая пять грѣшки. И перво естъ отъ всякіи ножъ остръ, каквото Давидъ дума: языкъ ихъ мечъ остръ. И толико тенокъ естъ, що проминува дерзостно у внутреніи человѣческіи мисли. Ала незнаишь, о злонравне человѣче, како пиши гражданскіи законъ: кой учини судъ на чуждое [публично] мѣсто, онъ псува царское величество, понеже дерзаеть да украби часть властителская. Не знаешъ, како токмо Богу есть тая работа, да испитва глубины сердца нашего. Второе, языкь их естъ черникавъ, почто клеветникъ като е золъ и потемненъ, разсуждава, како са и другіи таковыи, спроти реченія философская що дума: како всякій, що

восприемне, таковый быва, сиречъ: нима го у себѣ. По това дума Екклисiастъ на глава 10: срьдце мудраго въ десницѣ его, а срьдце безумнаго въ лѣвицѣ его. Пишатъ докторыте: како на человѣка сьрдцето стои насрѣдъ гърди человѣку, ала е наклонено камто лѣвая страна. И това, каквото дума Соломон: сьрдце мудраго у десницу, а сьрдце безумнаго у лѣвицу, — това есть причина, понеже безуменъ человѣкъ що види, все на зло го разсуждава, и всякоги ся наклонява на лѣвая страна. Третое, на клеветника языка дългъ естъ, почто вси поврежда и никого не оставя. И по това грѣшката клеветническая нарича ся грѣхъ без' закона, каквото сказува еврейское толкованiе глава 6 на Исаiа пророка: предлогъ естъ и грѣхи твое очистить. «Без закона грѣхи твое очиститъ» — това са дума тако, понеже клеветникъ и приятеля своего поврежда, и душманина своего, и благодѣтеля, и злодѣтеля, и живаго, и мертваго. Четвертое, естъ правомѣрен, сиречъ готовъ есть всякоги скоро да урани всякиго. Пятое есть триверхнiй, понеже сас него сас единa рана три убива: сас клеветанiе, и сас укоренiе, и сас слушанiе осужденiе.

Шепотникъ не токмо що е на все подобенъ по естеству змiа, но подобенъ естъ и на дiавола. Понеже кой былъ испервенъ наченалъ осужденiе? Нели дiаволъ? Видѣ Богъ: рече дiаволъ Еввы, понеже у кой день ядете отъ това дрѣво, хочутъ да ся отворатъ очи вашы. По това и на божественое писанiе грѣшка клеветническая нарича ся грѣхъ дiаволскiй. Блаженiи Павелъ пиши на Тiмотеа: що е прилично да иматъ святыя жены? — Да не будутъ клеветници, рече. А по еллинское толкува ся: да не будутъ дiаволи. Тако и на псалмыте дума: законопрестутное возложиша на мя, сиречъ слово дiаволское.

И того ради, о господарю, да не слушашъ сасъ радость діаволскіи шепотницы, но прегради сасъ терніе уши твои, и тако не хочешь да будешъ причастенъ на чуждыи грѣхове. Това хочелъ да покажи царь Давидъ, и дума на 14 псаломъ: господи, кто обытаетъ въ жилище твоем?— Кой дума истину въ сьрдце своемъ и укореніе непріяма на ближніи свои. Тука ся чуди единъ учитель церковній, сиречъ: кой повече согрѣшава — кой клевети, или кой слуша клевета? И подава същое разрѣшеніе на това и дума: клеветникъ има діавола на языка своего; а що слуша с радостъ, онъ паки има діавола на уши свои; понеже той да бы показалъ лицѣ свое прѣдъ клеветника скорбно и гнѣвно, тогива той час на клеветника гласо хоче да остане погребенъ внутре самый гортан его. Соломон дума: вѣтръ сѣверныи воздвижетъ облаки, лицѣ же безсрамное — языкъ клеветниковъ. По това разумно поучава священныи Августінъ и дума:

кой пояда чуждая почестъ,
той не можи да са удостои на божественная трапеза.

Нито някоя полза има той человѣкъ, кога познай оная причина, да се покаи послѣ на това, що е учинилъ. Перво, понеже оная почестъ не приходи вече на перво состояніе свое; другое, понеже на мудраго и разумнаго человѣка не е вече вещь тая гнусна, — като да рече: не са смыслих.

Тако, вече о господарю, шепотникъ кога дерзне да преступи пред тебѣ, тогива собери всю силу твою и размысли ся, како той естъ льстецъ посредѣ, и пази заключено единое ухо твое зарад укореніе, като чи не е тамо. Таковое обычай имѣялъ великій Александру, кога былъ чуялъ някоя клеветанія: докле былъ думалъ той клеветникъ, а онъ полагалъ былъ руку свою на единое ухо свое, пазилъ его неприближно и чисто от оныя клеветы,

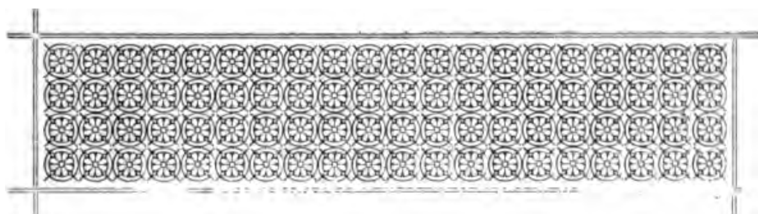
и оставялъ го свободно да си издума. Прилича тука искусно това, що пиши Аммiанъ зарадъ някоего злаго на судъ призованнаго на имя Кефiдъ, що былъ наклеветалъ Пулхерiя [? прокжсано] зарадъ кражба пред Iулiана царя. А понеже онъ [клеветениятъ] отвращал себѣ отъ все прирекание, клеветника разгнѣви, и укоренъ викаше: и кой хоче вече да буде кабахатлiа, кога е доволно ему токмо да са отрече? И кой хоче да буде неповиненъ, зарадъ да покажи себѣ кабахатлiа, доволно естъ токмо да са отфарли.

Преданiе имаш всякоги отъ безсмертнаго царя и бога, о господарю, предъ очи твои; понеже самъ той вышныи не былъ доволенъ токмо да чуе воплъ (екъ) Содомскiй, що е былъ возышелъ и до небо, но слязлъ да види очевидно, далi и тая вещь тако. Тако марторисва писанiето на глава 18 у бытiе книга: да сляза да видя, далi и тако по воплю ихъ, що приходи до мене, и да совершу работа. Аджипъ не знаеше ли Богъ, що знаеше вся Содомская злина? Истина извѣстно, знаяше; ала хочелъ самъ да види, зарадъ да подаде наука на господарыте, да не судятъ никога неразсмотрително, но да судятъ тщателно съ опасное [важно] слушанiе и думанiе. По что не е токмо то не достойно на благочестивыи мужи; но и много на правда чуждо е, той часъ да подаде спроти первое обсѣденiе неотворени уши свое на укоренiе и на клеветы. Почто на господарыте скоровѣрность много краты на зло патенiе причина, каквото стiхотворецъ дума:

Всякиго не вѣрувай, но токмо оныи,
що чисто истина думать, понеже язикъ и неповинныи
увреждa,
кога са лесно наклониш кам него [? прокжсано].
Рѣдко естъ на человѣцыте вѣра,
исполнены сутъ сас лесть всякиму уста.
По това господаръ да не вѣрува всякиго человѣка.

Софрони прѣваждалъ «Гражданское позорище» отъ първото гръцко издание отъ 1758. г. онасловено: Θεατρὸν πολιτικὸν μεταγλωττισθὲν ἐκ τῆς λατινικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν ἁπλῆν διάλεκτον παρὰ τοῦ ὑψιλοτάτοῦ καὶ σοφωτάτου αὐθέντου τῆς Οὐγγροβλαχίας Νικολάου τοῦ Μαυροκοδράτου... То е печатано въ Липиска по разпоредба на Маврокордатова синъ Иванъ Константинъ. Грѣшката му съ името «Маврокo*др*атъ» минала и у Софрония. Че Софрони не е прѣваждалъ по второто (1776.), или по третото (1802.) гръцко издание, се вижда отъ прѣдговора му, който е нагажданъ го гръцкия прѣдговоръ на първото издание, различенъ отъ прѣдговора на слѣднитѣ двѣ. Цѣльта на Софрония съ тая работа е прѣсѣгала за нейното врѣме духовнитѣ нужди на българитѣ; ала нему се струвало, — както го казва въ прѣдговора — че е полезно и на робски подданици да знаятъ, съ какви качества трѣба да бѫдатъ истински добритѣ господари. «Философскитѣ мѫдрости» въ сборника на попъ Кръстя, ако сѫ брани наистина изъ прѣводъ на Софрония, не сѫ взети отъ тамъ направо. По съдържанията на «Гражданское позорище» и на сборника попъ Кръстьовъ може да се сравни, що има и въ какъвъ редъ у втория спроти първия.

V.

Ода Софронию.

Приснопаметният Раковски, който пръвъ откри на българския свѣтъ автобиографията на Софрония Врачански, откри и напечата тъкмо прѣдъ нея въ «Дунавскій лебедъ» (1864 г. бр. 54.) една ода, единъ панегирикъ на славния българинъ. Текстътъ у Раковски е сподиренъ отъ нѣколко забѣлѣжки, които поясняватъ втъкани въ одата загатки исторически и отъ народно прѣдание. Трѣба да се приеме, че забѣлѣжкитѣ сѫ отъ самия авторъ «Димиеръ» [=Димитъръ?] Попски. Ново съобщение биде направено за «Панегирика» въ «Български прѣгледъ» (год. II. кн. XII. 1865. стр. 158—159.)

Съставена отъ лице, което има Софрония за свой благодѣтель, одата би била изразъ на въодушевение прѣмного субйективно; ала оцѣнено това въодушевение откъмъ народнитѣ заслуги на Софрония, то е напълно оправданъ поривъ на българска душа, да излѣе всичката почуда и благодарность, за които е билъ достоенъ великиятъ между събратията си Софрони Врачански. Тая душа възпѣва Софрония само отъ свои чувства; обаче нейната пѣсень можемъ да подйемемъ и ние, доклѣ се яви другъ български поетъ, който да нагласи пѣсень пó-мощна отъ тая на Софрониева благодарникъ.

Его
преподобію
господину
отцу епископу
Врачанскому Софронію

Милостивѣйшему моему благодѣтелю
и отцу
искрѣннѣйшее приношеніе.

Тѣсна Болгарія: трима братія невмѣщаетъ жити, —
между собою царство не могуть раздѣлити!
Братъ брату брань, оружіе поднимають;
какъ непріятели полки свои устроють . . .
Амуратъ ви дяихъ домашнее несогласіе ([1]), время улучаетъ:
проходитъ чрезъ Грецію, на тѣхъ свирепо нападаетъ.
За несогласіе платили жизнію! Царство конецъ въсприяло:
разореніе, опустошеніе; намъ же робство послѣдовало . . .
Слава и дѣянія вся, подъ меча Амуратова погребена,
на вѣки погинула, какъ въ нѣдрахъ моря утоплена!
Царски, архіерейски доми и книги изгорени;
чинъ духовній и властелинскій изсѣчени ([2]) . . .
Горе намъ, — и тѣмъ, кои поъ турскаго ига обрѣтаются:
долнѣйшии роби тѣ на свѣтъ считаются!
Пастири овци не пасутъ; пси вълковъ небраняютъ:
стадо неумножаютъ, паче же сами похыщаютъ . . .
Увы намъ овцамъ: тѣ насъ стригутъ, млѣко доютъ; —
тѣмъ недоволни, кровъ источаютъ и овци поѣдаютъ!
Но жестокое сіе наказаніе есть намъ ото Бога.
За грѣхи и несогласіе наше продължется до кога? . . .

О царствахъ гордихъ и въ лѣность пребывающихъ
за пороки не вѣчно наказуетъ Богъ, вселенныя творецъ:

той предаетъ, паки избавлаетъ, — яко милостивый отецъ.
Благость его и о насъ печется, яко о маломъ червѣ незабылъ:
да бы въ темность губитися не на вѣки насъ усудилъ!
За облаковъ слонца едно луну на насъ испущаетъ:
Богъ милость свою намъ, владыко, являетъ.
Онъ тебя избралъ, отче, намъ пастирь и учитель,
о душахъ нашихъ пекущаго ся и добрый рачитель!
Своимъ ученіемъ Ты на путь спасенія наставляеши
и подъ несноснимъ игомъ дремяющыхъ ободряеши.
Мрежіею своею верхя издалече уловляешъ;
всѣхъ вѣрныхъ въ царство небесно изправляешъ.
Имя твое загрьмѣло и будетъ грьмѣти въ вѣки вѣковъ;
Болгарія Тебѣ вѣнецъ плете, — а [въ] небеси уже готовъ!

По Теофилакта толкователя святаго евангелія
и Ефтиміевимъ уподобили ся твои ученія.
За то долженствуемъ ный о Тебя молити Бога,
да Тя поживитъ, владыко, на лѣта многа;
глубокими старинами и здравіемъ да Тя убогатитъ,
на многа лѣта Болгарію пасти да Тя удостоитъ.
Долго да будемъ твоимъ ученіемъ наставляеми;
гонители же цьрквы нашей да будуть искореняеми!
По желанію, да узришъ на Болгарію луча освѣщающа,
да ся отгонитъ мъгла далече, надъ нея пребывающа...
При животѣ твоемъ да възкрьстнитъ разіареный нашъ левъ,
кой быстримъ стремленіемъ да изреветъ страшенъ ревъ!
Іантра да открыетъ потаенное царя Михаила
сокровице, кое давно своимъ пескомъ засипала
и въ время Іоанна патріярха грьмко възгрьмѣла ([8]).
Прѣстолъ архіерейскый паки да блѣснетъ,
и тіа звона паки радостно да екнетъ:
да явится царя Асѣня мужьство,
народу отъ всюду да стецѣтся множьство.
Всѣкъ услышай, къ того гласа да бѣжитъ,

дѣсницу свою на врага да вооружитъ...
Всѣкъ вооруженною рукою и волею за вѣра да умре, —
слава отъ людей, отъ Богъ вѣнецъ да преме!
И такъ похощемъ тѣми вси умрети...

Ты же владыко, не прѣстай о насъ молитви творити.
Вкупѣ и мы съ Тобою руцѣ къ нему прострѣмъ,
припадемъ къ нему, и поенія молитвы възслѣмъ; —
къ нему же потоки слезнія проліемъ...

По-семъ сихъ малихъ моихъ опытовъ,
состоящихъ изъ краткихъ стыховъ,
подношу ихъ вашему преподобію:
и тѣмъ ободривъ, осчастливите и укрепи,
далѣе продьлжатъ трудовъ, и благослови.

Марта 25. Букурещъ 1813.

Вашего преподобія,

милостиваго моего благотворителя и отца сынъ духовный

Димиеръ Попскіи

отъ Травна.

1) Раздорътъ между братята произлизалъ отъ подѣлата на царството между Асѣня, Шишмана и Страшимира. Асѣнь падналъ въ първото нападане Амуратово. При второто загинали и Шишманъ и Страшимиръ.

2) Когато покорилъ България, Амуратъ билъ замоленъ отъ грьцкия патриархъ да погуби всички духовни и властелски чинове, за да не му прѣчатъ.

3) Царь Михаилъ щомъ се кръстилъ, съградилъ въ Търново черква. Звонътъ й, кога се прѣвзело Търново, билъ отъ турцитѣ фърленъ въ Янтра отъ Хисара, — тамъ, дѣто билъ сгромолилъ Михаилъ и боговетѣ Коледа и Лада.

4) При тоя патриархъ била подпаднала България подъ гърцитѣ, които чинили много зло; ала съ молитвитѣ патриархови билъ умиленъ Богъ, та възкръсилъ България изподъ гръцко иго.

Това казватъ авторовитѣ тълкувания къмъ одата, съгласно съ българската история отъ негово врѣме.

* * *

Незнайниятъ по̀близко авторъ на одата не е блѣнувалъ завѣрно, че като величае виновника на първата нова българска печатна книга, самъ станалъ виновникъ на първото досега извѣстно ново българско поетическо творение въ стихове. Нека му е за това похвала, а на благодѣтеля му вѣчна слава и поменъ отъ признателния български народъ.

3064—1906

Съдържание.

Цѣна 1 левъ.